

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Ib Gejl

Under Værgerådet

Forsømte og „forbryderske“ børn i Århus 1905-15

Ib Gejl

UNDER VÆRGERÅDET

Forsømt
og »forbryderske« børn i Århus
1905-15

Udgivet af
Århus byhistoriske Udvalg

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1967

Omslagsbillede :

»Forladt« af Frants Henningsen (1850-1908).
Billedet udstillede første gang
på den nordiske industri-, landbrugs- og kunstudstilling
i København 1888,
hvor det blev købt af Århus Kunstmuseum.

© 1967 by Ib Gejl

Eftertryk også i uddrag er ikke tilladt

Århus Stiftsbogtrykkerie A/S

Indhold

Forord	7
Indledning: <i>Befolkningsforskydningen og nogle af dens følger</i>	9
I. <i>Samfundet og børnene</i>	11
Børne- og ungdomskriminaliteten	11
»Børnesagen«	12
»Børneloven«	17
Værgerådene i Århus	22
II. <i>Værgerådsvirksomheden i Århus 1905-15</i>	24
Vanartede børn	25
Kriminalitet	25
Tyveri	26
Andre lovovertrædelser	31
Usædelighed	35
Skulkere, vagabonder og andre vanartede børn	40
Forsømte børn	42
Lastefulde forældre	42
Spiritus	42
Brutalitet	46
Usædelighed	48
Evneløse forældre	53
Vanrøgtede børn	57
Nødlidende børn	57
Mishandlede børn	60
Anden værgerådsvirksomhed	64
III. <i>Træk fra værgerådsbørnenes sociale baggrund</i>	66
Forældrenes ægteskabelige status	66
Faderens livsstilling	68
IV. <i>De fjernede børn</i>	72
Anbringelsessteder	72
Opdragelsesanstalter	72
Optagelseshjem o. l.	77
Børnehjem	79
Plejehjem	80
De fjernede værgerådsbørns køn, alder og anbringelse	82

V. <i>Værgerådene og samfundet</i>	87
Anmeldelserne	87
Forholdet til forældrene	88
Forholdet til pressen	94
Forholdet til offentlige og private institutioner	99
VI. <i>Konklusion</i>	105
Noter og oplysninger	108
Bilag: Lov nr. 72, 1905, kapitel I § 1 og 2	113
Tillæg I: <i>Flakkebjerg-sagen</i>	114
Tillæg II: <i>Kvindehjælpen</i>	117

Forord

Som grundlag for dette arbejde har en del af Århus socialvæsens arkiv, værgerådsarkivet, været anvendt. Det er ikke tilværelsens muntre sider, der belyses af dette materiale. Imidlertid er det mit håb, at den, der ønsker at danne sig et nuanceret billede af livet i en større købstad for 50 år siden, vil finde nyttige oplysninger.

Denne bog indeholder ikke beretningen om, hvordan det var at være barn i Århus ved århundredskiftet, for kun få af byens børn kom i kontakt med værgerådene. Hensigten har været at beskrive de forhold, de værst stillede levede under, samt at berette om de organiserede bestræbelser for at bedre dem.

De stort set samtidige *billeder* fra byens gader, der findes i bogen, er udvalgt fra kvarterer, hvor værgerådssager var særligt hyppige. Den i nogle tilfælde forringede billedkvalitet skyldes, at det har været nødvendigt at anvende mindre egnede forlæg. Således er der benyttet billedgengivelser fra ældre dagblade og tidsskrifter, hvor originalmaterialet er gået tabt.

Jeg vil gerne takke Erhvervsarkivets leder, overarkivar *Vagn Dybdahl*, for gode arbejdsvilkår og nyttig vejledning, ligesom jeg takker overarkivar i Rigsarkivet, *Age Rasch*, for gode råd. Endvidere vil jeg takke afdelingsbibliotekar *Kjeld Elkjær* for venlig bistand ved fremskaffelse af illustrationsmaterialet og *Jysk Børneforsorg* og billedskærer *K. Torp* i samme anledning. Endelig rettes en tak til overpolitibetjent *P. R. Porse* for meddelte personalhistoriske oplysninger.

Ib Gejl.

Befolkningsforskydningen og nogle af dens følger

I tidsrummet 1860–1911 steg bybefolkningens andel af Danmarks samlede folketal fra 24 til 40 %¹. I København øgedes befolkningstallet fra 163.000 til 560.000². I provinsbyerne var tilvæksten meget forskelligartet, alt efter den industrielle udvikling. Byer som Esbjerg og Herning, der begyndte »på bar bund« i 1860'erne, oplevede en kolossal procentvis tilvækst³. Ellers var det af de større byer kun Århus, som havde en forholdsvis kraftigere tilgang end København, idet folketallet her steg fra 11.000 til 65.000⁴. Indvandringen fra landet var meget betydelig. En opgørelse fra 1885 viser, at i de større provinsbyer og i København var ca. halvdelen af befolkningen tilflyttere⁵. De fleste af indvandrerne var husmands- og daglejersønner, altså udgået fra de ringest stillede sociale grupper på landet, og den kraftige ophobning af mennesker i byer uden betydelige sociale og sundhedsmæssige faciliteter medførte dannelsen af et byproletariat. Levestandarden var lav: dårlige ernæringsforhold, stor syge- og dødelighed blev vilkårene for den nye og talrige arbejderbefolkning i byernes ofte slumagtige bebyggelser. Hertil kom de tilpasningsproblemer, der opstår, når menneskers levevilkår ændres radikalt. Politisk fik det stor betydning, at mange indvandrere sluttede sig til socialdemokratiet, som accepterede dem uden hensyn til stilling i samfundet⁶.

Spiritus var for mange en uundværlig stimulans, og beværtninger var der nok af, i 1905 omtrent lige så mange som i dag, hvor der er det dobbelte antal mennesker at betjene⁷. Værtshusbesøget var et led i det normale adfærdsmønster. I tidsskriftet »Dansk ungdom« kunne man læse, at det ikke var så underligt, at børn voksede op uden forståelse for hjemlig hygge, når forældrene systematisk lærte dem, at det var betydeligt morsommere at spise sin aftensmad på et offentligt sted end hjemme⁸. Ofte var det kun ægtemanden, der gik ud. Musik, varme og kraftige snapse trængte de daglige problemer tilbage i bevidstheden og gav en stakket glæde, et kærkomment pusterum i en fattig tilværelse. Men prisen var stor. Hjemme sad hustru og børn, som, når udskjelser havde medført økonomisk ruin, måtte se det sparsomme bohøve pant-

sat. Til tider vendte far hjem og smittede med »beskidt sygdom«, som imødekommende fruentimmer havde skænket ham mod betaling, mens han var beruset.

Brændevin og prostitution gik hånd i hånd og satte sit præg på sundhedstilstanden. Omkring århundredskiftet døde i aldersgruppen 35–45 år hver syvende mand af delirium, hvortil kom dødsfald som følge af drikkeriets bivirkninger⁹. Hvad kønssygdomme angår, blev der i København årligt anmeldt 5.–6.000 tilfælde af gonorré, mens syfilis tegnede sig for 1.500–2.000 tilfælde. De tilsvarende tal for 1960 var 4.542 og 140 i en befolkning, som talte mere end det dobbelte antal mennesker¹⁰.

Mangel på hygiejne og effektive, sygdomsbekæmpende midler tilligemed ringe boligforhold medførte i det hele en dårlig sundhedstilstand, skønt dødeligheden dog faldt fra 20 i 1860–69 til 13 i 1911–20 pr. 1.000 indbyggere¹¹. Et andet mørkt træk i den sociale situation var kvindens ringe stilling i de laveste statuslag. Arbejderhustruerne måtte bære en tung byrde. Tit var der en stor børneflokk at tage sig af, og hertil kom at de i tusindvis måtte påtage sig arbejde i industrien eller andre steder for at øge hjemmets indkomst. Almindeligt var det således at tage syarbejde hjem for konfektionsindustrien¹². De mange, der tog arbejde uden for hjemmet, fik i almindelighed en ringe løn. Københavnske opgørelser viste, at en kvindes gennemsnitlige dagløn i året 1909 var godt halvt så stor som en ufaglært arbejders¹³.

Ligestilling i ægteskabet opnåede kvinderne først ved lovene 1922 og 1925¹⁴. Skilsmisser var ikke hyppige; de kunne tælles i hundreder af tilfælde om året før første verdenskrig¹⁵. Ligeså almindeligt var det, at ægte- manden forlod hustru og børn uden lovformelig opløsning af ægteskabet.

Fattighjælpen var den eneste sociale ydelse af betydning, det offentlige kunne tilbyde til op mod slutningen af forrige århundrede, men efterhånden forbedredes vilkårene for de dårligst stillede gennem lovgivningen. Kort før det politiske forlig i 1894 kom de vigtige love om alderdomsunderstøttelse til værdig trængende uden for fattigforsorgen og loven om statstilskud til sygekasser. 1898 fulgte loven om ulykkesforsikring og i 1907 loven om offentligt tilskud til arbejdsløshedskasserne.

Årsagen til megen nød og elendighed i arbejderhjemmene, drikkeriet, søgte afholdsbevægelsen at bekæmpe. Det lykkedes i nogen grad afholdsforeningerne, hvis medlemstal steg fra 22.000 i 1885 til 174.000 i 1913, at influere på forholdene¹⁶. Først spiritusbeskatningen gennem loven af 1917 medførte imidlertid en afgørende vending til det bedre.

Samfundet og børnene

BØRNE- OG UNGDOMSKRIMINALITETEN

I det svage milieu skete der en kraftig stigning i antallet af lovovertrædelser, begået af børn og unge. Betragtes udviklingen mellem 1870 og 1890, tegner der sig følgende billede¹. Den første talkolonne angiver det faktiske antal domme i de forskellige kategorier, det andet antallet af domme pr. 100.000 individer i kategorien:

	10-15 År			
	Mænd		Kvinder	
1870	59	64,1	23	25,3
1880	140	139,9	23	23,6
1890	239	208,1	30	26,9
	15-18 år			
1870	150	291,9	62	122,6
1880	205	384,2	105	201,7
1890	291	478,2	108	180,4

Til sammenligning tjener følgende skema, som belyser forholdene i aldersklassen over 18 år:

1870	1989	376,2	767	137,3
1880	2255	390,2	825	132,9
1890	2289	371,5	940	138,3

Det fremgår, at der for drenges vedkommende i aldersklasserne 10-15 og 15-18 år var sket en kraftig stigning i kriminaliteten. For pigernes vedkommende var tallene ret konstante i den yngste gruppe, mens stigningen i gruppen 15-18 år var betydelig. Denne stigning faldt især på straffelovens § 180² om utugt som erhverv³. Opstillingen gælder som nævnt afsagte domme; ifølge straffelovens § 36 kunne tiltale frafalde mod børn mellem 10 og 15 år,

og efter anden lovbestemmelse kunne sager i København mod børn i denne aldersgruppe behandles som politisager uden dom ⁴. Faktisk blev der efter disse bestemmelser allerede i 1880'erne behandlet omtrent lige så mange tilfælde, som der gik til doms ⁵.

Geografisk set var dommenes fordeling meget skæv. Hvad angår de 10-15-årige var forholdet det i 1890, at der pr. 100.000 individer i aldersgruppen i København dømtes 317,5, i købstæderne 292,4 og i landdistrikterne 48,2 ⁶.

Der var en voksende erkendelse af, at der blev gjort større skade end gavn ved at dømme børn mellem 10 og 15 år. Denne erkendelse fandt udtryk gennem stigende anvendelse af de ovennævnte undtagelsesbestemmelser; i København blev der i 1902 kun afsagt dom over et barn i aldersgruppen, i 1903 slet ingen ⁷.

»BØRNESAGEN«

Det hed i straffelovens § 35, at børn, som ikke var fyldt 10 år, var straffri. Dog kunne der, om det skønnedes fornødent, anvendes forbedrings- eller sikkerhedsmidler imod dem. Om de børn, der var fyldt 10, men ikke 15 år, fastslog § 36, at de skulle straffes, såfremt det måtte antages, at de kunne indse den pågældende handlings strafbarhed, og såfremt forseelsen ville medføre en nærmere bestemt minimumsstraf, hvis de havde været over 18 år. Som nævnt var der i paragraffen åbnet mulighed for, at justitsministeren kunne frafalde tiltale, nemlig hvis det ud fra situationen skønnedes antageligt, at det pågældende barn kunne rettes og forbedres ved andre foranstaltninger.

Hvad angår de forbedringsmidler og foranstaltninger, straffeloven omtalte, stod der et ikke ubetydeligt apparatur til rådighed. Det var skabt på privat initiativ, men fungerede med statsstøtte, som blev mere og mere omfattende op mod århundredskiftet. Den første begyndelse blev gjort i 1830'erne, hvor ikke færre end tre opdragelsesanstalter blev stiftet, nemlig Bøgildgård i Jylland, Det fiiendalske institut (fra 1836 kaldt Holsteinsminde) og Flakkebjerg institut på Sjælland ⁸. I 1837 stiftedes endvidere en privat forening, som snart tog navnet »Foreningen af 1837 til forsømte og forvildede børns frelse« ⁹. Det var foreningens mål at anbringe vanartede og forvildede børn fra hovedstaden i plejehjem på landet. En del af disse børn måtte dog overgives til anstalterne, andre helt opgives, men indtil 1875 blev der anbragt i alt 1.000 børn ¹⁰. 1837-foreningen arbejdede i snæver kontakt med fattigvæsen og politi i København, og dens klienter udtoges fortrinsvis blandt børn, der var tiltalt for retten. Som tiden gik, blev de nyantagne af en værre og værre beskaffenhed i

Ingen var vel bedre end Peter Sabroe kendt som børnenes ven. Her er han i Københavns Panoptikon fremstillet som voksfigur »på besøg i et fattigt hjem«. Det skete i 1914 – året efter hans død. Panoptikonet blev åbnet 1. august 1885, og forbilledet var naturligvis madame Tussauds voksabinet i London.

Fra Demokraten 11. januar 1914.

takt med den udvikling, der foregik, og i 1890'erne måtte ca. halvdelen af dem anbringes på anstalter ¹¹.

I 1898 begyndte en anden forening at virke. Den tog snart navnet »Kristelig forening til vildfarende børns redning«, og den viste en bemærkelsesværdig effektivitet i det arbejde, den påtog sig; et arbejde, der lå på linie med det, der blev udført af 1837-foreningen. Kristelig forening havde hele landet som arbejdsområde og fik hurtigt oprettet lokaludvalg rundt omkring ¹². I løbet af godt fem år fik den anbragt 637 børn; i henhold til foreningens love blev de anbragt i pleje hos private familier, i børnehjem, opdragelsesanstalter, lærepladser o. l. eller i de optagelseshjem, som foreningen selv oprettede ¹³. Det var formålet på et kristeligt grundlag at udføre redningsarbejde for børn under 18 år, som havde vist forbryderiske tilbøjeligheder, også selv om disse ikke var blevet konstateret ved retslige undersøgelser ¹⁴. Kristelig forening blev stiftet af en kreds af mænd, der var rystet over børnenes vilkår i fængslerne og over den forråelse, der kom ud af fængselsophold og korporlige straffe ¹⁵. Medfølelsen kom til orde i den kantate, som forfatteren Thordur Tomasson (1871–1931) skrev i anledning af foreningens 25-års jubilæum i 1923:

Der sukked en flok bag stænger og slå
i fængsler så skumle og trange,
hvad end de forbrød, de selv var kun små,
og straffens dage så lange.

De kendte så lidt til kærlighedsliv
og mindre til renhed og hæder;
de flygted fra hjemmets smalhans og kiv
og drev i slibrige stræder.

Og havned så der, hvor loven blev brugt;
skønt børn fik de straf og blev fanger.
Ej nåde for ret, ej kærligheds tugt,
som smelter hjertet til anger.

...

Hvi glemte vi ordet: »Vogt mine lam«?
os selv det til ansvar mon drage!
nu fatter vi knap den blodige skam
kun kvart århundred tilbage¹⁶.

...

Også i andre kredse var der interesse for problemerne omkring den stigende kriminalitet blandt de unge. I løbet af forrige århundrede var der rundt om i landet dannet fængselselskaber, hvis formål det var at bidrage til arbejdet for de løsladtes resocialisering¹⁷. I 1880'erne vakttes interessen i disse selskaber i mere eller mindre grad for bekæmpelse af børne- og ungdomskriminaliteten. På et møde i København 1891 oprettede fængselselskaberne et fælleskontor for at bringe koordination i arbejdet. Dette kontor begyndte sin virksomhed 1/4 1892¹⁸. Fra 1885 var arbejdet blevet udstrakt til at omfatte de personer, der havde fået ris- eller rottingstraf¹⁹. Især de yngre forbrydere måtte døje denne straf, så dermed fik arbejdet for de unge en høj prioritet. Fra omkring 1878 blev problemerne i forbindelse med de unges lovovertrædelser og straffelovens bestemmelser dem vedrørende livligt diskuteret i juristkredse, også internordisk i det i 1878 grundlagte »Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen«; på møder hvor dommere, fængselsmænd og andre med indsigt i problemerne traf sammen, formuleredes kravet om reformer. Således fandt der en vigtig forhandling sted på det omtalte fængselselskabernes fællesmøde i København 1891, hvor det blev slået fast, at det var ønskeligt at få unge

under 18 år fritaget for straf efter omstændighederne og i stedet få dem underkastet opdragelse, for de ældres og mest vanskeliges vedkommende på en statsopdragelsesanstalt, der i så fald måtte oprettes²⁰.

Sideløbende med de bestræbelser, der udfoldedes for at dæmme op for den stigende kriminalitet, var der et arbejde i gang for at forbedre forholdene blandt de hjemløse og vanrøgtede børn. I sidste halvdel af forrige århundrede skød et stort antal private børnehjem op rundt om i landet; nogle var store, andre små, men fælles for de fleste var det, at de lededes af idealister, som ofte måtte kæmpe med betydelige økonomiske vanskeligheder, da de offentlige tilskud, der blev givet før ca. 1900, som hovedregel var små. Børnehjemmene oprettede 1901 et fællesorgan, »Dansk børnehjemsforening«²¹.

I rækken af foretagender, der arbejdede for at bedre børnenes kår, bør endelig nævnes plejhjemsforeningerne. De blev for de flestes vedkommende oprettet i 1880'erne og 1890'erne, i reglen som amtsforeninger²². Målsætningen var at få alle hjemløse børn anbragt i gode plejhjem. Købstæderne kom ret sent med i dette arbejde. Århus blev, som senere på flere områder i social sammenhæng, foregangsby, idet »Pleje- og børnehjemsforeningen for Århus by« stiftedes i 1896²³. De øvrige købstæder kom først med efter århundredskiftet; foreningerne fik navne som »Børnenes vel«, »Børnenes værn«

Nordre vuggestue, Thunøgade 35. Institutionen var blevet oprettet ved tilskud fra børnehjælpsdagen 1904; den blev, som i dag, drevet af Marthahjemmet og arbejdede med kommunal støtte.

o. l.²⁴. Arbejdet i plejehjemsforeningerne blev koordineret gennem et fællesudvalg, der i 1897 valgte en 3-mands »Overbestyrelse for de danske plejehjemsforeninger«²⁵. Plejehjemsforeningernes fællesudvalg modtog fra og med finansloven 1899–1900 statstilskud til fordeling i foreningerne²⁶.

Det billede, der aftegner sig af tidens organiserede bestræbelser for at bedre børnenes kår, er således særdeles varieret. Yderligere må det anføres, at her fremtræder kun hovedlinierne. Der var mange andre private og kommunale initiativer efter mindre målestok.

Det kneb stærkt med at få arbejdet koordineret før århundredskiftet. Indadtil i de forskellige sammenslutninger for foreninger på landsbasis lykkedes det efterhånden i betydelig grad, men samarbejde mellem foreningerne skortede det på. F. eks. arbejdede 1837-foreningen og Kristelig forening uden forbindelse med hinanden. Koordinationsbehovet var imidlertid påtrængende, og i 1901 lykkedes det for de to foreninger at fastlægge retningslinier for virksomheden i forhold til hinanden²⁷. I 1903 fandt Kristelig forening, børnehjemsforeningen og plejehjemsforeningerne endvidere sammen i et fællesråd²⁸. Til dette »Børnesagens fællesråd« fik 1837-foreningen forbindelse derved, at formanden for foreningen fra 1904 også var formand for plejehjemsforeningernes overbestyrelse²⁹.

I august 1905 kunne der indkaldes til nordisk børnemøde i København. Blandt indbyderne var folk fra alle væsentlige sammenslutninger i børnearbejdet. Programmet gav meddelelse om afholdelse af mange foredrag over forskellige aspekter af sagen³⁰. Foruden nordiske fædrelandssange bragte det tillige en sang af Chr. Richardt (1831–92), hvis sidste vers kunne betegnes som et fællesmotto for de kredse, der arbejdede for den opvoksende slægts velfærd, for »børnesagen«:

Du, som selv har haft et hjem,
led de arme småfolk frem!
vid dit hjerte, gør det stort,
til for dem – du lidt har gjort!
riv dem ud af gydens hære,
led dem, værn dem, lad dem lære,
hvad et hjem dog er –
hjælp dem til en gang at være
gode mennesker³¹.

På dette tidspunkt havde rigsdagen vedtaget »børneloven«.

»BØRNELOVEN«

Fra begge hovedgrene i børnesagen arbejdedes der for at fremkalde lovgivningsinitiativer. Børnehjemsfolkene ønskede større statstilskud til virksomheden for de hjemløse børn, kriminalisterne ønskede en straffelovsreform. I 1892 indsendte den grundtvigskprægede »Dansk skoleforening« under indflydelse af fremtrædende børnehjemsmænd et andragende til kirke- og undervisningsminister C. Goos (1835–1917) om at få indført en almindelig understøttelse til børnehjemmene³². Da samme minister var formand for fængselselskabernes fællesbestyrelse og havde deltaget i mødet 1891, fandt han det naturligt at nedsætte en kommission i samråd med justitsministeriet.

Ministeren stillede meget vidtgående krav til kommissionen, idet han bad den undersøge, hvorvidt de foreliggende samfundsforhold indeholdt en opfordring til staten om at videreudvikle foranstaltningerne til fordel for den opvoksende slægts moralske opdragelse og på hvilken måde, det i bekræftende fald skulle ske. Endvidere udbad han sig forslag til ordning af statens forhold til børnehjemmene³³. Kommissionen blev besat med repræsentanter for børnehjemssag, kriminalister og involverede myndigheder. Den kom til at bestå af ti mænd med birkedommer V. Oldenburg (1834–1918) som formand. Han havde siddet i bestyrelsen for Fængselselskabet i København fra 1888 og havde deltaget i ledelsen af andre sociale organisationer³⁴. Et af kommissionens mest fremtrædende medlemmer var endvidere juristen, professor Carl Torp (1855–1929), en førende personlighed i den internationale reformbevægelse på straffelovsområdet omkring århundredskiftet³⁵.

Kommissionen udgav sin betænkning i februar 1895 efter 1½ års særdeles grundigt arbejde. Den nåede frem til den konklusion, at det hidtil havde skortet på initiativ, organer og metode³⁶. Mulighederne for myndighedernes indgriben, der byggede på forskellige, lidet effektive lovbestemmelser, var endvidere for ringe³⁷. Kommissionen havde i vid udstrækning studeret lovreformer på området, indført i udlandet³⁸. Betænkningen mundede ud i et efter tidens forhold særdeles vidtgående lovforslag, nemlig »Forslag til lov om behandling af forbryderske og forsømte børn og unge personer«. Lovforslaget indeholdt bestemmelser om, at der i hver kommune skulle oprettes værgeråd med en dommer som formand samt et for hele landet fælles overværgeråd³⁹. Værgerådene skulle have hjemmel til at beslutte, at nærmere definerede kategorier af børn kunne fjernes fra hjemmet med henblik på anbringelse i plejehjem, børnehjem, opdragelsesanstalter o.l., således at forældremyndigheden blev overdraget til overværgerådet⁴⁰. Dette sidste organ skulle i hvert tilfælde godkende værgerådernes afgørelse og ordne det fornødne

Politimester C. M. Jespersen
(1852-1914).
Formand for søndre værges-
råd 1905-08.

i forholdet til anbringelsesstedet, f. eks. overførelse af forældremyndigheden til dette.

Endvidere havde kommissionen overladt professor Torp den opgave at udarbejde lovforslag om ændringer i straffeloven, således at børn under 15 år fremtidig skulle være straffri⁴¹. Et andet væsentligt forslag tog sigte på at reformere straffelovgivningen i forbindelse med unge forbrydere over den kriminelle lavalder⁴².

Så langt var der enighed i kommissionen, men den hørte op, da statens forhold til børnehjemmene skulle drøftes. På dette spørgsmål splittedes forsamlingen i en »kriminalistmajoritet« og en »lærerminoritet«. Lærerne ønskede støtte til alle børnehjem, mens kriminalisterne kun ønskede den til de børnehjem, der var egnet til at modtage vanskelige og skrøbelige børn⁴³. Betænkningen blev på denne baggrund en skuffelse for børnehjemsmændene⁴⁴. Kriminalisterne havde trukket det længste strå, og det var karakteristisk, at da der endelig forelå et initiativ fra regeringen i januar 1901, da fremkom det fra justitsministeren, til hvem sagen var blevet overført fra kirke- og undervisningsministeriet. Sagen var stadig i de samme hænder, idet C. Goos havde skiftet portefølje og nu var justitsminister.

Ministeren var ikke positiv over for betænkningen, som han fandt alt for vidtgående. Det lovforslag, han fremlagde i landstinget 1901, var ikke nær så reformerende, som kommissionen havde ønsket. I bemærkningerne til forslaget hed det, at ministeriet ikke mente, at det gjaldt om at bringe sagen i sin helhed ind under offentlig varetægt og i lovforslaget var kommissionens ønske om oprettelse af værgeråd og overværgeråd ikke fulgt⁴⁵. Myndigheden var i stedet henlagt til de kommunale råd og overøvrigheden⁴⁶. Forslaget gik i udvalg og kom ikke mere til behandling i rigsdagen⁴⁷. Med vanlig veloplagthed tog F. J. Borgbjerg (1866–1936) sagen op i folketinget ved første behandling af finanslovsforslaget 18/10 1901. Han konstaterede, at forslaget indeholdt bevillinger til husdyravlen, der var omtrent ti gange så store som dem til borneopdragelsen. Han fortsatte: »Husdyrsocialismen har . . . fundet villigt øre i denne sal, medens menneskesocialismen knapt har vundet så stærk tilslutning«⁴⁸. Videre tog Borgbjerg afstand fra det forslag, ministeren havde fremlagt, og han anbefalede i stedet kommissionsbetænkningen som grundlag for en kommende reform⁴⁹.

Først i 1904 kom den fremsynede betænkning for alvor i forgrunden. Justitsminister P. A. Alberti (1851–1932) fremlagde 11/10 1904 i folketinget »Forslag til lov om behandling af forbryderske og forsømte børn og unge personer«⁵⁰. Det var ikke alene, hvad titlen angik, at der var lighed mellem dette lovforslag og kommissionens. Det nye reformforslag var i alt væsentligt bygget på betænkningen. Det undergik visse forandringer gennem behandlingen på rigsdagen, hvorefter det blev vedtaget og stadfæstet af kongen 14/4 1905, idet den nye lov skulle træde i kraft 1/10 1905⁵¹.

Lovens i denne sammenhæng så vigtige kapitel I, der omhandlede de personer, på hvilke den fandt anvendelse, er optaget som bilag⁵². Hvad i øvrigt reglerne for den nye værgerådsinstitution angik, da hed det med hensyn til byer på over 10.000 indbyggere, at der skulle dannes så mange værgeråd, som justitsministeriet bestemte, og hvert værgeråd skulle have 7 medlemmer. Formanden måtte opfylde betingelserne for at kunne ansættes i et dommerembede og skulle beskikkes af justitsministeren. Kommunalbestyrelsen skulle vælge en læge med bopæl i kredsen samt to mænd og en kvinde, ligeledes bosat i værgerådskredsen. Provsten skulle beskikke en sognepræst som medlem, og endelig skulle det syvende være en lærer eller lærerinde, valgt blandt det fastansatte lærerpersonale. Valget af dette medlem skulle ske på skolekommissionens foranledning og foretages af lærerpersonalet⁵³. Hvis et barn fra et afvigende, men anerkendt trossamfund fremtrådte for værgerådet, skulle præsten erstattes med en præst fra det pågældende samfund⁵⁴. Overværgerådet skulle bestå af en af justitsministeren valgt overinspektør for opdragelses-

anstalterne som formand, samt et af justitsministeren og et af kirke- og undervisningsministeren valgt medlem. Værgerådets forhandlinger skulle foregå for lukkede døre med protokolførsel over sagerne. Barnets forældre eller værge skulle have lejlighed til at udtale sig, og attester fra præste- og skolegang indhentes. Politiets hjælp til opklaring af en sags detaljer kunne fordres, og vidneførsel skulle foregå således, som den foregik ved kriminalsager.

Når værgerådet fandt, at betingelserne for indgreb i henhold til lovens kapitel I var til stede (se bilag s. 113), stod der forskellige muligheder åbne. De vigtigste var:

- Tildeling af advarsel.
- Beskikkelse af en tilsynsværge.
- Fjernelse af barnet.

Loven nævnte intet om betingelser eller kvalifikationer vedrørende beskikkelse af tilsynsværge. I Århus blev den praksis fulgt, at værgerådsmedlemmerne påtog sig hvervet, medmindre der var mulighed for at beskikke en anden hæderlig og interesseret mand eller kvinde med personligt kendskab til det pågældende hjemms forhold.

I tilfælde af at værgerådet dekretede fjernelse af et eller flere børn fra et hjem, skulle det indstille til overværgerådet, hvorledes barnet ønskedes anbragt. Overværgerådet kunne så godkende eller omstøde dekretet; i tilfælde af godkendelse skulle sidstnævnte råd træffe den afgørende bestemmelse om anbringelsessted og beslutte, hvem der skulle have delegeret forældremyndigheden, i praksis anbringelsesstedets leder.

Værgerådsbeslutninger om fjernelse kunne af forældre eller værge indankes for overværgerådet, der kunne forlange yderligere oplysninger om sagen i sådanne tilfælde. Dets kendelse var inappellabel.

Det var hensigten at anbringe de fjernede børn gennem de eksisterende private, med offentlig anerkendelse virkende foreninger for børnesagen (se s. 12 ff.).

Der var fire principielt forskellige anbringelsesmåder at vælge imellem, når værgerådet skulle afgive sin indstilling. Der var:

- Opdragelsesanstalter.
- Børnehjem.
- Private plejehjem.
- Optagelseshjem.

Politimester Aug. Goll
(1866–1936).
Formand for søndre værgeråd 1908–19.

Anbringelse i optagelseshjem var en foreløbig foranstaltning, når værgerådet var usikkert i bedømmelsen af et barns karakter.

Børneloven var et omfattende lovarbejde på 50 paragraffer; foruden et kapitel med nærmere bestemmelser vedrørende børnehjem og opdragelsesanstalter (se kapitel IV), indeholdt den bl. a. regler for de trufne foranstaltningers ophør, og lovens sidste kapitel omhandlede komplicerede regler for, hvorledes de udgifter, loven medførte, skulle afholdes; et forhold, som ikke vil blive behandlet i denne sammenhæng.

Ved et midlertidigt tillæg blev straffeloven tilpasset børneloven⁵⁵. Det fastsloges, at lovovertrædelser, begået af børn under 14 år, ikke skulle straffes. Endvidere kunne unge mellem 14 og 18 år, der var hjemfalden til en lavere grad af strafarbejde, modtage tiltalefrafald gennem justitsministeren på betingelse af, at de blev underkastet værgerådsforsorg efter børnelovens regler.

VÆRGERÅDENE I ÅRHUS

Efter forespørgsel fra justitsministeriet indstillede Århus byråd, at der skulle oprettes to værgerådskredse i byen med åen som skillelinie, nordre og søndre kreds⁵⁶. De to foreslåede kredse var omtrent lige store, hvad angår folketallet. Medio oktober 1909 blev der foretaget en opgørelse over beboertallet i byens gader⁵⁷. En sammentælling bringer det resultat, at af byens 58.858 indbyggere på dette tidspunkt, boede godt 30.000 nord for åen, knap 29.000 syd for. Justitsministeriet godkendte indstillingen.

Som formænd for de to råd beskikkede justitsministeren byfoged C. M. Jespersen (1852–1914) i søndre og borgmester E. Drechsel (1858–1932) i nordre værgerådskreds. Mens borgmesteren beholdt formandsposten i hele perioden indtil 1915, fratrådte byfoged Jespersen i 1908, da han avancerede til birkedommer i Københavns amts søndre birk⁵⁸. Han afløstes på begge posterne af August Goll (1866–1936), den senere rigsadvokat⁵⁹. Af disse tre mænd var Goll i den foreliggende sammenhæng den absolut mest fremtrædende. Han havde i tidsrummet 1898–1908 været medredaktør af »Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen og praktisk strafferet«, endvidere aktiv i Fængselshjælpen, hvis formand han i øvrigt blev i 1929⁶⁰. Hans interesse for problemerne omkring ungdomskriminaliteten havde sat sig spor bl. a. i form af artikler til forskellige tidsskrifter, hvor han havde gjort rede for forholdene på området i andre europæiske lande⁶¹.

Byrådsmedlem Peter Sabroe (1867–1913) udtalte i forbindelse med spørgsmålet om valg af medlemmer til værgerådene, at da børneloven selv sørgede for stærk repræsentation af de velstillede, burde byrådet ved valget af de medlemmer, det tilkom det at vælge, betænke hans parti, som havde interesseret sig så stærkt for børnesagen⁶². Denne henstilling blev fulgt, idet to fremtrædende socialdemokrater blev indvalgt. I søndre værgeråd fik redaktør Marius Simonsen (1869–1939) sæde⁶³. Han havde været redaktør for »Demokraten« siden 1901; i 1906 indtrådte han i byrådet og i 1912 i socialdemokratiets hovedbestyrelse. Fra 1918 var han endvidere folketingsmand, valgt i Århus midtkreds⁶⁴. I nordre værgeråd indvalgtes fabrikant Jul. Andersen (1855–1937), fremtrædende afholdsmand og byrådsmedlem. Hans senere karriere i det politiske blev knap så glørværdig, idet han faldt for fristelsen til at lade sig smykke med et ridderkors i 1907, hvorefter han blev ekskluderet af partiet. Til byrådet genvalgtes han i 1909 på en afholdsliste, hvorefter han gled ud i 1913⁶⁵. Posten som værgerådsmedlem beholdt han helt til 1929⁶⁶. Af mere kendte personer i de århusianske værgeråd kan endvidere nævnes stiftsprovst V. Lindhardt (1850–1922), der beskikkede sig selv

som medlem af nordre værgeråd. Der foreligger ingen oplysninger om, at børnevennen Sabroe søgte valg til værgerådet.

Arbejdsmåden i de to værgeråd blev noget forskellig, i hvert fald efter at Goll var blevet formand i det søndre. Det var, før retsplejereformen i 1919 beskar byfogedens arbejdsområde væsentligt; og de spor, Golls virksomhed som værgerådsformand har efterladt, tyder på, at han i nogen grad betragtede posten som en funktion af byfogedembedet. Således benyttede han i udstrakt grad det dengang kommunale politi til at optage rapporter i de hjem, der var genstand for undersøgelse. I modsætning hertil lod borgmester Drechsel i reglen rapporterne udarbejde af værgerådsmedlemmer; kun i de vanskeligere sager, hvor særlige forhold gjorde sig gældende, søgtes der i nordre kreds støtte af politiet. Nordre værgeråd holdt endvidere langt flere møder end søndre. Det skyldtes til dels, at alle sager stort set blev fremlagt på møderne i nordre værgeråd, hvilket ikke var tilfældet i søndre. Søndre værgeråds protokol og Golls påtegninger i sagsakterne bærer vidnesbyrd om, at formanden undlod at fremlægge sager, som han skønnede ubetydelige.

Som følge af de forskellige arbejds måder blev arbejdsbyrden størst for værgerådsmedlemmerne i nordre kreds, men samtidig blev deres indflydelse større, end det var tilfældet i søndre værgeråd. Princippet med de blandt folket valgte værgerådsmedlemmer trådte således tydeligst frem i det nordre råd, mens der i det søndre var en tendens mod embedsmandsvælde, fremkaldt af en dygtig og dominerende formand.

Værgerådsvirksomheden i Århus 1905—15

Værgerådernes arbejde faldt inden for tre hovedområder, nemlig undersøgelser vedrørende:

1. Vanartede børn.
2. Forsømte børn.
3. Vanrøgtede børn.

Hvad den første kategori angår, drejede det sig i første række om børn og unge, som havde gjort sig skyldige i kriminel virksomhed; endvidere var der tale om usædelige børn, i praksis piger. Omend usædelighed i sig selv ikke var strafbar, havde en del piger i denne gruppe antagelig overtrådt straffelovens § 180 om utugt mod betaling, men en sådan omstændighed var ikke en nødvendig forudsætning for værgerådsindgreb (se bilag s. 113). Endelig fandt skulkere, vagabonderende børn samt sådanne børn, som hjemmene havde mistet magten over, og som havde tillagt sig en dårlig livsførelse på den ene eller den anden måde, plads i denne kategori. De bestemmelser i børneloven, der tog sigte på de vanartede børn, var først og fremmest indeholdt i § 1 a; videre i § 1 b og § 2 (se bilag s. 113). Hvad angår § 2, forholdt det sig således, at der på intet tidspunkt i perioden var mulighed for at anbringe skulkere på en tvangsskole, idet en sådan ikke eksisterede i Århus. I København fandtes der en kommunal institution af denne karakter. Denne mangel havde dog ringe betydning, da § 1 b kunne gøres gældende mod de fleste skulkere. Mens børnene i første kategori selv ved deres adfærd gav værgerådene anledning til at undersøge deres forhold, så var dette normalt ikke tilfældet for børnene i gruppe 2. Kriteriet for placeringen af børn i denne gruppe er de bestemmelser i § 1 b, som omhandler forhold i milieuet, der kunne bringe fare for sædelig fordærvelse af barnet.

Endelig er placering af børn i gruppe 3 foretaget på grundlag af den restriktivt formulerede § 1 c.

Sagerne er fordelt efter oplysningerne i anmeldelserne. Hvor disse ikke er bevaret, er opdelingen foretaget efter omstændighederne, således som de blev belyst ved den enkelte undersøgelse.

VANARTEDE BØRN

Kriminalitet.

Arbejdet med de unge lovovertrædere lagde beslag på en stor del af den tid, værgerådene anvendte i virksomheden. I perioden fremstilledes for de to råd i alt 530 personer af denne kategori ¹.

Fordelt på de forskellige kategorier af lovovertrædelser tegnede billedet sig således:

TABEL 1
Overtrædelser af straffeloven

	Søndre VR	Nordre VR	I alt	Heraf piger
Tyveri (og hæleri)	154	197	351	48
Bedrageri	1	4	5	1
Uterlighed	5	4	9	—
Blodskam	—	1	1	1
Omgængelse mod naturen	—	1	1	—
Falsk angivelse	2	—	2	2
Brandstiftelse	—	1	1	1
Vold	—	1	1	—
Hærværk	—	68	68	1
Utilstrækkeligt belyst	5	46	51	3
	167	323	490	57
<i>Politiforsøelser</i>				
Mindreåriges handel ²	2	17	19	11
Gadeuorden ³	9	2	11	6
Gadeuorden ⁴	3	7	10	—
	181	349	530	74

Når bortses fra hærværk, hvor specielle forhold gjorde sig gældende (se s. 32 f.), var det altså i det væsentlige ejendomsforbrydelser, de unge gjorde sig skyldige i. Pigerne tegnede sig med 74 sager for 14,0 % af samtlige tilfælde, drengene for 86,0 %.

Tyveri.

Af straffelovsforsøelserne udgjorde tyverierne med 351 tilfælde ud af 439 fuldt belyste sager 80.0 %. Sagerne fordelte sig som vist i tabel 2.

TABEL 2

Tyverisagernes fordeling i de to værgeråds kredse og i de enkelte år

	Søndre VR	Nordre VR	I alt
1905	4	2	6
1906	4	23	27
1907	14	16	30
1908	11	14	25
1909	30	36	66
1910	23	12	35
1911	16	23	39
1912	10	30	40
1913	15	15	30
1914	8	15	23
1915	19	11	30
	154	197	351

En del af tyvene var også hælere; endvidere er der medtaget nogle få, som kun havde hælet.

På en enkelt undtagelse nær, året 1909, ligger det årlige antal sager nær gennemsnittet på 35, uagtet befolkningstilvæksten, som i 10-året var på ca. 20 %⁵.

Sagerne vekslede i alvorlighedsgrad mellem ubetydelige smårapserier og regulære indbrudstyverier. Omkring halvdelen af de anmeldte havde gennemført deres forhavende i selskab med andre. Der var i disse tilfælde oftest tale om to drenge med fælles indskydelse, men til tider optrådte tyvebander, bestående af op til 8-9 drenge, som »arbejdede« sammen i grupper på 2-3 ad gangen, således at drengene havde det tilfælles, at de alle kendte hinanden og hinandens tilbøjeligheder. Bandevirksomhed er således forklaringen på det forholdsvis store antal sager fra året 1909, 66. For de 66 gjaldt det, at i alt 44 havde været »organiseret« i grupper, bestående af fra 2 til 8 medlemmer.

I ca. halvdelen af tilfældene er tyverierne nærmere belyst i politirapporter, vedlagt sagsakterne⁶. Af disse fremgår det, at de objekter, der hyppigst blev gjort til genstand for illegal tilegnelse, var penge og omsættelige ting. Ofte var der tale om ubetydelige lejlighedstyverier, således som det var tilfældet med en pige på 16 år, der fra en glemt håndtaske på et togtoilet stjal ca. 1 krone⁷. Anderledes alvorlig var sagen med to drenge, som med fuldt overlæg og systematisk opsøgte steder, hvor der kunne forventes at være kon-tanter. De stjal i uafslåede lofts værelser og lejligheder med vekslende udbytte.

Fra en jakke i et beværtningslokale fjernede de en pung, og i butikker, hvor betjeningen ikke var til stede, stjal de af pengeskuffen. Det blev opklaret, at de tilsammen havde haft et udbytte på mindst 50 kroner⁸.

De omsættelige ting stod højt i kurs, og der var her især tale om metaltuyverier. En bande på 7 medlemmer havde ved forskellige lejligheder stjålet metal, f. eks. messingkedler, nedløbsrør af zink, blystykker osv. I nogle tilfælde havde de begået indbrud for at komme i besiddelse af kosterne, som afsattes hos produkthandleren⁹. Også antikvarboghandlere kunne uden at vide det blive aftagere af tyvegods. En dreng afsatte i 1915 både en verdenshistorie og en bibelhistorie, hvorimod det ikke lykkedes ham at sælge et ligeledes stjålet eksemplar af »Erik Menveds barndom«. En februar dag kastede han bogen i åen fra Clemensbro¹⁰.

Hensigten med næsten alle tyverierne var, som man kunne vente det, at forøge forbruget. Fristelserne var store, og lommepengene små. Målet for børnenes attrå var først og fremmest konsumvarer i luksusklassen: frugt, slik og kager; endvidere blev mange stjålne penge omsat i fyrværkeri. »Knald-bomber« og »skrubtudser« var attraktive, om end det ikke var uden risiko at beskæftige sig med slige ting. En dreng kom ud for det uheld, at en skrubtudse eksploderede i ansigtet på ham. Uden at gennemtænke konsekvenserne anmeldte han en ham usympatisk snedkersvend for at have skudt sig ned i en port. Det lykkedes ikke drengen at overbevise myndighederne om påstandens sandsynlighed, og det kom for dagen, at snedkersvenden med rette havde beskyldt den pågældende dreng for tyveri¹¹.

Den nye kulturfaktor i tiden, filmen, der havde sit gennembrud i århundredets første årti, blev en stor fristelse. Gang på gang kom det frem, at stjålne penge var spenderet på biografbesøg. »Kosmorama« åbnede 15/4 1905, og 1/7 1906 begyndte »Fotorama« sine forestillinger i teatrets bygning¹². Repertoiret var noget blandet. Lederen af »Fotorama«, fotografen Thomas Hermansen, importerede en række franske film¹³. Endnu mere fristende var antagelig de lokale produktioner, som Hermansen stod bag. Det første resultat var »Den lille hornblæser« 1909¹⁴. Året efter var der premiere på »Den hvide slavehandel« med manuskriptet udfærdiget af den senere chefredaktør for »Aarhus Stiftstidende«, Louis Schmidt (1885–1952)¹⁵. Repertoiret fremtrådte med lokkende titler og spændende indhold. Om optagelsen af »Guldets farer« eller »Blodnatten i Venedig« beretter en skuespiller: »Århus gamle snørklede å illuderede på glimrende måde en venetiansk kanal; dog kneb det med at skaffe rigtige gondoler; dertil måtte vi bruge nogle af de pramme og joller, som fandtes på stedet . . . Naturligvis manglede det i dette enestående skuespil ikke på et røverisk overfald. En skikkelig marskandiser i

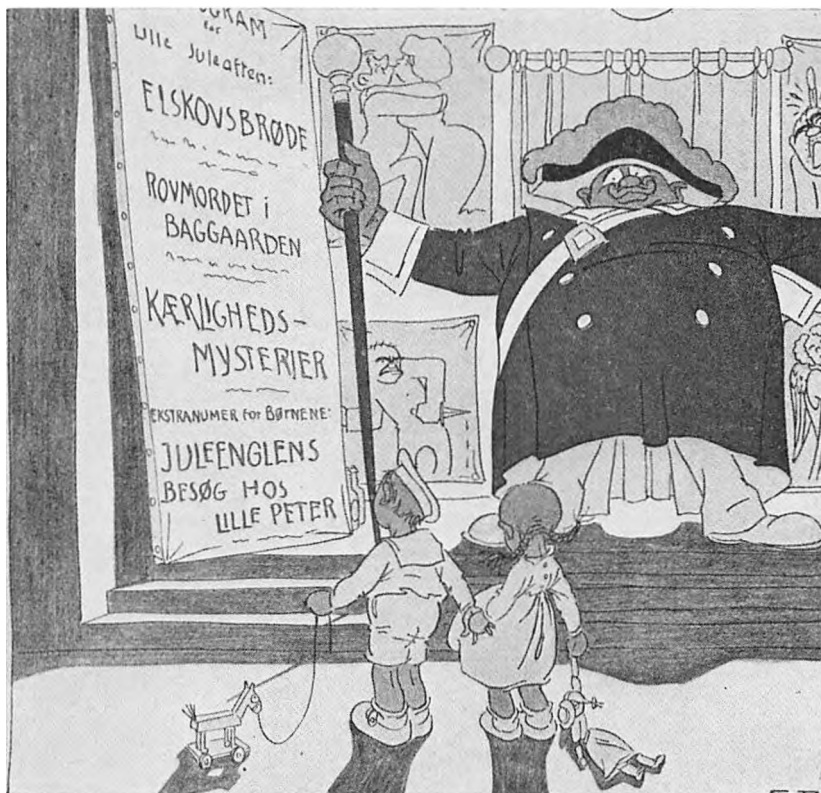
Ågade måtte lade sig leje til at slå ihjel for to kroner for kunstens skyld¹⁶. Han blev udstyret med paryk og skæg à la jøden i »Købmanden i Venedig«, og vi var fire, der skulle dolke og strangulere ham for at komme i besiddelse af hans gyldne skatte¹⁷.

Det kan ikke undre, at nogle på baggrund af filmenes indhold nærede ængstelse for, at den nye kunstart kunne få en uheldig indflydelse på den opvoksende slægt. August Goll forbød i sin egenskab af politimester fremvisning af en dansk produktion i 1911. Det var filmen »Menneskedyret«¹⁸. Den var rig på voldtægt og mord, og forbudet vakte stor fortrydelse hos den københavnske producent, der udtalte sig meget nedladende om den århusianske politimester¹⁹.

Omgangen med illegalt tilegnede midler var ikke altid præget af ødselhed. Hos små tyvagtige piger var fornuften i enkelte tilfælde til stede. En lille pige gav sin mor tre kroner af en stjålet sum, idet hun hævdede at have modtaget dem som drikkepenge. Resten blev omsat i skolesparemærker, et uforligneligt statussymbol²⁰. En anden puttede i sparebøssen, om end hun først undte sig en tur i »Vennelyst«, indbefattende et besøg i karusellen²¹.

Mange ting blev stjålet direkte; foruden konsumvarer i videste forstand – f. eks. betragtedes ansjoser som en delikatesse, der kunne nydes umiddelbart – alt, hvad børn havde brug for: dolke, fodbolde osv. Metoderne vekslede mellem den primitive, der bestod i at løbe ind i en butik og stjæle, hvad der kunne nås på et øjeblik, og den noget mere udspekulerede, som en dreng havde fået kendskab til ved læsning af et af byens dagblade: To drenge skulle gå ind i en butik, hvorpå den ene lagde sig ned foran disken, usynlig for ekspedienten, når denne kom. Den anden dreng skulle nu bede om noget, han vidste, forretningen ikke førte, hvorpå han forlod butikken. Når ekspedienten var gået tilbage til baglokalet, kunne drengen foran disken forsyne sig i ro og mag og derpå gå sin vej. Det lykkedes for den dreng, der havde læst om metoden, at få to andre drenge sat i gang med opgaven, men forsøget blev en fiasko. Den dreng, der befandt sig på uriasposten foran disken, mistede mødet og forlod butikken uden at stjæle noget²². Udover dette tilfælde findes der ikke mange oplysninger om inspiration til forbrydelser, tilegnet gennem kommunikationsmidlerne. En dreng, der blev grebet på fersk gerning i en grønthandlers bagbutik, hævdede dog, at han havde fået ideen ved at læse »Nick Carter«-litteratur²³.

Hvad angår brugstyverier, var cyklerne genstand for størst interesse. Frihjulet var netop opfundet ved århundredskiftet, og cyklens stigende popularitet fremgik af den kendsgerning, at antallet af cyklehandlere i Danmark steg fra 600 i 1900 til 2.000 i 1907²⁴. Når cykler blev stjålet af børn og

»Uden for Paradiset. Et billede af dansk åndsliv«. Tegning i »Blæksprutten« 1913 af Sven Brusch, der satiriserer over billedteatrenes repertoire og filmtitlerne.

unge, skyldtes det sjældent, at de skulle dække et uopfyldt transportbehov. Der var tale om fornøjelseskørsel, og brostensbelagte gader var ingen hindring; heller ikke politivedtægtens restriktive bestemmelser lagde nogen væsentlig dæmper på glæden. Det hed, at cyklister ikke måtte køre hurtigere end en vogn i frit trav; om gadehjørner skulle kørslen foregå langsomt, og endelig blev det fastslået, at man, når der var fare for sammenstød, i tide skulle give signal med klokken. Det blev dog understreget, at brug af klokken ikke fritog den kørende for iagttagelse af behørig forsigtighed over for fodgængere, han mødte eller passerede ²⁵.

Nogle af de unge cykletyve blev lidenskabens slaver. En dreng stjal 8 cykler, inden hans regnskab blev gjort op ²⁶. En anden nåede 10, som alle efter brugen hensattes på Østbanetorvet ²⁷.

Tyverisagerne fandt deres afgørelse i værgerådene, som det fremgår af

tabel 13, idet afgørelsen i tre sager, en fra 1906, 1912 og 1914, ikke er belyst. Procentuelt kan forholdet udtrykkes som vist i tabel 4.

TABEL 3

Tyverisagernes afgørelse i de to værgeråd

	Fjernelse fra hjemmet ved værgerådernes foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
1905	1	1	—	1	—	—	—	—	3	—	6
1906	2	10	—	3	2	1	—	6	—	2	26
1907	2	7	—	—	2	2	9	7	1	—	30
1908	3	2	—	—	2	2	2	7	4	3	25
1909	8	10	—	3	14	5	8	17	—	1	66
1910	8	4	—	1	4	2	9	4	2	1	35
1911	3	5	1	—	3	—	4	14	5	4	39
1912	2	8	1	—	—	3	5	16	1	3	39
1913	3	8	1	1	6	1	5	3	—	2	30
1914	3	7	—	—	—	2	3	5	1	1	22
1915	9	1	—	—	4	3	6	7	—	—	30
	44	63	3	9	37	21	51	86	17	17	348
									Ikke belyst . .		3
											351

TABEL 4

Tyverisagernes afgørelse, procentvis i grupperne

		(Sager)					
Sdr. VR	152	28,9	2,0	24,3	33,6	11,2	100,0
Ndr. VR	196	32,1	4,6	10,7	43,9	8,7	100,0

Den almindeligste afgørelse på en tyverisag var altså i begge kredse den, at barnet modtog en advarsel.

Der var større tilbøjelighed til at beskikke tilsynsværge i søndre værgeråd end i nordre, men misforholdet var i almindelighed ikke så grelt, som slutresultatet tyder på, idet året 1909 bød på uforholdsmæssigt mange værgesbeskikkelser i søndre værgeråd.

De fjernede børn var naturligt nok dem, der havde gjort sig skyldig i de groveste tyverier såsom indbrudstyverier eller gentagne og planlagte tyverier.

I nogle tilfælde accepterede værgerådene, at forældrene selv fandt et passende anbringelsessted for deres børn. Der var i reglen tale om anbringelse i pleje på landet hos slægt eller bekendte.

Der kunne være forskellige grunde til, at tyverisager blev henlagt uden værgerådsindgreb. I 5 tilfælde skyldtes det, at børnene rejste bort fra byen

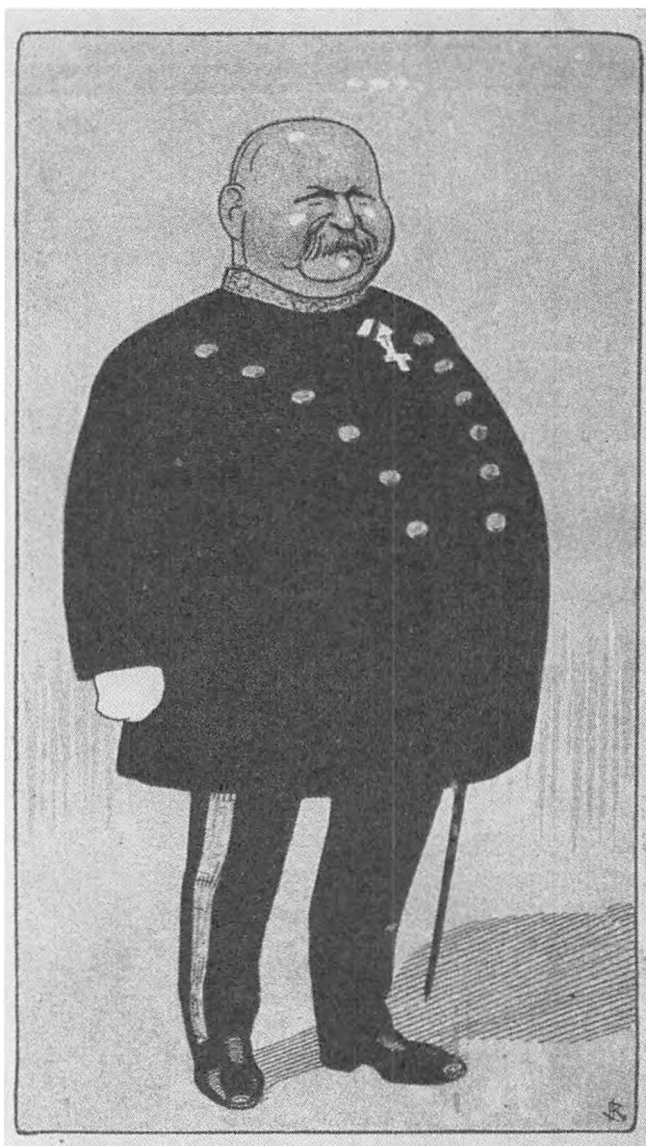

Volden 15. Det var ofte i butikker som denne med det fristende vareudvalg, at børnene drev butikstyverier. Her er der tilmed pyntet med juletræ, kræmmerhuse og hjerter.

sammen med forældrene. Hvis sagen i sådanne tilfælde skønnedes alvorlig nok, blev sagsakterne sendt til børnenes nye opholdskommune, så værgerådet der kunne tage stilling. I de øvrige tilfælde af henlæggelser var årsagen som regel, at der var tale om bagatelagtige forseelser, eller at børnene kom fra så gode hjem, at det kunne formodes, at forældrene selv ville være i stand til at hindre gentagelser.

Andre lovovertrædelser.

Som det fremgår (s. 25) var antallet af børn, fremstillet for værgerådene for andre forbrydelser end tyveri, af begrænset størrelse. Det må i den forbindelse nævnes, at skemaet ikke giver det samlede billede af ungdomskriminaliteten i Århus, idet det (se bilag s. 113) var en forudsætning for inddragelse under værgerådsforsorg, at der forelå et tiltalefrafald, hvis den pågældende var fyldt 14 år, men ikke 18 år. I tiåret 1906–15 blev der i købstæder med over 20.000 indbyggere dømt 410 personer mellem 14 og 18 år²⁸. Disse købstæder var Århus, Odense, Ålborg, Randers og Horsens²⁹. Århus har antagelig haft sin del af domfældelserne; hvor mange fremgår ikke af Tabelværket. Dom-

Borgmester E. Drechsel
(1858-1932).
Formand for nordre
værgeråd 1905-26.
Tegning af
Jens Ravnholm.

menne var for ca. 90 %'s vedkommende afsagt i kategorien ejendomsforbrydelser, hovedparten af de resterende i kategorien forbrydelser mod kønsædeligheden.

Det vækker opmærksomhed, at medens søndre værgeråd ikke behandlede hærværkssager i 10-års perioden, havde nordre ikke mindre end 68 tilfælde. Det har sin forklaring i den omstændighed, at de 68 personer fordelte sig på

kun fire sager. Den største drejede sig om rudeknusninger i den forladte fodfolkskaserne i Langelandsgade. Her blev der i løbet af sommeren 1913 knust 546 ruder. Kasernekommandanten anmeldte sagen, og det lykkedes politiet at få fat i 36 drenge og 1 pige, som alle indrømmede, at de havde deltaget i udskejelserne. De kunne tegne sig for ca. 100 ruder efter egne opgivelser, der vel var i underkanten, men muligvis har et antal medskyldige unddraget sig retfærdigheden ³⁰.

I 1910 blev 27 Trøjborg-drenge fremstillet i værgerådet efter at have deltaget i store slagsmål med lange kæppe. Hvad der gjorde sagen til mere end en sag om gadeuorden var den omstændighed, at de i kampens hede havde forøvet hærværk mod en ubeboet villa ³¹. Tre drenge gjorde nytårsaftens 1908 deres regnskab op med Ny Munkegades skole, idet de væltede tre brøstfældige murpiller uden for denne ³². Så er der en person tilbage i hærværksregnskabet, og hans foretagsomhed er ikke nærmere belyst ³³.

Et beskedent antal, 11, fremstilledes for overtrædelse af sædelighedsparagrafferne i straffeloven, og af disse var de 9 anmeldt for uterlighed. Der var i disse tilfælde tale om større drenges uterlige adfærd over for mindre børn af begge køn, i alle tilfælde anden kønslig omgængelse end samleje, og der var ingen grove tilfælde imellem. Problemer i forbindelse med homoseksuel prostitutionen havde de århusianske værgeråd ikke. Det ene tilfælde af forsøg på omgængelse mod naturen er ikke nærmere belyst, hvad angår sagens omstændigheder. Det fremgår således ikke, om der var tale om omgang med dyr eller en person af samme køn. Derimod foreligger der vidnesbyrd om det strenge tabu omkring den slags seksuelle afvigelser. I undersøgelsesrapporten, udfærdiget af et værgerådsmedlem, er anvendt følgende passus: »... sønnens stygge, unaturlige forseelse, der er kommet så pludselig til udbrud ...« ³⁴. Også i opinionen var reaktionen kraftig, når det drejede sig om de unges fejltrin på kønsædelighedens område. F. eks. blev en 15-årig dreng bortvist fra sin læreplads hos en elektriker, da det kom for dagen, at han havde været uterlig mod en lille pige ³⁵.

I alt 40 børn og unge blev fremstillet for værgerådene på grund af politiforsøelser. Almindeligst var overtrædelser af bestemmelsen i politivedtægtens § 4, der fastslog, at det var forbudt børn under 16 år at handle. Mange børn overtrådte forbudet, fordi det var nødvendigt at stive hjemmets økonomi af. Ved det populære etablissement Kasinos 5 års fødselsdag 7/12 1905 sang direktøren, Marinius Olsen, sangen om den lille blomsterdreng. Det første vers lød således:

Vinden tuder, sneen sjapper.
 Barnet går fra dør til dør
 op ad husets mange trapper
 banker på og bønligt spør:
 Lille frue, vil De købe?
 mor er syg – kan ikke gå,
 :/: lad mig ej forgæves løbe,
 De skal blomsten billigt få. :/:³⁶

TABEL 5
 Afgørelsen vedrørende andre lovovertrædelser end tyveri

	Fjernelse fra hjemmet ved værgerådets foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
Bedrageri . . .			–	1	–	1	1	1	–	1	5
Uterlighed . .	1		–	–	1	2	1	1	2	1	9
Blodskam . .	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Omgængelse mod natu- ren	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1
Falsk angivelse	1		–	–	–	–	–	–	1	–	2
Brandstiftelse . .	–		–	1	–	–	–	–	–	–	1
Vold			–	–	–	–	–	1	–	–	1
Hærværk . .			–	–	–	–	–	68	–	–	68
Utilstrækkeligt belyst	2	5	–	1	2	6	–	23	1	9	49
Mindreåriges handel . . .			–	–	1	2	–	7	1	8	19
Gadeuorden § 4		1	–	–	–	–	2	1	7	–	11
Gadeuorden § 7	–	–	–	1	–	–	3	4	–	2	10
	4	7	–	4	4	12	7	106	12	21	177
									Ikke belyst . .		2

Sangen sluttede med, at drengen løb hjem med sine skillinger, men da fandt han moderen død. Verset bærer præg af den trang til sentimentalisering af ulykkelige sociale forhold, som prægede det folkelige repertoire. Heldigvis fik ingen af sagerne i denne kategori et så drastisk forløb. En pige på 12 år solgte liljekonvaller³⁷, andre papirblomster, fremstillet af moderen³⁸. Et par pigebørn på 11 og 13 handlede på eget initiativ for at støtte en mor,

der kæmpede for at holde sammen på et hjem med fem børn og en fortrukken far³⁹. Et enkelt tilfælde var alvorligere: en mor stjal blomster på kirkegården, hvorefter hun sendte en clatter på gaden for at sælge dem⁴⁰.

Sagerne vedrørende gadeuorden fordelte sig over tilfælde af støjende adfærd, fornærmelse af forbipasserende, afbrænding af fyrværkeri, skydning med salonpistol på offentlig gade o. l. (se note 3 og 4).

Sagerne vedrørende gadeuorden fordelte sig over tilfælde af støjende adfærd dårligt belyste sager heller ikke indeholder oplysninger om værgerådsafgørelsen.

Såvel for tyverisagerne som for andre lovovertrædelser gælder det, at værgerådene foruden at se på forbrydelsens alvorlighedsgrad søgte at danne sig et skøn over forholdene i hjemmet, inden beslutning toges.

Usædelighed.

I 1913 skrev den residerende kapellan ved Frue Kirke, Fr. Schepelern (1868–1936) om det arbejde, der i Århus udførtes af institutionen Kvindehjælpen. Dette arbejde tog sigte på at hjælpe faldne kvinder.⁴¹) Han tog sit udgangspunkt i Rom. 6, 19–23, hvorfra han bedømte de sædelige forhold i landet: »... Helst må man ud i hedningeverdenen eller blandt muhammedanerne, om man vil fatte dette dyb af umoralskhed; thi kristendommen har dog i de 1000 år, den har været i Danmark, vist så megen evne til at skabe moral, at det er svært helt at frigøre sig for dens krav...«. I to i social henseende vidt adskilte klasser var det galt, nemlig »... i den del af bourgeoisie, som »Politiken« har opdraget, hvor »morsomt og kedeligt« har afløst »godt og ondt«, og så i folkets bundfald i de større byers smågader, hvor utugt, forbrydelse og løgn lægger beslag på børnene, før de overhovedet har forstand til at skelne mellem rigtigt og galt«⁴².

Hvad »Politiken«s klientel angik, måtte Schepelern vel resignere; med hensyn til den anden kategori gjorde han i en lang årrække en stor indsats som bestyrelsesmedlem i Kvindehjælpen, som stod bag et større antal anmeldelser til værgerådene om usædelige piger (se s. 87), en virksomhed, der blev kombineret med et konstruktivt redningsarbejde (se s. 117 ff.).

Hvor det, hvad kriminalitet angik, i altovervejende grad var drenge, der blev fremstillet for værgerådene, så forholdt det sig anderledes, når det drejede sig om usædelighed: kun i et enkelt tilfælde i den omhandlede periode blev der indkaldt drenge på grund af seksuel aktivitet af ikke kriminel karakter. Det var, da nogle børn, tre drenge og to piger, i 1908 fremstod for søndre værgeråd, fordi de havde haft en noget frimodig omgang med hinanden i en

Den kvindelige Politibetjent.

Frø. Johanne Berg.

Vi bringer her et Billede af Byens første kvindelige Politibetjent, Frø. Johanne Berg. Som Supplement til vore Dphsninger i Fredags kan nævnes, at Frø. Berg i 6 Aar har været Kassjerer i Handels- og Kontor-medhjælperforeningen, ligesom hun gennem flere Aar har haft Sæde i dens Hovedbestyrelse. Desuden er hun i Bestyrelsen for Aalborg Kvindevalgretsforening.

I Anledning af Frø. Bergs Ansættelse skriver „Aalb. Venstrebl.“ bl. a.:

„Vi ønsker Frø. Johanne til Lykke med den ny Stilling og Aarhus til Lykke med det heldige Valg. Frø. Johanne er en intelligent og energisk Dame, der sikkert vil udfylde sin Plads til alles Tilfredshed. Byen vil i hende faa baade en dygtig og elstværdig Betjent, og Betjentene vil faa en sympatetisk og god Kollega.“

Politibetjent Johanne Berg (1883–1963). Den første kvindelige politibetjent i byen fik ved sin ansættelse i 1914 overdraget en del undersøgelser i sager vedrørende usædelige piger. I en lang årrække, 1925–46, indtog Johanne Berg en fremtrædende plads i den socialdemokratiske byrådsgruppe.

kælder ⁴³. Ellers var der kun tale om letfærdige piger, om hvem man kunne frygte, at de på et senere tidspunkt ville blive indkorporerede i de prostitueredes brigade, hvis ikke der blev foretaget værgerådsindgreb.

Antallet af børn og unge, der fremtrådte for værgerådene, grundet anklage for usædelig livsførelse, er angivet i tabel 6.

TABEL 6

Antallet af børn, fremstillet for værgerådene i sædelighedssager

	Søndre VR	Nordre VR	I alt	Heraf drenge
1906	1	2	3	—
1907	—	2	2	—
1908	6	6	12	3
1909	1	3	4	—
1910	5	2	7	—
1911	3	8	11	—
1912	—	5	5	—
1913	3	9	12	—
1914	8	8	16	—
1915	2	7	9	—
	29	52	81	3

I modsætning til, hvad der var tilfældet for tyverisagernes vedkommende, var der her tale om en mærkbar stigning i sagsantallet frem gennem perioden. Således er tallet for de sidste fire år (42) dobbelt så stort som tallet for de første fire (21). Dette skyldes næppe så meget en forværring i sædelighedsforholdene, som det skyldtes en intensiveret anmeldervirksomhed af Kvindehjælpen.

Et sælles træk for næsten alle de piger, der blev fremstillet, var, at de havde strejft rundt på gaderne ved aften- og nattetide, ligesom de hyppigt aflagde besøg i forlystelsesetablissementerne. Det drejede sig i det væsentlige om piger mellem 15 og 18 år, om hvem det hed i børnelovens § 1 b (se bilag s. 113), at de kun under særlige omstændigheder og i reglen kun efter forældres og værgers begæring kunne komme ind under loven; en bestemmelse, som ikke altid blev administreret efter bogstaven.

Disse »gamle« piger kunne optræde noget promiskuøst. En 15-årig pige indrømmede, at hun i løbet af det sidste årstid havde haft forhold til 7-8 forskellige mandspersoner. Hun kom ind på denne livsførelse efter et besøg i »Friheden« en sommeraften. Ved midnatstid gik hun ind i skoven sammen med en ung mand, som halvt imod hendes vilje havde samleje med hende. Pigen fortsatte bekendtskabet med den unge mand, havde f. eks. omgang med ham i vaskekælderen til den ejendom, hvor hun boede, og samtidig ind-

ledte hun forhold til andre unge mænd, indtil hun pådrog sig gonorré og måtte lade sig indlægge til behandling på Kommunchospitalet⁴⁴. Også pigen E sluttede sin første kontakt i »Friheden« med efterfølgende samleje i skoven. Hun fortsatte ved andre lejligheder aktiviteten, også i skoven ved »Salonen« i Risskov og på Hasle Landevej, indtil også hun måtte lade sig indlægge med gonorré⁴⁵.

En pige på kun 14 år fremtrådte for værgerådet, fordi hun sammen med jævnaldrende veninder, således som politiet havde observeret det, om aftenen førte sjofle samtaler med dragonerne ved kasernen i Thyrasgade for derefter at følge dem ind i anlægget ved kasernen⁴⁶. Hun hævdede, at hun kun en gang havde haft samleje, nemlig med en dragon på en bænk i anlægget, og soldaten havde, hævdede hun videre, tiltvunget sig samlejet. »... hvilket jeg dog betvivler,« skrev betjenten i rapporten⁴⁷. En enkelt pige udviste en lidt højere grad af usædlig adfærd, idet hun tilbragte en nat i en seng sammen med to mandspersoner, som hun begge plejede omgang med. Hun pådrog sig både syfilis og gonorré⁴⁸.

Nogle piger blev forført af mænd, som var langt ældre end de selv. Således en i forvejen usædlig pige på 16 år, som blev forledt til samleje af en 59-årig tømrer, der gennemførte forehavendet på sit værksted⁴⁹. Pigen A, 16 år, var også udsat for en forfører. Hun søgte, som så mange lette piger, tilholdssted i hotel »Kronprinsen«s koncertlokal⁵⁰. Her gjorde en 31-årig »lang-

TABEL 7

Afgørelsen af sædelighedssagerne i de to værgeråd

	Fjernelse fra hjemmet ved værgerådernes foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
1906	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	3
1907	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
1908	1	3	-	-	-	-	3	2	2	-	11
1909	-	3	-	-	-	-	-	-	1	-	4
1910	3	1	-	-	-	-	-	-	2	1	7
1911	-	6	-	-	-	-	-	-	2	2	10
1912	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	5
1913	1	5	-	-	-	-	1	-	1	3	11
1914	2	4	-	2	1	-	-	-	5	1	15
1915	1	2	-	-	1	-	-	1	-	4	9
	9	33	-	2	2	-	4	3	13	11	77
									Ikke belyst ..		4

Hotel »Kronprinsen« i Banegårdsgade. Til højre »Biografteatret« – det senere »Folke-teatret«. En overgang før 1. verdenskrig var hotellets koncertsal tilholdssted for løse piger. Etablissementet forsvandt i begyndelsen af 1920'erne.

håret musikant«(!) indtryk på hende og opnåede samleje med hende på sit værelse flere gange med det resultat, at pigen blev gravid⁵¹.

Sagerne mod de usædelige børn og unge fandt deres afgørelse, således som det fremgår af tabel 7, idet værgerådsbeslutningen i fire tilfælde ikke er belyst.

Hvor forholdet i forbindelse med tyverisager var ret lige, hvad angår fjernelsesbeslutning i de to kredse, så var der her tale om en væsentlig forskel. I 9 af 28 tilfælde blev det fjernelse i søndre kreds, svarende til 32,1 %, mens 33 af 49 fjernedes i nordre kreds, svarende til 67,3 %. Tallene er små og skal omgås med varsomhed, men når hertil kommer, at 13 sager af 28, svarende til 46,4 %, blev henlagt i søndre værgeråd, mens der i 11 af 49 tilfælde, svarende til 22,5 %, ikke blev foretaget noget indgreb i nordre råd, så skulle der være grundlag for at fastslå, at kursen mod usædeligheden var hårdere i nordre end i søndre værgeråd. Meningerne i tiden var stærkt delte, når det gjaldt spørgsmålet om nytten af usædelige pigers inddragelse under værgerådsforsorgen. En københavnsk politiinspektør gjorde sig til talsmand for det syns-

Frue Kirkerist mellem klosteret og Guldmedgade, der skimtes i billedets baggrund. Hjørneejendommen Frue Kirkerist nr. 12 ligger samtidig i Hospitalsgade.

punkt, at det måtte være gavnligt ⁵². De københavnske værgeråd synes ikke at have delt denne opfattelse. I perioden 1906–15 blev der kun fjernet 112 usædelige piger fra hjemmet i København ⁵³. I sammenligning hermed er tallet 42 fra Århus meget stort. En faktor af stor betydning var Kvindchjælpens anmeldervirksomhed og lejlighedsvisse pression mod værgerådene (se s. 102 f.). Det synes, som om man i nordre værgeråd var mere lydøre over for institutionen end i søndre.

Skulkere, vagabonder og andre vanartede børn.

Arbejdet med børnene i disse kategorier havde følgende omfang:

	Dreng	Piger
Skulkere	19	4
Vagabonder	8	1
Andre	25	10
	52	15

På kredsene fordelte sagerne sig med 29 i søndre og 38 i nordre kreds.

De 23 skulkere, fordelt over 10 år, syner ikke af meget. Det virkelige antal skulkere i de århusianske skoler var naturligvis langt større. De 23, som kom for værgerådet, var dem, som ingen af skolens midler havde hjulpet på, f. eks. mulktering af forældrene eller korporlig afstraffelse af barnet. Et gennemgående træk for disse »skoletrætte« var, at de ikke var særlig vanartede, end-sige hårdføre. Der var tale om små outsiders, svagt begavede eller uhyre snavsede og befængt med utøj. De kunne ikke begå sig i det barske klima, som beherskede den tids skolevæsen. En 12-års dreng var slem til at skulke. Hans mor hævdede, at han var noget nervøs af natur. Hans skulkeri var ofte blevet straffet med prygl i forskellige klassers påsyn, og efterhånden blev skammen og hånen fra de andre børn for meget for ham, så han ikke var til at drive i skole. Drengen var meget skræmt, og når politibetjenten kom for at hente ham, forsvandt han fra hjemmet og flakkede om. En tidlig morgen kl. 4^{1/2} søgte betjenten at tage ham på sengen, men drengen var forberedt og fandt tilflugt på retiraden, hvor han låste sig inde. Der måtte en forhandling til, inden han opgav kampen og kom ud. Efter at have tilbragt den følgende nat på rådhuset, afgik han til et optagelseshjem ⁵⁴.

Blandt vagabonderne er kun optaget de børn, om hvilke der ikke foreligger oplysninger om kriminel virksomhed under strejftogene. I modsat fald er de optaget under kategorien kriminelle. Vagabondering betragtedes med stor alvor, ikke mindst fordi strejfernes chance for at komme ud i kriminalitet var uhyre stor, når sulten trængte sig på. Der var da kun to muligheder for barnet: at betle eller at stjæle. Det kunne endvidere være farligt for børnenes helbred, når vejret udviklede sig ugunstigt. Et af de sværest belastede børn, værgerådene overhovedet havde med at gøre, en dreng, som både vagabonderede og havde stærke tilbøjeligheder for kriminalitet, fik koldbrand i begge fødder under en strejftur, så han måtte have dem amputeret ⁵⁵. Hertil kom, at de små vagabonder gennem deres fravær fra skolen mistede kontakten med den elementære uddannelse, hvilket forringede deres status ved skolegangens ophør. Vagabonderne var problembørn. En 16-årig dreng kunne ikke finde sig til rette i tilværelsen og strejfsede omkring uden at bestille noget. Fra præst og skole forelå der meget fine udtalelser om hans vandel, og det eneste afvigerpunkt i hans sociale baggrund var øjensynlig, at han var plejebarn ⁵⁶.

Kategorien af andre vanartede børn er broget sammensat. En del sager drejede sig om drenge, som efter endt skolegang ikke kunne finde sig til rette i en læreplads og derfor tilbragte tiden med at drive rundt i byen. En indfandt sig kun i hjemmet til spisetiderne og var yderst hengiven til cigaretrykning ⁵⁷. Andre tilfælde var mere specielle. To store drenge på 16 og 17 år plagede og

terroriserede deres mor i en sådan grad, at hun til sidst meldte dem til politiet. Herfra gik sagen til værgerådet, som lod de to fremstille og gav dem en advarsel ⁵⁸.

For kategorien som helhed faldt afgørelserne i værgerådene som vist i tabel 8.

TABEL 8

Afgørelsen af sager mod skulkere, vagabonder og andre vanartede børn

Fjernelse fra hjemmet ved værgerådernes foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
10	13	2	3	1	—	5	9	11	13	67

De fjernede børn fordelte sig således på grupperne:

	Sundre VR	Nordre VR	
Skulkere	4	9	
Vagabonder	1	2	
Andre	5	2	
	10	13	i alt 23

FORSØMTE BØRN

Hvor arbejdet med de vanartede børn tog sigte på at inddrage under behandling, var arbejdet med de forsømte børn af forebyggende karakter. Barnets milieu, ikke barnet selv, var her i centrum for undersøgelsen. Børneloven var udtryk for erkendelsen af, at miljøet havde en afgørende indflydelse på den udvikling, der bragte børn og unge på gale veje. Tidens sociallovgivning åbnede ikke muligheder for effektiv, offentlig støtte til svage miljøer, således som man håber, det må blive tilfældet med nutidens familievejledningsprincip. Ved værgerådsindgrebene huggede man knuden over, men det var et fremskridt, at samfundet nu begyndte at interessere sig for de »dårlige hjem« med lastefulde, forsømmelige eller evneløse forældre.

Lastefulde forældre.

Spiritus.

Alkohol var en svøbe for mange hjem og ofte årsag til, at familien gik i opløsning, når udskejelserne havde slået bunden ud af økonomien.

Søndre værgeråd modtog i efteråret 1911 en anmodning fra en af byens skoler om at undersøge forholdene i bager H's hjem. Undersøgelsen godtgjorde, at moderen i hjemmet var stærkt drikkfældig. I foråret 1912 mødte ægteparret for værgerådet, som forlangte, at moderen skulle lade sig indlægge på drankerasyl mindst et år, hvis indgreb skulle undgås. Mens moderen skulle opholde sig på asylet, måtte forældrene sørge for forsvarligt tilsyn med deres børn, drenge på 13, 7 og 5 år. Forældrene fik en kort frist til at overveje sagen i, men de efterkom ikke pålægget. I maj måned indstillede værgerådet børnene til fjernelse. Hjemmet var uordentligt og forsømt, og faderen gjorde indtryk af at være en sløj og ligegyldig person. Overværgerådet godkendte indstillingen og dekreterede børnene anbragt i plejehjem gennem Århus pleje- og børnehjemsforening⁵⁰.

Forholdene i hjem, hvor spiritussen havde overtaget, kunne være dårlige gennem meget lange tidsrum. Nordre værgeråd modtog i foråret 1908 en anmeldelse fra en privatmand om, at der i den ejendom, hvor han boede, levede en stærkt drikkfældig murer med hustru og to børn, en dreng på 8 og en pige på 6 år. Såvidt anmelderen vidste, havde mureren delirium for tiden. Et værgerådsmedlem aflagde besøg hos anmelderen, som udtalte, at mureren i vinterens løb næsten intet arbejde havde haft. For nylig havde han fundet beskæftigelse, men var blevet jaget bort fra arbejdspladsen på grund af beruselse. Siden havde han ligget på chaiselongen og drukket. Ved undersøgernes besøg i hjemmet lå anmeldte ganske rigtigt på chaiselongen, halvt afklædt og med en snavset dyne over sig. Det konstateredes, at hjemmet så noget uordentligt ud, og at sengeklæderne var få og simple. Børnene fremtrådte forholdsvis rene og velklædte, men undersøgeren fik indtryk af, at han ikke kom uventet. Den lille piges hår og linned blev undersøgt. Der var æg af utøj i håret og utøj i linnedet, »men hun var dog ikke i særlig grad befængt«. Mureren havde været medlem af en afholdsforening, men det havde bragt ham delirium på halsen, hævdede han, idet han ikke havde kunnet tåle at holde op så pludseligt med at drikke. Nu ville han imidlertid holde op (hvis hans kone ville holde hjemmet ordentligt). Manden gentog løftet i det værgerådsmøde, han og hustruen var indkaldt til, og værgerådet besluttede at udsætte afgørelsen, idet det ville tilse hjemmet indtil videre. Mureren holdt sit løfte i 5 uger, hvorefter det var galt igen. Da manden havde været klient hos fattigvæsenet, rettede værgerådet henvendelse til dette, om han ikke kunne blive anbragt på drankerasyl. Henvendelsen resulterede i, at mureren fik et fire måneders ophold på et sjællandsk asyl. Efter opholdet her vendte han hjem og genoptog sin uheldige livsførelse, således at hjemmet efterhånden var uden bohøve af betydning, og forældre og nu tre børn måtte sove i samme seng. Sagen sluttede 1911 uden

værgerådsindgreb, idet moderen fremviste en separationsbevilling i værgerådet, efter hvilken hun havde fået overdraget forældremyndigheden over børnene. To år senere fremtrådte den ældste søn, nu 13 år, for værgerådet sammen med moderen, da han havde begået ulovligheder. Det svage milieu havde krævet sit offer⁶⁰. Den omtalte murer hørte, trods en til tider brutal optræden over for hustruen, til den type alkoholikere, som var forholdsvis uskadelige; karakterløse individer, som svigtede forsørgerforpligtelsen til fordel for brændevinsflasken. Et værgerådsmedlem gav i en rapport et signalement af typen: »Han er 56 år og frembyder et typisk billede på en uskadelig alkoholiker med brændevinsgråd og vrøvlen, er meget let til at føle sig irriteret, men gør straks en undskyldning«⁶¹.

En anden slags alkoholister udviste en mere voldsom optræden. En maskinarbejder knuste juleaften 1906 sit lommeur mellem tænderne og vendte dermed sin aggression mod materielle ting⁶². Anderledes optrådte en arbejdsmand, som nåede et højdepunkt juleaften 1912, hvor han, stærkt beruset, pryglede kone og børn, for til sidst at kaste hustruen ud af lejligheden, så hun måtte tage ophold på trappen. Viceværten måtte tilkalde politiet, som anholdt den ustyrlige mand. Hustruen, en stille, huslig kvinde og en god mor, som supplerede hjemmets indtægt ved syarbejde for en forretning, forklarede til undersøgelsesrapporten, at manden, når han var ædru, var god og omgængelig. Når han var beruset, vidste han ikke, hvad han gjorde. Der var tre sønner og to døtre i hjemmet. Sagen blev henlagt, da arbejdsmanden efter nytår mødte op med bevis for, at han var blevet indmeldt i en afholdsforening⁶³.

Afholdsforeningerne reddede nogle, men i mange tilfælde faldt alkoholikerne tilbage til deres last. Der findes et eksempel på, at medlemskab af en afholdsforening blev en indirekte årsag til, at en mand slog sig på flasken. Denne omstændighed er en lidet repræsentativ kuriositet, men sagen belyser forhold af interesse i forbindelse med adfærdsmønstret og de ejendommelige problemstillinger, der optrådte hos værgerådsklientellet. En klejnsmed i midtbyen levede sammen med sin hustru og ægteparrets to børn, en pige på 4 og en dreng på 6 år. Han havde måttet opgive sin profession, fordi han spyttede blod. I stedet ernærede han sig ved at fremstille maledede og udskårne kort, som han selv solgte under rejser på landet. Sammen med sin hustru havde han i længere tid været medlem af logen »Hjemmets lykke«, ikke fordi han drak, men for selskabeligt samværs skyld. Imidlertid traf hustruen i logen en murerarbejdsmand, som hun forelskede sig i. Ægtefællen fattede mistanke og vendte tidligere tilbage fra en rejse end forudset. Han nåede at genkende murerarbejdsmanden, da denne undløb ad bagtrappen. Af ærgrelse begyndte klejn-

Grønland 52-54.
Gaden, der løb
parallelt med Spanien,
måtte vige i 1930'erne,
da Belysningsvæsenets
administrationsbygning
opførtes.

smeden at drikke, hvorpå han blev udstødt af logen. I første omgang forsonedes ægtefællerne, idet hustruen lovede at flytte med manden til København. Ca. tre uger senere indfandt klejnsmeden sig hos politiet og erklærede, at hustruen havde forladt ham og sammen med datteren havde taget ophold hos en bekendt. Selv var han med sønnen flyttet ind hos sin svigermor, der var enke. Han ville nu fordrø skilsmisse og ønskede værgerådets bistand til at få datteren hjem med det samme. Hustruen erklærede, efter at være blevet opsøgt, at hun havde forladt lejligheden, fordi manden ikke havde betalt huslejen, hvilken oplysning var rigtig nok. Endvidere nægtede hun at have været

sin mand utro, hvorimod manden havde været hende utro, idet han stod i forhold til hendes mor. Hun fortalte, at hun en nat før ægteskabets indgåelse, da hun og hendes nuværende ægtefælle sov i et værelse sammen med moderen, havde set, at de to andre havde legemlig omgang med hinanden. Hun havde bebrejdet dem det, men de påstod begge, at hun måtte have drømt det. Efter denne episode havde hustruen modsat sig giftermålet, men alligevel ladet sig overtale, da hun var gravid. Hun hævdede videre, at forholdet mellem hendes mand og mor havde bestået siden da, og at der var meget, der tydede på, at ægtefællen også var hende utro med andre kvinder. Hustruen levede nu udelukkende af fattigunderstøttelse, men hun ønskede skilsmisse og begge børn overdraget, idet hun ville søge fabriksarbejde. Sagsakterne bærer påtegning om, at sagen er blevet henlagt, og endvidere om, at den er blevet refereret i et værgerådsmøde. Dette fremgår dog ikke af mødeprotokollen ⁶⁴.

Brutalitet.

I mange hjem rådede der en særdeles barsk omgangstone, og uenighed udløste mange gange husspektakler med politiets tilsynkomst som følgen. Et ægtepar sloges ofte med forhåndenværende løsøre som våben. De holdt imidlertid meget af deres børn og passede dem godt, så værgerådet kunne indskrænke sig til at give en advarsel om at dæmpe lidenskaberne ⁶⁵. Til tider var forholdene så alvorlige, at de kunne medføre akutte legemsbeskadigelser hos en af forældrene eller hos begge. Hvor en af ægtefællerne, i så godt som alle tilfælde manden, havde et afgørende overtag, kunne forholdene udarte til både legemlig og åndelig grusomhed mod den anden part.

Politiet modtog i 1910 et brev fra en kvinde, som beskrev forholdene i restauratør H's hjem. Ifølge anmeldelsen skulle faderen i hjemmet føre en ubeskrivelig sjofel tale, mens hustru og barn hørte på. Ægteparrets datter på 8 år var blevet præget af tonen og havde en dag sagt til sin mor: »Du er en rigtig satan, det siger far selv«. Brevet berettede videre om drikkeorgier i soveværelset, hvor den lille pige skulle sove, og om mishandling af hustruen, som skulle være fuld af blodunderløbne mærker på benene, fordi manden havde sparket hende. Restauratøren havde endvidere forbudt hustruen at forlade hjemmet uden hans tilladelse. Brevskriveren anså i det hele hjemmet for at være ganske uegnet for et barn at leve i. Værgerådsformanden lod en betjent opsøge hustruen, som i det væsentlige kunne bekræfte anmeldelsens rigtighed. Ægtefællen havde ofte været rå og brutal over for hende. Han havde udskældt hende og brugt betegnelser som »luder« og »knokkel« om hende i barnets påhør, og flere gange havde han, ligeledes i barnets påhør, opfordret

Nødstilfælde henvende sig, naar der er indtruffet Omstændigheder ved Kloakerne, som kræve øjeblikkelig Afhjælpning.

Vejer- og Maalerkontoret er ved Havnens søndre Side. Aabent Kl. 6—8 Morgen, fra 8½—12 Middag og Kl. 1½—6 Eftermiddag. Forretnings-Telef. 165.

Velgørenhedshjemmet (Herberg for Hjemløse) i Aarhus, oprettet 15. Marts 1910, Frederiksgade 45—47, aabent hele Dagen.

Herbergets Formaal er at skaffe de fattigste og mest forkomne et billigt og ordentligt Logi- og Spisehus, hvor de søgende ikke er udsat for de Fristelser, der ellers møder dem paa saadanne Steder, samt et Hjem, hvor de midlertidigt kunne søge Tilflugt under deres Forsøg paa at skaffe sig Arbejde, hvorhos Herbergets Bestyrelse efter Evne skal søge at hjælpe dem hermed og da navnlig til at faa Arbejde paa Landet.

Som Regel skal der ydes et lille Vøderlag for Kost og Logi paa Herberget, og kun undtagelsesvis kan denne Regel fraviges overfor Personer, der aldeles er ude af Stand til at yde saadant Vøderlag, til Genæld skal de da yde et Arbejde, der udligner hvad deres Ophold har kostet.

Spiritus maa ikke under nogen som helst Form forhandles, medbringes eller nydes i Herberget.

Bestyrelsen bestaar af: Heiur. Damb aau, Fmd., Grosserer Baane (R.), Næstfmd., Vaskerier Elnqvist, Kasserer, Grossererne H. Langballe og Hammerich (R.), Pastor Ostrup, Konsul Chr. G. Hansen, Agent N. C. Petersen, Direktør S. M. Stilling (R.).

Voldgiftsmænd for Jagt-afløsningen: Overretssagfører C. Kier (R.) og Grosserer H. Schourup.

Samme for Sager angaaende Handel med Husdyr i Henh. til Lov af 19. April 1907.

Vuggestuerne (Thunøg. 35 og Holbergsgade Nr. 3), der er oprettede ved Tilskud fra Børnehjælpsdagen 1904 og faar kommunal

Understøttelse, modtager Børn fra 6 Uger til 3 Aar til Pleje fra Kl. 6 Morgen til 7 Aften for en Betaling af 25 Øre pr. Dag. De ledes begge af Marthahjemmets Bestyrelse.

Vurderingsmænd f. Mærk- og Vejfred samt Hegnssynsmænd: Købmand J. Christensen, Overretssagf. W. Langballe og Fabrikant Jul. Andersen (R.). Suppleant: Vognmand Mads Nielsen.

Værgeraadet for Aarhus nordre Kreds (nord f. Aaen): Borgmester Drechsel (R., DM.), Formand (Suppl. Overretssagf. Bayer (R.)), Fabrikant Jul. Andersen (R.) (Suppl. Købmand Martin Hansen), Læge Grauer (Suppl. Læge Mohlensen), Pastor C. Wagner (Suppl. Pastor Ostrup), Lærer N. P. Jensen (Suppl. Overlærer Knud Christensen), Købmand A. P. Hansen (Suppl. Købmand A. Th. Langermann), Fru M. Hauersbach (Suppl. Fru S. Rasmussen).

Værgeraadet for Aarhus søndre Kreds (syd for Aaen): Byfoged Goll, Fmd. (Suppleant Byfogedim. C. Kiorboe), Læge Bayer (Suppl. Dr. med. Nordentoft), Malerm. J. C. Petersen (Suppl. Fabrikant A. Thomsen), Red. Simonsen (Suppl. Fabr. Dambmann), Fru D. Sørensen (Suppl. Fru Baden), Pastor Wiese (Suppl. Pastor Laurssen), Lærerinde Frk. M. Sørensen (Suppl. Lærer J. K. Findal).

Efterskrift.

Frederiksbjerg Grund-ejerforening er stiftet den 22. Novbr. 1910. Foreningens Formaal er at varetage dens Medlemmers Interesse ved: a) at varetage Grundejernes Interesser i Bydelen Frederiksbjerg i Almindelighed, b) at søge de faste Ejendomme frit for nogle af de dem paahvilkende Byrder og hindre nye Byrders Paaleggelse, c) at søge udvirket, at Aarhus Byraad i Sager, der har Betydning for Grundejerne i den sydlige Bydel, indhenter Foreningens Erklæring, før Beslutning tages, d) en periodisk trykte Meddelelser at hol-

serveringsjomfruen, hvis seng befandt sig i ægtefællernes soveværelse, til at komme hen til sig, så hustruen kunne sove i jomfruens seng. Hustruen hævdede videre, at manden var lige brutal, hvad enten han var ædru eller beruset, og han havde ofte slået og mishandlet hende. Restauratøren blev arresteret af politiet for hustrumishandling, og han indgik senere på hustruens krav om skilsmisse og overlod hende forældremyndigheden over barnet. Hustruen sendte barnet til en svoger på landet, hvor det skulle forblive, indtil skilsmissen var kommet i orden. Da forholdene således ændrede sig uden værgerådets medvirken, kunne sagen henlægges. Den blev på intet tidspunkt fremlagt i et værgerådsmøde ⁶⁶.

Usædelighed.

De fleste anmeldelser mod lastefulde forældre drejede sig om moderens, i sjældne tilfælde faderens, usædelige livsførelse. Værgerådene blev i den slags sager ofte stillet over for uoverstigelige problemer med hensyn til bevisførelsen. Vidner kunne berette om, hvor mange mænd, der besøgte en kvinde, men ikke om, hvad de foretog sig i hendes lejlighed, og selv om en kvinde ikke kunne gøre rede for, hvorfra hun havde sine indtægter, var dette ikke bevis på, at hun levede usædeligt. Lettest var det at trænge til bunds i sagen, hvor det drejede sig om åbenlys prostitution. En enke blev i 1914 anmeldt til søndre værgeråd for usædelig livsførelse. Undersøgeren aflagde besøg hos hende, hvor han fik at vide, at hun var 29 år og havde to børn, en pige på 7 og en dreng på 5 år. Hun havde indtil for kort tid siden arbejdet på glasværket ⁶⁷. Nu levede hun af fattighjælp. Hun erklærede, at hun var en absolut hæderlig og påpasselig kvinde. Værtinden i ejendommen blev nu opsøgt, og hun havde en anden forklaring. Hun udtalte, at enken hentede mænd ind fra gaden, således havde hun en nat haft besøg af tre forskellige mandspersoner. Værtinden anså det for absolut skadeligt for børnene at opholde sig i hjemmet. Hun havde hørt et rygte om, at enken ved en lejlighed havde gennemprygllet en klient med en kulskovl, fordi han efter samværet med hende havde taget forudbetalingen (5 kroner) tilbage. Personerne i ejendommen blev afhørt og kunne i det væsentlige bekræfte værtindens fremstilling af forholdene, om end de var noget tilbageholdende af frygt for repressalier fra enkens noget anløbne omgangskreds. En af ejendommens beboere kunne fortælle navnet på en kommis, som havde været sammen med enken i usædeligt øjemed. Han blev opsøgt og kunne bekræfte, at han, sanseløst beruset, var blevet trukket med hjem af enken. Her havde han haft samleje med hende og betalt hende et par kroner, men på grund af beruselsen kunne han ikke huske, om der havde været

børn i soveværelset. Konfronteret med kommis'ens oplysninger indrømmede enken, at børnene havde været til stede ved ommeldte lejlighed, og nu måtte hun også indrømme, at tilfældet ikke var enestående. Hun vidste ikke, om det liv, hun førte, kunne kaldes usædeligt. I så fald var alle kvinder usædelige, hævdede hun. Hun antydede over for undersøgeren, en mand fra politiet, at hun måske kunne få i sinde at aflive sig selv og børnene. Som følge heraf fjernede betjenten børnene og anbragte dem midlertidigt på fattigvæsenets optagelseshjem i Vester Allé ⁶⁸. Enken blev tilsagt til værgerådsmøde, men mødte ikke, så værgerådet indstillede børnene til fjernelse ⁶⁹.

Fra helprostitution gradueredes forholdene i sagskategorien over i halvprostitution og usædelig livsførelse, som kunne medføre, at børn voksede op under uheldige forhold. I de værste tilfælde optrådte promiskuitet side om side med drukkenskab, fattigdom og sygdom, og hvor menneskematerialet var af en ringe intelligensmæssig kvalitet, skabtes der et uhumsk og afvigende milieu.

En kvinde var kommet til Århus efter sit ægteskabelige forlis i en anden jysk købstad. Hjemkommunens fattigvæsen havde anbragt syv af hendes børn i pleje; hendes ægtefælle sad i Horsens tugthus, afsonende 90 dages tvangsarbejde for betleri. Ægteskabet var ikke lovformeligt opløst, manden havde forladt hjemmet. Kvinden havde sit yngste barn, en 4-årig pige hos sig, og hun var nu gravid med en anden mand. En aften i efteråret 1905 tilkaldte hun jordemoderen, idet hun mente, hun skulle føde. Ifølge jordemoderens opgivelser befandt der sig i lejligheden 3-4 mere eller mindre berusede personer af begge køn, og i dette selskab gik der flere børn omkring, således den 4-årige pige, som under slagsmål mellem de berusede personer havde fået et blåt øje. Nedkomsten viste sig ikke at være nært forestående; da den skulle finde sted, anbragte værgerådet den lille pige i fattigvæsenets optagelseshjem. Der blev ikke behov for noget værgerådsindgreb, idet moderens hjemkommune i henhold til fattiglovens bestemmelser hjemkaldte mor og barn ⁷⁰.

Enken fru B havde i de første otte år efter sin ægtefælles død fået fem børn med fem forskellige fædre. De fire var ganske vist døde, men fra sit ægteskab havde kvinden to sønner hos sig på 9 og 11 år, og de kunne naturligvis ikke leve uberørt af forholdene. De blev fjernet og anbragt i plejehjem ⁷¹.

Mens der ikke kan være megen tvivl i de hidtil omtalte tilfælde, var der i denne sagskategori et antal sager, hvor man ud fra en nutidig betragtning ville være meget tilbageholdende med betegnelsen »usædelig«. Det var sagerne mod de ugifte mødre, som egentlig sørgede godt for deres børn, men var tilbøjelige til at skaffe sig kæresten, til tider med det resultat, at der skete en familieførøgelse i de i forvejen trange omgivelser. Nogle af disse kvinder var

Fiskergade 52-66. De fint vaskede og stivede forklæder efterlader sammen med de toppede brosten billedet af stille provinsidyl; men også om denne gade beretter værgerådernes akter en anden historie.

absolut hæderlige og samvittighedsfulde, og de værnedede om, hvad de havde, med næb og klør mod værgeråd og andre myndigheder. De ernærede sig i reglen ved fabriksarbejde eller hjemmearbejde i form af vask og syning etc. Det sidste var ofte det foretrukne, idet kvinderne på den måde selv var i stand til at passe deres børn, uden at disse måtte anbringes på asyl eller i en eller anden form for privat dagpleje. Fattighjælp blev helst undgået af frygt for mulige konsekvenser i form af indgreb. Sagerne bringer i lige så høj grad vidnesbyrd om den ugifte mors ringe stilling i samfundet for 50 år siden, som de bringer vidnesbyrd om miljøforhold, der kunne være skadelige for børn. En politibetjent, rutineret undersøger for værgerådene, skriver i en rapport om en kvinde i denne gruppe: »Jomfru S er ikke ukendt af politiet, idet værgerådet for Århus søndre kreds tidligere 2 à 3 gange har ladet hendes forhold undersøge ved politiet. Hun er et meget hidsigt og opfarende fruentimmer, som altid anser sig for forurettet, bruger en farlig mund og nægter på det be-

stemteste alt, hvad der taler imod hende, selv om det er bevisligt. Hun er flittig og stræbsom, og hun har vistnok aldrig drevet utugt som erhverv, men på den anden side er hun langt fra dydig, og en mand, der vil love hende ægteskab, hengiver hun sig straks til.« Jomfru S havde to børn, 2 og 7 år, og på dette tidspunkt var hun forlovet med en fortrukken arbejdsmand, med hvem hun var gravid. Sagen kom for værgerådet i denne omgang gennem en anmeldelse fra husværten for usædelighed. Hans søn og datter havde været i slagsmål med jomfru S og hendes 7-årige søn med gulvskrubbe, rådne æbler og vand. Ejendomsbesidderen var efter denne episode begyndt at chikanere kvinden, idet han lagde hindringer i vejen for hendes næringsvej, hjemmevask. Han forhindrede hende i at anvende ejendommens vaskehus og låste endog hendes vaskegrejer inde. Hun vaskede derefter i kælderens, indtil værten lukkede for vandet. Nu måtte jomfru S bringe tøjet i byen for at vaske det, indtil hun fik en anden lejlighed. Hun fik 10 kroner månedlig af en privat velgører, men fattigvæsenet klarede hun sig fri af. Værgerådet fik mistanke om, at det skulle anvendes som våben af en geskæftig husvært mod en besværlig lejer, og det besluttede intet at foretage sig⁷².

Nogle enlige mødre, hvis forhold blev undersøgt af værgerådene, havde deres udkomme ved at arbejde som husbestyrerinder for enkemænd. Det var en risikabel beskæftigelse, hvis kvinden ønskede at bevare sin dyd. Af sagsakterne fremgår det med al tydelighed, at et forhold som regel blev etableret, og ikke altid efter kvindens ønske. Den fraseparerede fru O søgte trods sit svære handicap, hun var døvstum, at klare sig i tilværelsen. Nervøs, hidsig og hysterisk var hun, det lå klart for dagen. I et antal breve i anledning af en værgerådssag gjorde hun rede for sin situation. Hun skrev, at hun var bange om aftenen, idet hun ofte havde været udsat for efterstræbelser. To gange havde hun, før hun tiltrådte sin nuværende plads, været husbestyrerinde for enkemænd, og begge gange måtte hun forlade pladsen på grund af tilnærmelser fra disses side. Nu var hun atter ansat hos en enkemand, som ikke var bedre, idet hun, som hun udtrykte sig, havde haft den slemme sorg at blive mor til hans barn uden sin vilje. »Han vidste godt,« fortsatte hun, »at jeg var modstander af at have børn uden for ægteskab, da jeg fik pladsen som hans husholderske, men han blev ved at løbe efter mig hele aftenen i mange dage rundt om bordet og på gulvet for at tilfredsstille sin lyst, førend han gik til sengs mellem 2 og 3 om natten. Til sidst var jeg en falden kvinde for hans skyld . . . nu efter fødslen har jeg krav på hans person og ville gerne have ham til at holde sit løfte til mig for børnenes skyld, men ak forgæves, for han siger, at han vil giftes med en anden kone om 2¹/₂ år. Jeg er meget fortvivlet over, at han skulle have sin ret, og jeg ingen ret kunne få, og jeg uden hjælp

Møllegade 2-8, senere Vestergade 66-72. Indtil 1910 hed gadestykket mellem Vesterport og Vester Allé Møllegade. Den nuværende Møllegade hed Garvergyde, men omdøbtes i 1916.

og støtte skal kastes bort for derved at synkes dybere i min elendighed . . .«. For at belyse enkemandens karakter havde kvinden medsendt et stykke pornografi, han havde forfattet⁷³. Da kvinden flyttede fra enkemanden, var der intet at gøre for værgerådet, men det skulle ikke være længe, før den uheldige kvinde atter kom i søgelyset. Nogle måneder senere var hun flyttet ind i en anden lejlighed, hvor hun fik en mand på kost. I et anfald af forbitrelse anmeldte denne mand hende til værgerådet for usædelighed. Anmeldelsen var uden grundlag, hvad anmelderen i et anfald af samvittighedsnag erkendte⁷⁴.

Skønt værgerådene ikke var berettiget til at gribe ind, hvor usædeligheden blot ytrede sig som samliv uden ægteskab, er der for nordre kreds' vedkommende eksempler på en noget restriktiv vurdering af den slags forhold⁷⁵. En forladt hustru med to småpiger på 3 og 5 år levede sammen med en arbejdsmand. Dette afstedkom en anmeldelse til værgerådet, som sendte et medlem ud for at undersøge sagen. Han skrev i sin rapport, at da den ældste pige var over 5 år, burde hun ikke leve under sådanne forhold. Moderen modtog

pålæg om at hæve samlivet ⁷⁶. En sådan afgørelse var ikke præget af smidighed i vurderingen af de sociale forhold, og tilfældet er ikke enestående. Et medlem udtalte under behandlingen af en anden sag i et værgerådsmøde, at alene det, at fru S, frasepareret, havde seks børn at underholde og opdrage, var anledning nok til at fjerne børnene, særlig under hensyn til, at hun var gravid. Fjernelsesindstillingen blev i dette tilfælde omstødt af overværgerådet, antagelig på grund af bevisets stilling ⁷⁷.

Evneløse forældre.

Lastefuldhed hos forældrene var ikke nogen nødvendig forudsætning for dannelsen af et milieu, der kunne medføre fare for, at børnene blev sædeligt for-dærvede. Hvor fattigdommen var meget trykkende, kunne forholdene udvikle sig uheldigt. Arbejdsmand S var arbejdsom og ædruelig, men han havde ti børn, og det var for meget for økonomien. Han søgte arbejde på havnen, og hvor der ellers bød sig muligheder, men undgå arbejdsløshedsperioder kunne han ikke, og så kneb det. Et par af børnene tiggede lidt hist og her, i begyndelsen på eget initiativ, senere tilskyndet af moderen. Det var strafbart at lade sine børn tigge ⁷⁸. I det pågældende tilfælde kom ægteparret fra landet, hvor fattigfolk kunne modtage hjælp af bedrestillede, uden at det betragtedes som tiggeri; således udtrykte undersøgeren det. Moderen blev overbevist om, at tiggeriet ikke kunne gå an, og sagen kunne henlægges. Familien havde altid holdt sig klar af fattigvæsenet ⁷⁹. Mange steder herskede der den yderste fattigdom. En urmager havde med sin hustru fået fire børn på 2, 3, 6 og 8 år. Den 8-årige måtte holdes hjemme fra skole, fordi han ingen træsko havde, og de tre mindste kunne ikke komme i børneasyl, fordi de ingen tøj havde. I øvrigt var de snavsede og befængt med utøj. Om familiens boligforhold hed det i rapporten, at hjemmet bestod af to stuer og et køkken. I den ene stue henstod et klædeskab, som i øvrigt var tomt og ubenyttet, mens den anden stue var opholdsrum for hele familien. Her fandtes to senge. Denne sag endte med en advarsel til forældrene om at forbedre forholdene ⁸⁰.

Værgerådene modtog også anmeldelser om sygdomstilfælde, der havde resulteret i, at børn levede under dårlige og skadelige forhold. Nordre værgeråd modtog i 1908 anmeldelse om, at der i et hjem lå en dødsyng kvinde, lidende af underlivskræft, slim på lungen m. v. Faderen var drikkædlig og interesserede sig ikke stort for hustruens tilstand. En 15-årig datter havde han vist bort fra hjemmet, og ægtefællernes andet barn, en 6-årig søn, måtte sove om natten i sengen hos sin syge mor. Hun havde nægtet at lade sig indlægge på hospitalet, fordi hun til det sidste ville forhindre ægtefællen i at afhænde det tilbage-

værende bohave. To dage efter, at anmeldelsen var indløbet, døde kvinden, og fattigvæsenet måtte tage sig af drengen ⁸¹.

Husspektakler kunne medføre legemsskader, som resulterede i hospitalsindlæggelse, og så måtte værgerådene træde til, indtil forholdene igen var normaliseret. En arbejdsmand ville i beruselse tage en nøgle fra sin kone. Hun ville ikke aflevere den, og der udviklede sig et slagsmål, under hvilket ægteparret trillede ned ad en trappe, således at arbejdsmanden uheldigvis faldt på hustruens ben, så det brækkede. Hun måtte fire måneder på hospitalet, og i den tid blev børnene, en pige på 5 og en dreng på 3 år, anbragt på fattigvæsenets optagelseshjem ved værgerådets foranstaltning ⁸².

Ligeledes måtte værgerådene træde til, når familier gik i opløsning på grund af dødsfald eller skilsmisser. De fleste af den slags sager kunne videre ekspederes til fattigvæsenet efter undersøgelsen. En kvinde anmeldte til værgerådet, at hun havde taget sin søsters 5-årige søn til sig. Moderen var afgået ved døden samme år, han var blevet født, og nu havde faderen hængt sig. Anmelderinden mente, at barnet var sygt. Efter hendes opgivende havde han været udsat for en ryggesløs behandling. Han havde levet sammen med sin far, en fortrukken arbejdsmand med en yderst primitiv husførelse. Faderen havde som regel taget den lille med på beværtning efter arbejdstiden, og her havde han ladet ham nyde spiritus. Ofte var faderen vendt beruset hjem med sønnen omkring midnat, og drengen havde så måttet gå i seng fuldt påklædt og undertiden gennemblødt ⁸³. Af gode grunde er forholdene i denne sag ensidigt belyst, og det kan ikke vides, om forholdene var som beskrevet. Værgerådene havde i det hele mange sager, hvor de implicerede gav usande

TABEL 9

Antallet af forsovte børn, fremstillet for værgerådene

	Søndre VR		Nordre VR		I alt	
	Antal sager	Samlet børnetal	Antal sager	Samlet børnetal		
1905	1	5	5	15	6	20
1906	14	47	18	45	32	92
1907	13	19	22	56	35	75
1908	9	12	19	48	28	60
1909	11	26	15	43	26	69
1910	13	35	22	46	35	81
1911	10	23	21	58	31	81
1912	11	28	18	46	29	74
1913	8	21	21	63	29	84
1914	17	39	16	35	33	74
1915	9	27	18	51	27	78
	116	282	195	506	311	788

Hallsvej, i dag Halls Sti. Billedet er taget, mens det endnu var en vej; ejendommen til højre har nr. 4. Nummereringen begyndte på hjørnet af Frederiks Allé.

oplysninger, og sager, hvor forklaringerne var stærkt modstridende. I det pågældende tilfælde havde det ingen betydning, da værgerådet kunne henlægge sagen for sit vedkommende og overlade drengen til fattigvæsenets omsorg.

TABEL 9 a

Utilstrækkeligt belyste sager i kategorien forsømte børn

	Søndre VR	Nordre VR	I alt
1905	3	2	5
1906	1	4	5
1907	3	5	8
1908	8	10	18
1909	4	3	7
1910	—	4	4
1911	2	5	7
1912	2	3	5
1913	2	8	10
1914	2	2	4
1915	1	4	5
	28	50	78

Arbejdet med de forsømte børn havde i det hele et omfang som vist i tabel 9⁸⁴.

Hertil kommer et antal sager, som både i hensende til familiens børnetal og andre omstændigheder er utilstrækkeligt belyst, men som alle skønnes hen hørende til kategorien, se tabel 9 a. Afgørelserne for sagerne i tabel 9 er specificerede i tabel 10 og 11.

TABEL 10

Værgerådernes afgørelse i sager vedrørende forsømte børn

	Fjernelse fra hjemmet ved værgerådernes foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
1905	5	5	—	3	—	—	—	—	—	7	20
1906	23	5	—	2	7	1	3	15	14	22	92
1907	3	28	—	3	1	—	1	12	14	13	75
1908	5	20	3	2	—	7	—	1	2	18	58
1909	2	7	1	2	3	9	6	8	14	17	69
1910	10	6	—	—	—	—	5	6	20	32	79
1911	3	6	1	4	—	—	—	13	17	35	79
1912	7	13	2	1	—	—	—	10	19	21	73
1913	7	26	—	—	—	6	—	6	14	25	84
1914	12	9	3	1	4	1	—	8	20	15	73
1915	8	18	3	—	11	1	—	4	5	28	78
	85	143	13	18	26	25	15	83	139	233	780
									Ikke belyst ⁸⁵ ..		8
											788

TABEL 11

Afgørelsen i sager vedrørende forsømte børn, procentvis fordelt

	Fjernelse fra hjemmet ved værgerådernes foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
(Børn)											
Sdr. VR 278	30,6		4,7		9,3		5,4		50,0		100,0
Ndr. VR 502	28,5		3,6		5,0		16,5		46,4		100,0

Det fremgår altså, at sagerne kunne henlægges uden værgerådsindgreb for halvdelen af børnenes vedkommende. Dette betyder ikke, at det offentlige i alle tilfælde var ude af billedet, idet et antal sager ekspederedes videre til fattigvæsenet. Det var ikke værgerådernes opgave at tage sig af hjemløse børn eller børn, der stod uden økonomiske midler. I nogle tilfælde var der betingelser knyttet til henlæggelsen, f. eks. kunne en mor pålægges at lade sig separere, hvis hun ønskede at undgå et indgreb⁸⁰.

Tilbøjeligheden til at give advarsler i denne sagskategori var større i nordre end i søndre værgeråd. Der kan være tvivl om nytten af advarslerne. I de fleste tilfælde var der så mange årsager til dårligdommen i hjemmet, at forældrene næppe ved egen kraft kunne ændre forholdene til det bedre.

En fordeling af *sagsantallet* på de fem afgørelseskategorier lader sig ikke umiddelbart gøre, idet der i et væsentligt antal sager blev truffet forskellige afgørelser for de enkelte børn. Det kunne f. eks. hænde, at værgerådene fra en usædlig mor fjernede børnene over 6–7 år og lod hende beholde de mindre. Hvad angår afgørelsen af den gruppe sager, hvor børnetallet og i de fleste tilfælde også andre omstændigheder er utilstrækkeligt belyst, da foreligger der oplysninger om fjernelse af 10 børn.

VANRØGTEDE BØRN

At trække en grænse mellem forsømmelse og vanrøgt er vanskeligt. Det må bero på et skøn i hvert enkelt tilfælde, i hvilken af de to kategorier man vil placere børnene. Efter børnelovens formulering tog arbejdet med de forsømte børn sigte på at *forebygge*, jfr. § 1 b, mens der i arbejdet med de vanrøgtede var tale om at *værne*, jfr. § 1 c (se bilag s. 113).

Nødlidende børn.

De fleste anmeldelser i denne kategori drejede sig om nødlidende spæd- og småbørn. En fabriksarbejderske lod, når hun var på arbejde, sin 2-måneders gamle søn passe af hans oldemor på 78 år. Drengen var noget spinkel og sygelig, og det oversteg den gamles kræfter at passe ham ordentligt. Ifølge de omboendes forklaringer fik han alt for tit flaske, og hans tøj var i en ringe forfatning, fordi det ikke blev ordentligt kogt. » . . . Fra vuggen mærkedes en temmelig stram lugt . . . « skriver undersøgeren. I betragtning af at et barn var afgået ved døden for moderen, stillede værgerådet som betingelse for sagens henlæggelse, at barnet skulle anbringes på vuggestue, hvilket moderen lovede skulle ske⁸⁷. En lignende sag opstod ved, at en kvinde henvendte sig til værgerådet og klagede over forholdene hos sin søn og svigerdatter. Sammen med anmelderinden opsøgte to værgerådsmedlemmer hjemmet en formiddag kl. 11. Ægteparrets tvillinger lå på dette tidspunkt i sengen på en våd og muggen madras. Sengen havde ingen lagner, og børnene var ikke blevet skiftet. Sengetøj i vugge og vogn var vådt og muggent, og i lejligheden var der en stram lugt. Børnene var hudløse på grund af manglende pleje, og moderen indkaldtes for værgerådet. Sagen blev afgjort med beskikkelse af en tilsynsværge for børnene⁸⁸.

Spanien 57-59. Mellemrummet mellem Grønland og Spanien (se s. 45) var ikke større, end at disse numre i Spanien samtidig var Grønland nr. 66 og 68, idet Grønland her drejede op og mandede ud i Spanien. Skorstenen til højre i billedet tilhører Langballes kalk- og teglværk, som lå på hjørnet af Jægergårdsgade.

Forældres skødesløshed og mangel på omtanke kunne bringe børn i livsfare. To søskende, 3 og 4 år, var ofte alene med tændte petrolcumslamper ved sengen, når forældrene var i byen. Forældrene fik tildelt en advarsel⁸⁰.

En anden hovedgruppe udgjorde de sager, som angik børn, der fik en yderst ringe ernæring. Murcr N's hustru forlod 1907 sit hjem, hvor der var otte børn i alderen fra 5 til 17 år, på grund af ægtefællens trusler på livet mod hende. En detailhandler i nabolaget tog sig af de mindste to børn, mens de seks øvrige måtte klare sig, så godt de kunne. Sagen blev meldt til værgerådet, og et værgerådsmedlem optog rapport. Han skrev bl. a.: »... Livet for børnene har i de sidste fire uger, i hvilke moderen har været borte fra hjemmet, været dette, at de to ældste er gået på arbejdspladsen, de fire næste i skole hver formiddag. Ved middagstid har de samlet sig i hjemmet og fået kaffe og lidt brød for om aftenen at få noget middagsmad (i reglen kartofler

stykke flæsk fra faderen. . . . Børnene var snavsede, og der var over dem en underlig trykket og tung stemning, medens der på den anden side var – navnlig over den 13 års pige – noget af det ejendommeligt bestemte og moderlige, som tit kan iagttages hos børn under sådanne forhold . . .«⁹⁰. Denne sag blev afgjort af værgerådet med midlertidig anbringelse af børnene på fattigvæsenets optagelseshjem, indtil forældrene var blevet separeret, derpå fik moderen sine børn.

Arbejdet med de nødlidende børn havde et omfang som vist i tabel 12, og sagerne fandt deres afgørelse, således som det fremgår af tabel 13.

Mishandlede børn.

I de børnemishandlingssager, værgerådene kom til at behandle, var der i udpræget grad tale om forskel i alvorlighedsgrad mellem de enkelte tilfælde. Nogle anmeldelser var rent opspind, andre dækkede over ubetydeligheder. I sagen mod fru H kom det frem, at hun havde givet sin 9-årige datter lussinger i et vist omfang, men om mishandling i børnelovens forstand kunne der næppe være tale. Kvinden fik dog en advarsel i værgerådet⁹².

Nogle mødre var helt uden sans for, hvorledes småbørn skulle behandles. En ugift mor levede med sit 3-måneders spædbarn hos sin mor. Sidstnævnte anmeldte, at datteren mishandlede sit barn. En undersøgelse bragte for dagen, at kvinden slog barnet på kinder og hænder, når det græd, hvilket bedstemoderen ikke kunne holde ud at se på. Egentlig mishandling var der vel ikke tale om, men dog i det mindste en højst uhensigtsmæssig behandling. Når bedstemoderen bebrejdede sin datter hendes opførsel over for barnet, svarede datteren kort og godt: »Hold kæft«⁹³. Værgerådene blev præsenteret for patologiske børnemishandlere, men de var atypiske. Langt de fleste var nervøse mennesker, der havde vanskelige problemer at slås med. Den netop omtalte mor var af den sidste type. Hun ville af ukendte grunde ikke lade barnets far udlægge som far i juridisk forstand, så resultatet var, at hun stod uden underholdsbidrag. Et par timer hver formiddag havde hun rengøringsarbejde på et par bekvæmninger, i den øvrige tid havde hun ingen beskæftigelse. Moderen havde udgifter af både hende og barnet, og det fremkaldte en spændt situation i hjemmet. Værgerådet fik ikke anledning til at gribe ind, da barnemoderen besluttede at anbringe barnet i et plejehjem. Barnets far havde lovet at hjælpe med at betale plejelønnen.

Var der tale om mange bagatelagtige sager, så var der dog nogle højst alvorlige imellem. »Den onde stedmoder« optræder ikke bare i eventyrene, men også i virkeligheden. Værgerådet fik således en anmeldelse om, at en

Vestergade 51 og Møllegade 1-5, senere Vestergade 51-57. I det høje hus – Vestergade 51
– lå dengang som nu Hotel Phoenix. Om Møllegade se side 52.

9-årig pige blev mishandlet af sin stedmor. Et værgerådsmedlem opsøgte det pågældende hjem, hvor stedmoderen frimodigt erklærede, at hun hadede barnet og ofte behandlede det strengt. Det samme sagde de øvrige beboere i ejendommen. Faderen blev nu afhørt. Han var havnearbejder og havde fået tre børn i sit ægteskab med pigens stedmoder. Han erklærede, at han allerede 14 dage efter ægteskabets indgåelse havde opdaget, at hustruen pryglede det den gang knap 3 år gamle barn gul og blå, og sådan var det gået siden. Han havde ikke haft den fornødne autoritet at sætte op mod ægtefællen. Faderen blev indkaldt til værgerådsmøde, i hvilket han foreslog, at datteren skulle anbringes hos hans første kones bror, en gårdejer, hvor barnet havde tilbragt sine ferier og havde været glad for at være. Værgerådet skrev til svogeren og fik bekræftelse på, at han var villig til at tage barnet mod betaling til dets beklædning fra faderen. Det blev herefter overladt faderen at bringe barnet til plejehjemmet⁹⁴.

I de virkelig grove tilfælde af mishandling måtte værgerådene tage sig af børnene, politiet af mishandlerne med henblik på retslig aktion. En 8-årig dreng havde boet hos sine bedsteforældre, indtil bedstefaderen gjorde sig skyldig i et kriminelt forhold. Moderen, der havde fået drengen uden for ægteskab, var senere blevet gift og havde nu to døtre i sit ægteskab. Meget mod sin vilje havde hun måttet modtage sin søn fra landet. I løbet af det halve år, hun havde drengen hos sig, mishandlede hun ham på det groveste. Sagen blev undersøgt ved politiets foranstaltning. Det fremgik af undersøgelsen, at drengen skulle passe sine mindre halvsøskende på 4 og 1 år, hvad han tilsyneladende gjorde, så godt han kunne. Det kunne imidlertid ikke undgås, at den 4-årige lavede gale streger, og så måtte den 8-årige bøde for det. Han blev brutalt afstraffet, ved en lejlighed med kraftige stokkeslag. I samme situation stødte han hovedet mod køkkenbordet, hvorfor han fik en læsion ved øjet. Det fremgår ikke, hvem der tog initiativ til at bringe drengen til lægeundersøgelse dagen efter denne affære, men lægcattesten udtalte, at drengen »er genstand for i særdeles høj grad af mishandling i hjemmet«. På hele hans krop var der såvel nye som gamle og særdeles store blodudtrædninger, og på skulderbladene »lige frem såede, blodunderløbne sår«. Ved politiundersøgelsen kom det endvidere frem, at moderen havde anvendt en noget speciel fremgangsmåde ved behandling af et ansigtsudslet, drengen havde. Efter et privat råd, hun havde modtaget, pillede hun sårene af to gange om dagen med neglene, hvorefter hun, efter naboers udsagn, vaskede dem med vand og grøn sæbe, efter sit eget smurte zinksalve på. Det var ikke for at gøre drengen ondt, hun havde gjort dette, hævdede hun, men fordi hun troede, at det var den bedste måde at kurere sygdommen på. Hun erkendte at have mishandlet

TABEL 14

Antallet af mishandlede børn, fremstillet for værgerådene

	Søndre VR	Nordre VR	I alt
1905	—	2	2
1906	1	5	6
1907	10	11	21
1908	4	7	11
1909	—	2	2
1910	2	12	14
1911	—	—	—
1912	—	3	3
1913	2	3	5
1914	1	3	4
1915	10	4	14
	30	52	82

barnet og angav som årsag, at hun ikke holdt af det, og at hendes ægtefælle havde stiklet til hende, fordi barnet var uægte født. I øvrigt havde hun under sin opvækst på landet fået mange prygl selv, hvilken omstændighed havde påvirket hende til at anvende samme opdragelsesmetode. Moderen kom for retten, drengen blev fjernet fra hjemmet og anbragt på børnehjem ⁰⁵.

Arbejdet med mishandlede børn havde et omfang som vist i tabel 14, og sagerne fandt deres afgørelse i værgerådene som vist i tabel 15.

Procentuelt kan forholdet mellem de forskellige afgørelser for de vanrøgtede børn under et udtrykkes som vist i tabel 16.

TABEL 15

Værgerådenes afgørelse i sager vedrørende mishandlede børn

	Fjernelse fra hjemmet ved værgerådernes foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
1905	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2
1906	—	—	—	—	—	—	—	5	1	—	6
1907	3	3	—	4	—	1	6	2	1	1	21
1908	—	—	—	1	—	—	—	—	4	6	11
1909	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2
1910	—	1	—	—	—	—	1	—	1	11	14
1911	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1912	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3
1913	—	—	—	1	—	—	—	—	2	2	5
1914	—	—	—	2	—	—	—	—	1	1	4
1915	3	—	1	—	—	—	—	1	6	3	14
	6	8	1	9	—	1	7	8	16	26	82

TABEL 16

Afgørelsen i sager vedrørende vanrøgtede børn under ét, procentvis fordelt

(Børn)	Fjernelse fra hjemmet ved værgerådernes foranstaltning		Fjernelse fra hjemmet ved forældrenes foranstaltning		Beskikkelse af tilsynsværge		Advarsel tildelt		Henlagt uden værgerådsindgreb		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
111	15,3	19,3	0,9	8,0	6,3	8,7	9,9	6,7	67,6	57,3	100,0
150	15,3	19,3	0,9	8,0	6,3	8,7	9,9	6,7	67,6	57,3	100,0

Den i denne kategori forholdsvis lave fjernelsesprocent og den tilsvarende høje henlæggelsesprocent er i nogen grad udtryk for misforhold mellem fantasi og virkelighed hos anmelderne. En del af de henlagte sager i kategorien nødlidende børn blev overgivet til fattigvæsenet, mens det i så godt som alle

de 42 tilfælde af henlæggelser i kategorien mishandlede børn forholdt sig således, at værgerådene ikke skønnede, at der forelå børnemishandling i børnelovens forstand.

At fastslå med nøjagtighed hvor mange børn, der blev genstand for værgerådsundersøgelse i Århus 1905-15, lader sig ikke gøre på grund af usikre angivelser i gruppen forsømte børn. I denne kategori er der 78 sager, i hvilke børnetallet ikke er kendt. Kategorien i øvrigt indeholder 311 sager med i alt 788 implicerede børn. Det giver 2.53 børn pr. sag. Forudsat at dette tal også dækker gennemsnittet for de 78 sager, vil børnetallet i disse være 197. Summen bliver derefter:

Kriminelle	530
Usædelige	81
Skulkere etc.	67
Forsømte	985
Vanrøgtede	263
I alt	1.926

ANDEN VÆRGERÅDSVIRKSOMHED

Ud over undersøgelsesvirksomheden i Århus måtte værgerådene bestride en del andet arbejde. Korrespondancen var til tider omfattende. Der kom forespørgsler fra værgeråd rundt om i landet vedrørende kvaliteten af plejehjem i Århus, som disse værgeråd eventuelt ville benytte. Ligeledes forekom det, at børn, for hvem et andet værgeråd havde beskikket en tilsynsværge, flyttede til Århus. Det var så Århus-værgerådets opgave at beskikke en ny, lokal tilsynsværge. Endvidere havde værgerådene en del værgebeskikkelser i henhold til lov nr. 130, 1908, om beskikkelse af værger til børn født uden for ægteskab. Andre sager indbragtes for værgerådene af skolekommissionen, som besvarede sig over, at forældre nægtede at købe de skolebøger, de skulle, til deres børn⁹⁶. Det er tvivlsomt, om den slags sager kunne medføre indgreb efter børneloven, selv med en nok så vid fortolkning. I reglen bøjede forældrene i disse sager af, eller sagen afgjordes for et andet forum. Ved en lejlighed svarede nordre værgeråd skolekommissionen, at det ikke anså sig berettiget til at anvende noget magtmiddel mod en bestemt far, som nægtede at skaffe en skolebog⁹⁷.

Hertil kom korrespondancer vedrørende de komplicerede regler for afholdelse af udgifter i forbindelse med værgerådsbørn⁹⁸.

Den virksomhed, der blev udfoldet af de århusianske værgeråd i perioden 1905-15, lader sig bedst vurdere i sammenligning med det tilsvarende arbejde,

der blev udført af de københavnske værgeråd i samme tidsrum. I tabel 17 er anført antallet af børn, hvis sag blev behandlet af værgerådene i de to byer, fordelt på de forskellige kategorier af værgerådsbeslutninger⁹⁹. Ud over tabellens angivelser blev der i København beskikket værge for 85 børn i henhold til lov nr. 130, 1908, om beskikkelse af værge for børn født uden for ægteskab. Det tilsvarende tal for Århus er ikke opgjort.

TABEL 17

Sammenligning mellem de københavnske og århusianske værgeråds afgørelser

	København	%	Århus	%
Fjernet ved værgerådernes foranstaltning	2.688	25,3	457	26,7
Fjernet ved forældres el. værgers foranstaltning	284	2,5	67	3,9
Tilsynsværge beskikket	2.010	18,9	148	8,7
Advarsel tildelt ¹⁰⁰	1.344	12,6	390	22,8
Henlagt uden værgerådsindgreb ¹⁰¹	4.196	39,6	648	37,9
Dagarbejdsskole pålagt ¹⁰²	118	1,1	—	—
	10.640	100,0	1.710	100,0
Afgørelsen uoplyst ¹⁰³			216	
			1.926	

Tallene viser, at værgerådsvirksomheden i Århus i forhold til befolkningstallet var mere intensiv end i København. Tallene følger hinanden ret nøje, når undtages forholdet mellem advarsler og tilsynsværgebeskikkelser. Her var de københavnske værgeråd langt mere tilbøjelige til at forordne tilsyn med hjemmene end de århusianske. En sammenligning på dette område må falde ud til københavnsk fordel ud fra den betragtning, at der var et konstruktivt pædagogisk element knyttet til beskikkelsen af tilsynsværge, et element, som advarslen manglede. I et stort antal tilfælde måtte en advarsel være nytteløs, idet årsagerne til dårligdommen i hjemmene som oftest var så mange og af så kompliceret natur, at der var behov for støtte, om forholdene skulle forbedres. Det kan imidlertid ikke nægtes, at værgerådene med deres domstolsagtige præg som følge af den stærke repræsentation af sagkundskaben kunne have vanskeligt ved at finde tillid i den befolkning, værgerådsklientellet udgik fra. Denne omstændighed kunne kun vanskeliggøre tilsynsværgerens arbejde.

Træk fra værgerådsbørnernes sociale baggrund

FORÆLDRENE'S ÆGTESKABELIGE STATUS

Familieforholdet er en faktor af så stor betydning i vor samfundsstruktur, at det påkalder sig interesse ved enhver undersøgelse af afvigende milieuer. I den udstrækning, forholdet er belyst, tegner billedet sig som vist i tabel 18 med hensyn til den ægteskabelige status hos værgerådsbørnernes forældre ¹.

TABEL 18

Den ægteskabelige status hos værgerådsbørnernes forældre

	Kriminalitet		Usædelighed		Skulking, vagabondering og anden vanartethed		Forsømte børn		Vanrogtede børn		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
Børn af:											
Samlevende ægtefæller . . .	122	167	14	32	15	19	136	244	56	69	874
<i>Enlig mor:</i>											
Enker	15	21	4	10	6	1	33	53	8	14	165
Separerede . . .	7	11	—	2	—	3	26	61	—	5	115
Fraskilte	2	7	—	1	—	2	2	12	1	4	31
Forladte	4	2	1	—	1	2	10	10	—	3	33
Ugifte	5	7	—	—	2	1	24	51	17	21	128
											472
<i>Enlig far:</i>											
Enkemænd, evt. forladte mænd	8	3	1	1	1	1	31	40	15	21	122
I alt	163	218	20	46	25	29	262	471	97	137	1468
Uden for beregningen ²		64									
		282									
Ikke belyst . . .	18	67	9	6	4	9	20	35	14	15	
	181	349	29	52	29	38	282	506	111	152	

Udregnet procentvis for de forskellige kategorier i de to kredse er forholdet som vist i tabel 19.

TABEL 19
Den ægteskabelige status, procentvis i grupperne

Børn af:	Kriminalitet		Usædelighed		Skulkning, vagabondering og anden vanartethed		Forsømte børn		Vanrogtede børn	
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR
Samlevende										
ægtefæller . . .	74,9	76,6	70,0	69,6	60,0	65,5	51,9	51,8	57,7	50,4
Enlig mor	20,2	22,0	25,0	28,2	36,0	31,0	36,3	39,7	26,8	34,3
Enlig far	4,9	1,4	5,0	2,2	4,0	3,5	11,8	8,5	15,5	15,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dækkende % af materialet .	90,1	76,5	69,0	88,5	86,2	76,3	92,9	93,1	87,4	90,1

I det væsentlige følger tallene hinanden i de to kredse, hvilket tyder på, at værgerådsklientellet i denne henseende var meget ensartet nord og syd for åen. Resultatet for byen som helhed fremgår af tabel 20.

TABEL 20
Den ægteskabelige status, procentvis i grupperne, begge kredse

Børn af:	Kriminalitet	Usædelighed	Skulkning, vagabondering og anden vanartethed	Forsømte børn	Vanrogtede børn
Samlevende					
ægtefæller . . .	75,8	69,7	63,0	51,8	53,4
Enlig mor	21,3	27,3	33,3	38,5	31,2
Enlig far	2,9	3,0	3,7	9,7	15,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dækkende % af materialet .	82,5	81,5	80,6	93,0	89,0

Betragtes de tre første grupper – de vanartede børn – fremgår det, at antallet af børn med enlig mor var forholdsvis størst i gruppen skulkere m. m. Et forhold, der dækker over den kendsgerning, at den enlige mor med sine erhvervsforpligtelser kunne have svært ved at kontrollere, om børnene gik i skole; endvidere at hun havde vanskeligt ved at optræde med tilstrækkelig autoritet over for de større børn, et forhold, der næppe havde mindre betydning i en tid, hvor denne autoritet i høj grad byggede på korporlig afstraffelse i påkommende tilfælde.

Når man sammenholder gruppen af vanartede under et med gruppen af forsømte børn, springer det i øjenene, at forholdet mellem antallet af børn med enlig mor og antallet af børn med samlevende forældre ændres. I denne forbindelse må det erindres, at »forsømte børn« i børnelovens forstand, jfr. § 1 b (se bilag) var børn, om hvem det kunne frygtes, at de som følge af

Nygade set fra Grønnegade mod Frue Kirke. Gaden vedblev til op mod saneringen i de sidste år at være en problemgade. Kort efter 2. verdenskrig karakteriserede en ugebladsreportage Nygade som »Danmarks ondeste gade«, og det var garnisonens soldater forbudt at færdes i gaden af hensyn til faren for tumulter.

skadelig påvirkning fra miljøet ville blive at finde blandt de vanartede på et senere tidspunkt. Den umiddelbare slutning, der må drages på grundlag af det omtalte ændrede forhold mellem grupperne, er den, at mistilliden i opinionen til den enlige mors evne til at opdrage sine børn forsvarligt, var større end rimeligt³.

Hvad angår børnene med enlig far er procenten størst i gruppen med vanrøgtede børn. Anmeldelser for vanrøgt blev i disse tilfælde som oftest indgivet, når fædrene af den ene eller anden grund stod uden husholderske og selv måtte klare det huslige, og kaotiske tilstande hermed indtrådte.

FADERENS LIVSSTILLING

Undersøgelser over, hvorledes det forholdt sig med værgerådsbørnenes fædres livsstilling, giver et klart svar på spørgsmålet, fra hvilke lag i samfundet værgerådsklientellet stammede, se tabel 21.

TABEL 21
Faderens stilling

Børn af:	Kriminalitet		Usædelighed		Skulking, vagabondering og anden vanartethed		Fødsømte børn		Vanrogtede børn		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
<i>Ufaglærte:</i>											
Arbejds mænd	63	89	9	13	10	12	90	136	30	42	494
Havnearbejd.	2	9	—	1	1	1	—	16	4	8	42
Kuske	—	1	—	—	—	—	—	9	2	2	14
Fyrbødere	1	3	—	1	—	—	2	4	—	1	12
Bude	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	3
	67	104	9	15	11	13	92	165	36	53	565
<i>Faglærte:</i>											
Smede	6	3	1	1	1	1	6	18	5	5	47
Maskinarb.	2	7	1	1	1	1	10	13	5	5	46
Skomagere	3	11	—	—	—	2	—	16	—	2	34
Murere	2	4	—	1	—	—	—	13	—	14	34
Bagere	1	3	—	—	—	1	11	9	—	—	25
Snedkere	4	3	1	1	—	—	5	5	—	1	20
Tømrere	6	3	—	—	—	—	1	7	—	—	17
Skrædere	2	1	1	—	—	—	6	6	—	—	16
Bødkere	—	2	—	—	—	—	—	13	1	—	16
Slagtere	2	1	1	—	—	1	5	5	—	—	15
Kelnere	—	2	—	—	—	1	7	—	1	2	13
Malere	3	4	—	1	—	2	—	2	—	—	12
Gartnere	—	1	—	3	—	—	—	6	—	2	12
Drejere	1	4	1	—	—	—	6	—	—	—	12
Kedelsmede	1	2	—	—	1	—	—	5	—	—	9
Sadelmagere	3	2	—	—	—	—	1	—	—	—	6
Formere	—	2	—	—	—	—	—	3	1	—	6
Træskomagere	—	1	—	—	—	—	—	5	—	—	6
Typografer	—	2	—	—	—	—	3	—	—	—	5
Urmagere	—	1	—	—	—	—	—	4	—	—	5
Cigarmagere	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Mejerister	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	4
Gørtlere	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	3
Nådlere	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	3
Elektrikere	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	3
Andre	5	10	1	1	—	1	—	—	1	4	23
	44	73	8	9	3	10	61	137	14	37	396
<i>Handel, forretning og kontor:</i>											
Agenter	6	7	1	1	—	—	4	13	2	—	34
Fiskehandlere	1	1	—	—	—	—	3	5	4	1	15
Restauratører	—	—	—	—	—	—	11	1	—	—	12
Detallister	—	3	—	—	—	3	—	—	—	—	6
Kludehandlere	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	5
Andre	—	8	—	2	—	—	1	—	—	—	11
	7	19	1	3	—	3	24	23	6	1	87

Børn af:	Kriminalitet		Usædelighed		Skulknng, vagabondering og anden vanartethed		Forsømte børn		Vanrøgtede børn		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
<i>Offentligt ansatte:</i>											
Konduktører . . .	2	1	--	--	--	--	2	--	--	--	5
Togførere	--	--	--	--	--	--	5	--	--	--	5
Pens. sergenter	--	--	--	--	--	--	--	--	5	--	5
Portører	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3
Pens. overserg.	1	1	--	--	--	--	--	1	--	--	3
Pens. postbude	--	1	--	1	--	--	--	1	--	--	3
Reservepostb. . .	--	--	--	--	--	--	--	3	--	--	3
Andre	5	2	--	--	1	--	--	1	--	3	12
	11	5	--	1	1	--	7	6	5	3	39
<i>Andre erhverv:</i>											
Fiskere og sø- mænd	3	2	--	2	1	--	7	4	7	--	26
Andre	2	2	--	1	--	--	2	1	--	--	8
	5	4	--	3	1	--	9	5	7	--	34
<i>Rekapitulation:</i>											
Børn af:	Kriminalitet		Usædelighed		Skulknng, vagabondering og anden vanartethed		Forsømte børn		Vanrøgtede børn		I alt
	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	Sdr. VR	Ndr. VR	
Ufaglærte . . .	67	104	9	15	11	13	92	165	36	53	565
Faglærte	44	73	8	9	3	10	61	137	14	37	396
Handel etc. . . .	7	19	1	3	--	3	24	23	6	1	87
Off. ansatte . .	11	5	--	1	1	--	7	6	5	3	39
Andre erhverv	5	4	--	3	1	--	9	5	7	--	34
	134	205	18	31	16	26	193	336	68	94	1121
Uden for be- regningen ⁴		64									
		269									
Ikke belyst . . .	47	80	11	21	13	12	89	170	43	58	
	181	349	29	52	29	38	282	506	111	152	

Tallene er meget ensartede fra gruppe til gruppe, og resultatet, der bygger på oplysninger fra de ca. 2/3 af tilfældene, hvor forholdet er belyst, viser, at omkring halvdelen af værgerådsbørnene var sønner eller døtre af ufaglærte arbejdere. Hertil kom, at en trediedel var børn af faglærte arbejdere, således at procenten af børn fra den egentlige arbejderklasse svingede omkring 85 i alle grupper. Resten kom fortrinsvis fra hjem, hvor fædrene var mindre for-

Procentvis udregnet for begge kredse:

Børn af:	Kriminalitet	Usædelighed	Skulking, vagabondering og anden vanartethed	Forsømte børn	Vanrøgtede børn
Ufaglærte . . .	50,4	49,0	57,1	48,6	54,9
Faglærte	34,5	34,7	31,0	37,4	31,5
Handel etc. . .	7,7	8,2	7,1	8,9	4,3
Off. ansatte . .	4,7	2,0	2,4	2,5	5,0
Andre erhverv	2,7	6,1	2,4	2,6	4,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dækkende % af materialet .	72,7	60,5	62,7	67,1	61,6

retningsdrivende eller offentligt ansatte af de lavere grader⁵. I de forskellige hovedgrupper er der under »Andre« samlede sådanne erhverv eller fag, som kun bidrog med 1 eller 2 børn. Uden at en efterprøvning er foretaget, kan det vistnok siges, at tallene for de forskellige erhverv nogenlunde afspejler deres talmæssige styrke. Der forekommer dog enkelte iøjnefaldende tal. Restauratørerne synes således at ligge uforholdsmæssigt højt; de høje tal for agenter og fiskehandlere skal sikkert også betragtes med en vis reservation. Agenter kan ikke uden videre sættes lig med vor tids repræsentanter; i denne gruppe samlede sig mange, der levede af tilfældig handel og handel ved dørene. Hvad angår fiskehandlere kan det vel formodes, at det i mange tilfælde var arbejdsmænd, der lejlighedsvis drev gadehandel.

De fjernede børn

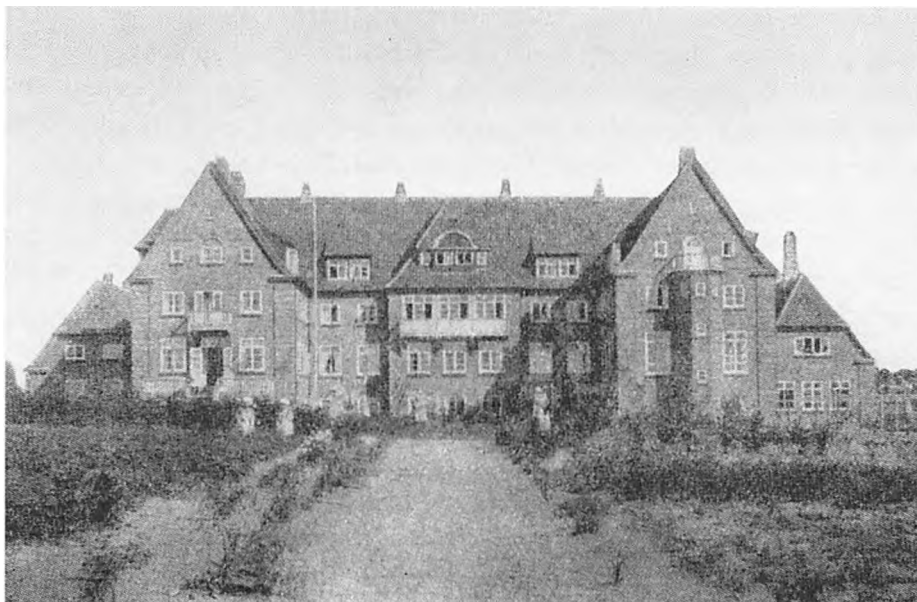
Det kraftigste indgreb, værgerådene kunne foretage, var tvangsfjernelse af børnene. De muligheder, der stod åbne med hensyn til anbringelse af de fjernede børn, var placering hos hæderlige familier, i børnehjem eller på opdragelsesanstalter. Såfremt værgerådene var usikre i bedømmelsen af, hvilken anbringelsesform, der ville egne sig bedst for et barn, kunne de sende det til et optagelses- eller iagttagelseshjem med foreløbig anbringelse for øje ¹.

ANBRINGELSESSTEDER

Opdragelsesanstalter.

Den egentlige tvangsoptagelse af vanartede børn fandt sted på opdragelsesanstalter. Disse havde forskellig karakter; nogle var indrettet for særligt vanskelige børn, andre var almindelige opdragelsesanstalter. Ved lovens gennemførelse var det forudsat, at de eksisterende, privatejede institutioner af denne karakter skulle tages i anvendelse, men børneloven forudsatte endvidere, at staten skulle oprette to opdragelsesanstalter for særligt vanskelige børn, en for piger og en for drenge. Det særegne for disse anstalter skulle være, at de optog større børn, end det normalt var tilfældet i de private institutioner; således skulle pigerne være fyldt 14, drengene i reglen 16 år ². I slutningen af 1890'erne havde forholdene nemlig udviklet sig på den måde, at over halvdelen af anstalternes elever var over konfirmationsalderen. Disse større børn havde ofte en uheldig indflydelse på de nyankommende mindreårige ³. Statsopdragelsesanstalterne trådte i funktion 1908. På Bråskovgård syd for Horsens indrettedes anstalten for drenge, mens den tilsvarende for piger blev etableret i Vejstrup på Fyn ⁴. Disse to institutioner kom begge til at modtage århusianske værgerådsbørn, inddraget under forsorgen i perioden 1905–15.

Det samme var tilfældet med de andre eksisterende anstalter for særligt vanskelige børn. For drengenes vedkommende var der tale om skolehjemmet Prøven, oprettet af Fængselshjælpen, og Gelsted skolehjem, etableret af pleje-

Katrinebjerg pigehjem, indviet 1914; nu Århus lærlingehjem.

hjemforeningerne i 1904, og om de to selvejende institutioner Flakkebjerg institut og Godhavn, begge på Sjælland, samt Børgildgård ved Kjellerup, der senere blev statsopdragelsesanstalt ⁵. For pigernes vedkommende var det Katrinebjerg pigehjem i Århus, oprettet 1914 af Kvindehjælpen (se Tillæg II), den selvejende stiftelse Udby pigehjem på Fyn, Gunslev pigehjem på Falster, Lindevangshjemmet på Frederiksberg og opdragelseshjemmet Skovly pr. Vedbæk ⁶. Af almindelige anstalter kom århusianske drenge til at stifte bekendtskab med skolehjemmet Landerupgård, der havde bestyrelse fælles med Flakkebjerg; endvidere med Holsteinsminde på Sjælland og Himmelbjerggården ved Ry, mens Århus-piger kom på Skovgården, Sjælland, der var pigefilial til Holsteinsminde ⁷.

Da anstalterne havde forskellige traditioner, var der forskel på, hvordan tilværelsen formede sig de forskellige steder, men fælles var dog, at der over alt blev arbejdet på at oplære børnene til at kunne bestride et fornuftigt arbejde. I børnelovens § 34 hed det, at almindelige grundregler for anstalternes indretning og ledelse skulle fastsættes ved kongelig anordning. En sådan fremkom 1/12 1906 ⁸. Det hed her, at der for hver opdragelsesanstalt skulle være udarbejdet regler for anstaltens formål, arbejdsplan, børnenes bespisning og beklædning m. m. Reglerne skulle godkendes af overinspektøren for opdragelsesanstalterne, hvilket var betingelsen for at opnå justitsministeriel

godkendelse som modtagelsessted for værgerådsbørn ⁹. I anordningen hed det videre, at kosten skulle være sund og tilstrækkelig, og at uniformering ikke burde anvendes. Børnene var underkastet almindelig hustugt på institutionerne ¹⁰. Hvad angår forholdene på anstalterne for særligt vanskelige børn, da kunne justitsministeren udstede et strafferegulativ, hvad han gjorde i 1906 ¹¹. Det understregedes her, at sultestraf ifølge børnelovens § 32 var udelukket, og det fastsloges, at indsættelse i mørk celle var forbudt. Af andre vigtigere bestemmelser i forordningen drejede en sig om den legemlige revselse. Hertil skulle benyttes et spanskrør, 1½ tomme i omkreds og ca. 1½ alen langt. Slagenes antal måtte ikke overstige 25. I 1910 blev dette tal ændret til 15 ¹². Anvendelse af straffen skulle anføres i en autoriseret protokol.

Have- og markarbejde var overalt den dominerende beskæftigelse for elever på anstalterne, men der fandtes også muligheder for håndværkslære. På Bråskovgård var det meningen at uddanne elever i håndværk hos egnens mestre ¹³. På skolehjemmet Prøven var der læremuligheder til f. eks. snedker- og smedefaget ¹⁴. Her havde man som andre steder indset det uheldige i udelukkende at forsøge sig med landbrugsfaglig uddannelse af børn fra de større byer. Muligheden for, at de ville søge tilbage til deres naturlige milieu, så snart der frembød sig en mulighed for det, var meget stor.

Ud over arbejdet var der elementær skoleuddannelse. På Udby pigehjem f. eks. var der normalt to timers daglig undervisning ¹⁵. Der var undervisning i bibel-, verdens- og danmarkshistorie, tillige i dansk, skrivning og frihåndstegning. På hjemmet stod pigerne op kl. 6, lavede køkken- og rengøringsarbejde til kl. 7, hvor der var frokostspisning med efterfølgende morgenandagt. Efter undervisningen blev der syslet med huslige beskæftigelser som bagning, syning osv. ¹⁶. Der var også plads til fritidsfornøjelser på anstalterne, på Bøgildgård skøjtning og boldspil, søndagsudflugter, høstgilde m. m. ¹⁷. Om forholdene på Flakkebjerg skrev forstanderen, at livet levedes enkelt og naturligt, uden militært tilsnit som i udlandet. Klædedragten var ikke afstikkende, og kosten sund og rigelig »om end ikke meget krydret« ¹⁸. Om end det kristelige islæt i opdragelsesarbejdet sine steder for en nutidig betragtning var noget dominerende, var anstaltens programmer tilforladelige, men tidens opdragelsesprincipper medførte, at opholdet for eleverne langt fra blev nogen fornøjelse. Der var ikke tale om nogen individuel opdragelse af de vanskelige børn, afpasset efter disses forskellige forudsætninger, men om opstilling af en norm, som alle måtte tilpasse sig. »Alle tænkende mennesker er sikkert enige om, at det sande mål for opdragelsen er karakterdannelse, som er et med det egentlig menneskelig,« skrev professor N. A. Larsen (1860–1946) ¹⁹. Han fortsatte: »Det turde være tvivlsomt, om man i synderlig grad arbejder mod

dette mål ved den ensidige udvikling af barnets intelligens, som vore dages skoleopdragelse lægger så stærk vægt på, eller ved den næsten ubegrænsede frihed, som der indrømmes barnet. Derimod er det ikke tvivlsomt, at anstaltsopdragelsen indeholder et par momenter, der med henblik på nævnte mål har en stor betydning. Der er for det første lydighed, orden, disciplin . . . Skal et barn få en fast vilje, må det nødvendigvis komme i berøring med den faste vilje.« Professor Larsen var indflydelsesrig i pædagogiske anliggender. 1903 var han blevet udnævnt til bl. a. kultusministeriets konsulent i skolesager vedrørende folkeskolen og seminarierne²⁰. 1908 indtrådte han i bestyrelsen for Flakkebjerg institut og skolehjemmet Landerupgård²¹. I en anden sammenhæng skrev han: »Mange mener . . . og siger, at lydighed skal ske af kærlighed; det er sandt; men der er adskillige sandheder, der ikke er meget værd; man måtte snarere sige, at befalingen skal være givet af kærlighed . . . ikke ved kærlighed lærer man at lyde, men ved at lyde lærer man at elske«²². N. A. Larsen var tilhænger af et absolut autoritetsprincip, og det var han ikke ene om. En af de skiftende forstandere på Bøgildgård hævdede, at en »forvendt« vilje måtte bøjes, før den kunne retvendes²³. Hvordan resultatet blev, set fra børnenes side, kan bl. a. søfyrbøder Richard Jensen (født 1894) – han var selv værgerådsdreng – fortælle om. Fra omkring 1903 til 1908 var han på Himmelbjerggården²⁴. I 1910 havde han et 3-måneders ophold på Bråskovgård²⁵. Richard Jensen understreger, at man efter datidens forhold levede godt på Himmelbjerggården. Der blev serveret en sund, god og rigelig kost²⁶. Forstanderen og medarbejderne var også gode lærere, »men var der den mindste murren i geledderne, så kom spanskrøret frem fra skabet. Jeg tror, at forstander Hansen var en godhjertet mand, men han fulgte de gængse opdragelsesprincipper med tæsk og atter tæsk. Uden skånsel genbankede han os . . .«

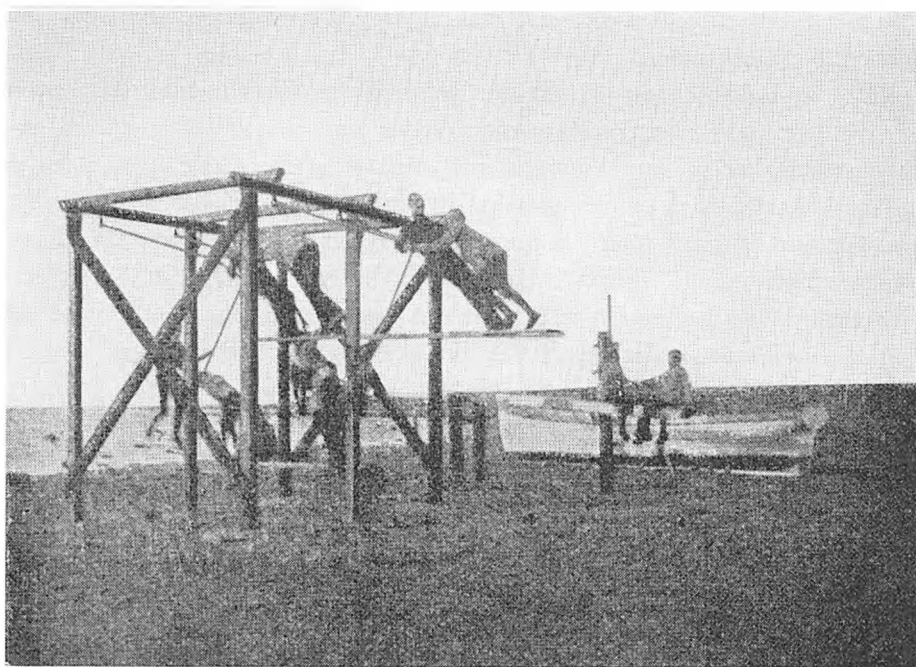
På Bråskovgård var forholdene endnu værre. Dårlig kost og rigelige prygl var her fremtrædende sider af anstaltslivet²⁷. Richard Jensen slutter sin omtale af Bråskovgård med at hævde, at der var tale om en slaveanstalt, der udklækkede en masse småforbrydere på statens regning²⁸. For ham var afsoningen af en betinget dom i Horsens tugthus, en dom, der blev effektiv efter rømning, en forandring til det bedre²⁹.

Det kan ikke undre, at desertionerne blev anstaltens store problem. Richard Jensen mener, at kun de stærkeste karakterer og de mest angste kunne undgå før eller senere at træffe valget mellem tugthus og anstalt³⁰. Om end sagen hermed er sat på spidsen, har hans udtalelser vægt, når man betænker det nuancerede og usentimentale syn, han anlægger. Hvis en desertør havde held til at holde sig skjult i længere tid, kunne det afstedkomme en rømnings-

epidemi³¹. Anstalterne beklagede i øvrigt den pæne behandling, de små og større desertører fik, selv af de myndigheds personer, der anholdt dem eller havde dem i forvaring. En elskelig gammel herredsfoged ringede en dag til Bøgildgård om en pågrebet desertør og sagde: »Han sidder her hos mig og spiser æblekage.« Siden blev drengen transporteret til anstalten i en elegant landauer³². En sognefoged havde ligeledes medfølelse med en rømningsmand. Han traktede denne med pandekager og syltetøj og sendte regningen til anstalten³³. En dragt prygl var den obligatoriske velkomsthilsen efter en løbetur.

Forholdene forværredes; rømningerne blev mere og mere omfattende, og en kulmination nåedes 30/12 1912, da 18 af Bråskovgårds 50 drenge stak af. I anstaltens skov skar de sig knipler, hvorpå de vendte tilbage til gården for at overtale forstanderen til at frigive en kammerat, der samme dag var blevet anbragt i »betækningsrum«. Det ville han ikke, og de 18 gik deres vej³⁴. Kun en måned efter rømte 8 fra en anden sjællandsk anstalt (Flakkebjerg). De skar sig også knipler³⁵. Resultatet blev, at der indrettedes en lukket afdeling på Bråskovgård. Den blev delt op i tre underafdelinger: hovedklasse, afgangsklasse og straffeklasse, den sidste beregnet for bl. a. rømningsmænd. Straffeklassens elever skulle tilbringe fritiden i celle, beskæftiget med opdragende syssel. De var afsondret fra hinanden såvel under arbejdet som i fritiden³⁶.

Det er ikke mærkeligt, at der på baggrund af disse forhold var heftig uro omkring opdragelsesanstalterne. Den socialdemokratiske presse gjorde et stort arbejde for at komme de mest umoderne institutionsledere til livs, og affære fulgte på affære. Hebron-sagen er ret kendt. Den startede med, at Peter Sabroc i august 1907 i en række opsigtsvækkende artikler i »Demokraten« rettede hårde angreb på forstanderinden på det indremissionske pigehjem »Hebron« i Handbjerg³⁷. Hun blev anklaget for at sulte og mishandle sine elever, en anklage som effektivt blev garneret med antydninger om, at hun var lesbisk. Der blev foretaget en justitsministeriel undersøgelse, og forhørsudskriften udkom i bogform, så offentligheden kunne blive bekendt med sagens realiteter³⁸. En gennemgang af forhørsudskriften efterlader det indtryk, at de kraftige angreb i nogen grad skød over målet, men at forholdene på pigehjemmet i øvrigt var dårlige. Forstanderinden måtte forlade sin stilling³⁹. En anden af affærene, Flakkebjerg-skandalen, medførte også en ministeriel undersøgelse. Omstændighederne denne sag vedrørende er i almindelighed mindre kendte, da forhørsudskriften ikke blev udgivet, kun fremlagt for folketingets medlemmer. Med kilde i folketingsforhandlingerne er denne sag behandlet i tillæg I.

Legende drenge på »Kristelig forening«s første optagelseshjem på Ourø i Isefjorden. Hjemmet blev taget i brug 1900.

Et vigtigt element i situationen omkring opdragelsesanstalterne var et socialdemokratisk krav om større indflydelse på forholdene. Forstander Ludvig Beck (1866–1948) på Flakkebjerg, udnævnt efter den forriges fald som følge af skandalen, skrev i denne forbindelse noget væsentligt: »Der skal og må slås bro mellem anstalten og den stand, vore elevers forældre tilhører. Det mærkes allerede derpå, at en socialdemokrat i en anstalts bestyrelse er i stand til at skaffe forholdsvis ro . . .«⁴⁰. På linie hermed lå daværende fattiginspektør på Frederiksberg, K. K. Steincke (1880–1963), i sit angreb på værgerådernes sammensætning. Disse organer, hævdede han, som skulle træffe bestemmelse om børns anbringelse på bl. a. anstalter, kunne ikke principielt regne med tillid og støtte fra den ubemidlede befolkning, hvis børn det var, der blev fjernet. Værgerådsflertallet ville altid udgøres af repræsentanter for »overklassen«, som, deres gode vilje uførtalt, ikke havde forudsætninger for at dømme og skønne i de anliggender, de mødte⁴¹.

Optagelseshjem o. l.

Over 1/3 af de børn, der blev fjernet af de århusianske værgeråd 1905–15,

blev anbragt i optagelses- eller iagttagelsehjem; af de vanartede børn var det omtrent 80 % (se s. 84).

En sådan udvikling var ikke tilsigtet ved børnelovens gennemførelse. Loven havde således ingen bestemmelser om, således som det var tilfældet med opdragelsesanstalter og børnehjem, at optagelseshjemmene skulle anerkendes af justitsministeriet for at kunne modtage værgerådsbørn. Ligeledes var der heller ikke tale om, at der blev fastsat »hovedregler« som for de andre arter af anbringelsesinstitutioner. De praktiske krav medførte imidlertid, at optagelseshjemmene kom til at modtage et stort antal værgerådsbørn, idet de virkede som en sluseforanstaltning, hvorfra de fleste børn videresendtes til anstalter og børnehjem efter en iagttagelsestid. Forholdet var nemlig det, at de primære institutioner var overbelastede. Det var i denne forbindelse af betydning, at Kristelig forening (se s. 13) rådede over et antal udmærkede optagelseshjem, hvortil mange århusianske drenge sendtes.

Sit første optagelseshjem på Ourø i Isefjorden kunne Kristelig forening tage i brug 9/11 1900⁴². Den officielle indvielse fandt først sted den følgende sommer⁴³. Seminarieforstander, cand. theol. Ludvig Beck (se s. 77) blev den første forstander⁴⁴. Her traf man et lykkeligt valg. Beck var en efter tidens forhold human og fremskridtsvenlig mand, der forblev på denne post, indtil han i 1907 afløste den berygtede Mortensen på Flakkebjerg (se tillæg I)⁴⁵. I sin indvielsestale udtalte foreningens formand, at meningen med at oprette optagelseshjem bl. a. var, at man hermed fik en institution, hvor man kunne iagttage børnene under daglige forhold, således at det kunne bedømmes, på hvilken slags anbringelsessted den enkelte hørte hjemme⁴⁶. På denne måde kunne det undgås, at der fandt mere eller mindre tilfældig anbringelse på anstalt sted.⁴⁷ Forstander Beck føjede til formandens udtalelser, at det var meningen, at omkring 1/4 af børnene skulle blive på hjemmet til konfirmationsalderen eller længere⁴⁸. Allerede samme efterår kunne Kristelig forening indvi det næste hjem på Ærø⁴⁹. Omtrent ved samme tid overtoges Vejlbj Munkgård ved Middelfart, bestemt for konfirmerede drenge⁵⁰. Den dynamiske forening forstod i enestående grad at virke som magnet, hvor det gjaldt om at tiltrække støtte fra privat side, og da børneloven kom i 1905, og det hermed blev nødvendigt at etablere et københavnsk optagelseshjem, købte foreningen en villa, Lindevej 10, som indrettedes til formålet⁵¹. Senere fulgte oprettelsen af et hjem for piger, Kalkbrænderivej 27, i København, og flere andre. I det hele havde Kristelig forening kapacitet til at trække et stort læs, når det gjaldt modtagelse af værgerådsbørn.

Århus-drengene gik for størstedelens vedkommende til Kristelig forening, mens de fleste piger gik til Kvindehjælpens optagelseshjem⁵². Her blev prin-

Christian IX's børnehjem i Finsensgade (nu Børneforsorgsseminariet). Børnehjemmet blev skabt ved et samarbejde mellem private og kommunen. Det blev taget i brug 1909 og kunne rumme 66 børn. I 1965 flyttedes børnehjemmet til Reykjaviksgade.

cippet om den foreløbige anbringelse i hvert fald ikke holdt i hævd. I praksis arbejdede institutionen på den måde, at den sendte de vanskeligste piger videre til Vejstrup statsopdragelsesanstalt, mens den beholdt de mere medgørlige. Da institutionen i 1914 etablerede Katrinebjerg opdragelseshjem, der fik anerkendelse som anstalt for særligt vanskelige piger, blev der mulighed for også at beholde de vanskelige.

Kvindehjælpen arbejdede i snæver kontakt med i hvert fald Århus nordre værgeråd, og institutionen er nærmere omtalt i tillæg II.

Børnehjem.

Som det fremgår s. 84, blev der anbragt århusianske værgerådsbørn på op mod en snes forskellige børnehjem. Nogle ejedes af plejehjemsforeninger, andre var private; St. Hedvig i Odense var for katolske børn. Over halvdelen blev imidlertid anbragt på det lokale hjem, Chr. IX's børnehjem i Finsensgade.

I børnelovens § 25 var det fastslået, at børnehjem, som skulle kunne modtage værgerådsbørn, måtte have anerkendelse, givet af kirke- og undervisningsministeriet, der også skulle fastsætte hovedregler for den slags institutioner.

Disse regler kom 20/6 1907⁵³. Kosten i børnehjemmene måtte være nødvendig, men nærende, sund og tilstrækkelig, og beklædningen i overensstemmelse med andre børns beklædning i jævne kår. Forstanderen havde beføjelser til, hvis ulemper kunne befrygtes, at forbyde børnene at modtage besøg, ligesom brevveksling kunne kræves underlagt hans tilsyn. I en protokol skulle der to gange om året gøres optegnelser om hvert enkelt barns forhold, og i maj og november skulle indberetning om hvert barn tilstilles overinspektøren for opdragelsesanstalterne, der havde overtilsynet med børnehjemmene; det stedlige tilsyn skulle udføres af værgerådene, som skulle beskikke et medlem til hvervet; denne tilsynsførende skulle to gange om året tilse hjemmet. Undervisning af børnene kunne godt foregå på hjemmene; i så fald med et indhold og i et omfang, der i det væsentlige svarede til folkeskolens.

Chr. IX's børnehjem, der havde helt afgørende betydning som modtagelsessted, var en selvejende institution, som kun optog århusianske børn. Det var klar til brug 1909 og havde plads til 66 børn⁵⁴. Det blev etableret på grundlag af et samarbejde mellem private og kommunen. Byrådet skænkede 10.000 kr. samt en grund⁵⁵. En indsamling blandt private gav 49.000 kr. yderligere⁵⁶. I bestyrelsen sad der flere værgerådsmedlemmer, nemlig borgmester Drechsel, fabrikant Jul. Andersen og redaktør Simonsen⁵⁷. Af andre medlemmer kan nævnes fru Sabroe. Sabroe tumlede i øvrigt med planer om, at han og hans hustru skulle søge forstanderpladsen, men realiserede ikke ideen⁵⁸. I øvrigt var der uheld med de første forstandere. I løbet af de første par år var der fire forskellige, hvoraf den ene måtte afskediges, fordi han ikke opførte sig korrekt over for de større piger⁵⁹. Uafklarede forhold vedrørende pensionsforholdene var i andre tilfælde medvirkende årsag til vanskelighederne.

Plejhjem.

Den overvejende del af de børn, der besluttedes anbragt i private plejhjem, blev der fundet pladser til gennem Århus pleje- og børnehjemsforening. Dermed kunne man i værgerådene forlade sig på, at børnene ikke kom til helt uegnede plejhjem.

Anbringelse af købstadsbørn i plejhjem på landet var langt fra problemfrit. Milieuskiftet var for voldsomt en omvæltning for mange børn, der ikke kunne forstå, hvorfor de skulle hjemmefra. De havde ikke blik for de værdier, der fandtes i husmandshjemmene, og plejeforældrene var ofte så godt som blottet for pædagogisk sans og uden forståelse af det milieu, børnene kom fra. Disse problemer havde man blik for i tiden. En mand fra plejhjemsbevægelsen

sen skrev, at han troede, man i nogen grad forså sig på de stille, rolige, gode, kristelige, barnløse ægtefolk, der så gerne ville gøre en god gerning og antage sig et plejebarn, når der søgtes plejehjem ⁶⁰. Videre hævdede han, at hvis man anbragte en lille forsømt fyr i et sådant hjem, ville han kede sig. Et eksempel til belysning af denne problemstilling findes i Århus-materialet. En pige på 15 var blevet fjernet fra hjemmet på grund af moderens usædelighed. Gennem Kristelig forening blev hun anbragt hos en boelsmand i Midtjylland. Han stod Indre Mission nær, oplyste en mand fra egnen – på boelsmandens brevpapir var der i øvrigt trykt et bibelcitater, »Det samme sindelag værer i Eder, som og var i Christus Jesus. (Phil. 2,5)« –. Pigen befandt sig slet i hjemmet og beklagede sig i et brev til forstanderinden på kommunens optagelseshjem, hvor hun tidligere havde været anbragt. Hun havde angivet, at der var rotter i hendes seng, meget snavset og forfærdelig ensomt. Et værgerådsmedlem rejste til anbringelsesstedet, hvor han talte med den lokale tilsynsværge og andre med kendskab til forholdene samt med pigen selv. Boelsmanden var ikke hjemme, men hustruen var der. Alle gav plejefaderen et godt skudsmål. Da værgerådsmedlemmet talte med pigen, græd hun heftigt og sagde blandt andet, at der var så kedeligt. Rotterne viste sig ved nærmere eftertanke at have været en mus, og i øvrigt sov hun nu i en anden seng uden den slags væsener. I øvrigt erklærede pigen, at plejeforældrene var gode imod hende, men der var så forfærdelig kedeligt, så hun bad meget om at komme til Århus igen, da hun jo intet forkert havde gjort selv. Plejemoderen sagde, at ægteparret var tilfredse med pigen, der var flink og dygtig, og hun mente, at hendes humør var i udvikling til det bedre; hvis hun vedblivende ville være utilfreds med at være der, ville de lade hende rejse. De aftede i øvrigt at lade hende træffe sammen med andre unge fra egnen og ville ikke øve nogen tvang mod hende i religiøs henseende. Det undersøgende værgerådsmedlem mente, at det efter omstændighederne måske kunne være hårdt nok at lade pigen blive i hjemmet, men det besluttedes i et påfølgende værgerådsmøde at lade tingene stå ved magt ⁶¹. Halvandet år efter meddeltes det fra Kristelig forening, at pigen nu ville blive anbragt i tjeneste hos en københavnsk præst.

I andre tilfælde kunne uoverensstemmelserne mellem parterne være af en anderledes alvorlig karakter. En pige skrev til sin mor, at hun gik med tanker om at tage sit liv ⁶². En anden kunne berette om plejeforældrenes nedsettende udtalelser om det milieu, hun var kommet af, idet hun citerede dem for udtryk som f. eks. »rakkerpak« ⁶³. Den halve snes breve om plejehjem, der findes i arkivmaterialet, tillader ikke videregående slutninger om de talrige plejehjemsanbringelser, der f. eks. i 1921 udgjorde ca. 2.500 i hele landet ⁶⁴.

DE FJERNEDE VÆRGERÅDSBØRNS KØN, ALDER OG ANBRINGELSE

En rekapitulation af tallene fra kapitel II viser, at følgende antal børn blev fjernet af værgerådene i Århus 1905-15:

Kriminelle børn	118
Usædelige børn	42
Skulkere, etc.	23
Forsømte børn ⁰⁵	238
Vanrøgtede børn	46
I alt	467

Fordelt på køn tegner billedet sig således:

	Dreng	Piger
Kriminelle børn	94	24
Usædelige børn	—	42
Skulkere, etc.	16	7
Forsømte børn	116	122
Vanrøgtede børn	17	29
I alt	243	224

Hvad angår aldersforholdene var der forskelle mellem grupper og køn:

Alder	Dreng			Piger		
	mindst	højt	gennem- snit	mindst	højt	gennem- snit
Kriminelle og skulkere	7	17	12,4	11	17	15,0
Usædelige	—	—	—	13	17	15,8
Forsømte og vanrøgtede	0	14	7,3	0	17	8,0

I den første gruppe er de fjernede drenges gennemsnitsalder væsentlig lavere end pigernes. Bag dette forhold ligger der bl. a. det, at et større antal små drenge blev påvirket til at stjæle af ældre brødre og kammerater og deltog i bandevirksomhed, hvori der yderst sjældent var indblandet piger.

Det fremgår af tallene i gruppen af forsømte og vanrøgtede, at der ikke blev fjernet en eneste dreng over 14 år på grund af skadeligt milieu, hvorimod pigerne nåede 17 år som maksimumsalder i disse grupper. Alt i alt drejede det sig kun om 5 piger over 15 år. Der var i den forbindelse en fare for pigerne, som ikke eksisterede for drengenes vedkommende, nemlig faren for at pigerne ved moderens dårlige eksempel skulle blive påvirket til usædelig livsførelse.

De fjernede børn blev anbragt som vist i tabel 22.

TABEL 22
Anbringelsen af de fjernede børn

	Kriminelle børn		Usædelige børn		Skulkere, etc.		Forsømte børn		Vanrogtede børn		I alt
	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	
<i>Statsopdragelsesanstalter:</i>											
Bråskovgård	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
<i>Anstalter for særligt vanskelige børn:</i>											
Skolehjem. Prøven .	4	—	—	—	—	—	—	—	1	—	5
Flakkebjerg institut	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Gelsted skolehjem .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Godhavn	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Katrinebjerg pige-hjem	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Opdragelseshjemmet Skovly ⁶⁷	—	1	—	3	—	—	—	1	—	—	5
<i>Almindelige anstalter:</i>											
Skolehjemmet											
Landerupgård . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Himmelbjerggården	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Skovgården	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	2
<i>Optagelseshjem o. l.:</i>											
Kristelig forening:											
Ouro	23	—	—	—	3	—	2	—	1	—	29
Ærø	15	—	—	—	4	—	—	—	1	—	20
Vejlby Munkgård .	9	—	—	—	2	—	—	—	—	—	11
3 kblivnske hjem ⁶⁸ .	15	1	—	3	5	1	1	2	—	—	28
Holte	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	4
Uoplyst	3	—	—	2	—	—	3	3	1	—	12
Hjem med mulighed for at foretage mental observation ⁶⁹ :											
Vodrofsvej, Kbh. . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Tesdorpsvej, Kbh. .	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2
Ungdommens											
Vel ⁷⁰ :											
Seden Enggård . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Nordby, Fanø	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Magdalenehjemmet ⁷¹ :											
Skovtofte, Lyngby .	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Uoplyst	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Kvindelhjælpen ⁷² .	—	10	—	27	—	3	—	3	—	—	43
Hasseris ⁷³	3	2	—	—	1	1	—	—	—	—	7

	Kriminelle børn		Usædelige børn		Skulkere, etc.		Forsømte børn		Vanrogtede børn		I alt
	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	Drenge	Piger	
<i>Børnehjem:</i>											
Chr. IX, Finsensgade 15 andre børnehjem ⁷⁴	1	—	—	—	—	1	27	27	6	8	70
Uoplyst	—	—	—	—	—	—	17	21	2	10	53
<i>Plejhjem:</i>	1	1	—	—	—	—	46	49	4	11	112
<i>Anden anbringelse:</i>											
Fattigvæsenet ⁷⁵	—	—	—	—	—	—	13	6	—	—	19
Kbh. magistrat	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
I lære eller plads ⁷⁶	2	1	—	—	—	—	1	—	—	—	4
Andssvageforsorgen	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Epileptikerhjem	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Statens institut for talelidende	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Anbringelsessted uoplyst	—	1	—	—	—	—	1	4	—	—	6
	94	22	—	40	16	7	113	119	17	29	457
Fjernelsesbeslutningen omstødt af overværgerådet	—	2	—	2	—	—	3	3	—	—	10
I alt	94	24	—	42	16	7	116	122	17	29	467

Et sammendrag af hovedgrupperne viser følgende forhold:

	Drenge	Piger	I alt	%
Statsopdragelsesanstalter	2	—	2	0,4
Anstalter for vanskelige	10	6	16	3,4
Almindelige anstalter	4	2	6	1,3
Optagelseshjem o. l.	97	65	162	34,7
Børnehjem	57	67	124	26,6
Plejhjem	51	61	112	24,0
Anden anbringelse	19	16	35	7,5
Omstødt af overværgerådet	3	7	10	2,1
	243	224	467	100,0

Tallene røber en meget stor tilbageholdenhed hos værgerådene i retning af at anbringe børn direkte på opdragelsesanstalter. Mulige kandidater hertil blev i udstrakt grad anbragt på optagelseshjemmene med iagttagelsestid for øje. Omtrent lige mange børn gik i børnehjem og plejhjem. Et valg mellem disse to muligheder var altid svært. De fordele, børnehjemmene havde i henseende til ensartethed og hygiejneforhold, opvejedes af de fordele, plejhjemmene havde i retning af at skabe et mere normalt milieu for børn at leve i.

Børnelovens § 36 fastslog, at værgerådsforsorgen ophørte, når barnet fyldte 18 år. For børn anbragt i opdragelsesanstalt for særligt vanskelige kunne perioden forlænges indtil 3 år efter indsættelsen i en sådan anstalt, selv om aldersgrænsen derved blev overskredet. De fjernede børn kunne i forsorgstiden skifte opholdssted ret ofte. Det kunne ske, at de fra en anstalt blev udsendt i lære eller tjeneste, eventuelt kunne de blive forhyret. De kunne også på grund af rømninger blive overført fra almindelige anstalter til anstalter for særligt vanskelige osv.

I tabel 23 er der foretaget en sammenligning mellem første opholdssted efter fjernelsen og sidste opholdssted, før værgerådsforsorgen ophørte ⁷⁷. Opgørelsen gælder kun de vanartede børn ⁷⁸.

TABEL 23
De fjernede børns første og sidste anbringelsessted

	Dreng	Piger	I alt
<i>Første opholdssted:</i>			
Statsopdragelsesanstalter	2	—	2
Særlige anstalter	9	5	14
Almindelige anstalter	4	1	5
Optagelseshjem o. l.	87	57	144
Børnehjem	4	1	5
Plejehjem	1	1	2
Anden anbringelse	3	4	7
	110	69	179 ⁷⁹
<i>Sidste opholdssted:</i>			
Statsopdragelsesanstalter	16	7	23
Særlige anstalter	18	11	29
Almindelige anstalter	9	1	10
Optagelseshjem o. l.	2	14	16
Børnehjem	2	—	2
Plejehjem	3	1	4
Lære	20	—	20
Tjeneste	21	12	33
Hyre	3	—	3
<i>Udgået af forsorgen:</i>			
Overført til anden forsorg	3	7	10
Dømt for lovovertrædelser	7	—	7
Tilbagegivet hjemmet	5	15	20
	109	68	177 ⁸⁰

Der er grund til at lægge mærke til, at mens 21 eller 11,7 % blev anbragt på anstalt med det samme, var tallet ved forsorgens ophør 62 eller 35,0 %. I en form for beskæftigelse, i lære, tjeneste eller hyre var ved forsorgens ophør

56, svarende til 31,6 %, altså henved 1/3. 37 eller 20,9 % udgik af forsorgen, inden de nåede maksimumsalderen. Heraf var 10 blevet overført til åndssvage- eller sindssygeforsorgen, 7 havde fået ubetingede domme efter forbrydelser, begået under rømning fra anstalter, og 20 var blevet tilbagegivet hjemmet. Nogle af de mindre belastede drenge kom hjem, fordi forældrene skønnedes nu at kunne varetage deres opdragelse selv, mens den almindeligste hjemsendelsesgrund for pigernes vedkommende var, at de skønnedes uimodtagelige for tvangsopdragelse. Da de færreste af pigerne havde gjort sig skyldige i noget kriminelt, kunne der være mindre tilbøjelighed til at beholde dem under forsorgen, hvis ikke opdragelsesarbejdet gav resultater.

Værgerådene og samfundet

Værgerådene fik gennem sine funktioner en stor berøringsflade til det øvrige samfund. Anbragt som de var i et socialt spændingsfelt, undgik de ikke til tider at komme i situationer, der affødte diskussion.

Den første betingelse for virksomheden var, at værgerådene fik kendskab til de tilfælde, hvor en undersøgelse var påkrævet.

ANMELDELSERNE

Som det kunne ventes, blev det altovervejende antal sager vedrørende lovovertræderne anmeldt til værgerådene gennem politimesteren. Der foreligger i denne kategori af børn oplysninger om anmeldelsens kilde i 441 af 466 tilfælde = 94,6 %¹. Heraf tegnede politimesteren sig for 388 eller 88,0 %. Det næsthøjeste antal kom fra skolevæsenet med 24 eller 5,4 %². Resten var jævnt fordelt på institutioner og privatpersoner.

I kategorien usædelige piger findes oplysninger om anmeldelsens kilde i 65 af 81 tilfælde = 80,2 %. 24 eller 36,9 % var anmeldt af Kvindehjælpen, om-

TABEL 24

Anmeldelsernes kilde i sager vedrørende forsømmelse og vanrøgt

		%
Privatpersoner	120	29,7
Demokraten	65	16,1
Forældre el. familie	47	11,6
Politiet	37	9,2
Anonyme	37	9,2
Præster	31	7,7
Skolevæsenet	15	
Plejetilsynet ³	14	
Læger	10	
Andre værgeråd ⁴	8	
Fælleskont. f. velgørenhed ⁵	6	
Fattigvæsenet	5	
Kvindehjælpen	4	
Andre kilder	5	
I alt	404	

trent halvdelen af resten gennem politimesteren. I den noget uensartede gruppe af skulkere etc. kom de fleste anmeldelser, som det kunne ventes, gennem skolevæsenet.

Noget mere forskelligartet var de kilder, hvorfra anmeldelser om forsømmelse og vanrøgt kom. Forholdene på dette område var ganske ensartet i de to grupper, og i den følgende opgørelse er de sluttet sammen. Opgørelsen er foretaget på *sagsantal*, ikke børnetal, og idet de 263 vanrøgtede børn (se s. 64) var fordelt på 127 sager, fås et samlet sagsantal for forsømte og vanrøgtede børn på $311 + 78$ (se s. 54 f.) $+ 127 = 516$ sager. Der foreligger oplysninger om anmeldelsens kilde i 404 af disse tilfælde eller 78,3 %. De fordelte sig som vist i tabel 24.

Under betegnelsen Demokraten er medtaget foruden skrivelser i bladets navn også anmeldelser fra P. Sabroe, i alt 10 og fra redaktør Simonsen, i alt 35⁶.

Hvad de anonyme anmeldelser angår, viste nogle sig at være helt uden forbindelse med virkeligheden, formentlig tænkt som chikane mod personlige uvenner, mens andre anmeldte hjem, som i høj grad trængte til at blive genstand for en værgerådsundersøgelse.

Blandt præsterne var en særlig fremtrædende, nemlig pastor Frimodt Møller (1871-1934) ved Johanneskirken. Han var socialt interesseret og en overgang medlem af bestyrelsen for Kvindehjælpen⁷. Gennem sin kontakt med sognets menighedspleje fik han kendskab til mange ulykkelige forhold, som han henledte værgerådernes opmærksomhed på; han tegnede sig for 19 af de 31 anmeldelser fra præster.

FORHOLDET TIL FORÆLDRENE

Værgerådernes forhold til børnenes forældre måtte blive af højst forskellig karakter, alt efter de forudsætninger, der gjaldt i de enkelte tilfælde. Som det fremgår, henvendte nogle forældre sig selv til rådene med anmodning om at få hjemmets forhold gjort til genstand for undersøgelse. I disse tilfælde blev værgerådsindgrebet i reglen foretaget i samråd med forældrene, men også i nogle sager, hvor der var tale om tvangsfjernelse, kunne der blive tale om et samarbejde. Således var en dreng efter at være blevet meddelt tiltalefrafald i en tyverisag anbragt i lære hos en håndværksmester i nærheden af Århus. Denne mester afhændede sin forretning til en anden, som drengens far ikke ville lade oprette lærekontrakt med, da han ikke mente, han var dygtig. I stedet lod faderen drengen komme til en anden mester i Århus, der netop var i begreb med at oprette en virksomhed. Dette var naturligvis ulovligt,

men faderen undskyldte sig med, at han ikke i længere tid havde hørt fra værgerådet og derfor mente, det havde givet askald på forældremyndigheden over drengen. Værgerådet sanktionerede den skete ændring, og overværgerådet konfirmerede denne beslutning mod, at der blev beskikket en tilsynsværge for drengen i Århus⁸. Også i en anden – meget ulykkelig – sag var der forståelse mellem parterne. En 16-årig dreng, stærkt afvigende, havde næsten overalt, hvor en utrættelig far havde anbragt ham, begået tyverier. Mulighederne var ved at være udtømt for faderen; han havde prøvet at anbringe drengen i plads på landet, i lære, havde skaffet ham en hyre og endda fåt ham anbragt i Amerika, men altid kom drengen tilbage, fordi han havde begået tyverier. Nu anmodede faderen, som var blind, i et værgerådsmøde om, at drengen måtte blive anbragt på en egnet anstalt, hvor han kunne udvikle sig i gunstig retning. Et værgerådsmedlem udtalte den største tillid til faderens karakteregenskaber, og rådet besluttede at rette forespørgsel til overværgerådet om, hvad der kunne gøres i et sådant tilfælde. Overværgerådet svarede, at værgerådsinstitutionen ikke rådede over muligheder i en sådan sag, og anbefalede i stedet, at der skulle indledes en kriminel undersøgelse mod drengen – en sådan var aldrig foretaget, da faderen altid havde ordnet sagerne i stilhed – således at han kunne blive anbragt under sindssyge- eller åndssvageforsorgen⁹.

De anførte eksempler er undtagelser, når det gælder forholdet mellem værgeråd og forældre. Et stort antal af forældrene var sløve og fortrykte individer, der blot accepterede værgerådernes beslutninger vedrørende deres børn; nogle var endog berusede, når de mødte for at blive gjort bekendt med dem. Andre kæmpede efter bedste evne mod institutionen. I en sag, som endte med en lille piges anbringelse i plejehjem, var nordre værgeråd langmodigt næsten ud over det forsvarliges grænse. Den lille vejede i 15-måneders alderen 13 pund og var i det hele i en ringe forfatning. Hun måtte på hospitalet to gange, inden hun blev fjernet fra hjemmet. I løbet af en årrække skrev faderen en række breve til værgerådet, indeholdende trusler og protester, således det følgende¹⁰. Værgerådet modtog brevet, mens pigen befandt sig på fattigvæsenets optagelseshjem på værgerådets foranledning.

»Jeg skriver et par ord til Dem, af hvad grund har De taget barnet af sygehuset; det vil jeg have at vide, hvad grunden er dertil, at I har taget hende derfra uden min tilladelse. Har De tilladelse at tage barnet, da jeg ikke har givet Jer lov til det. Barnet vil jeg have, og det skal være i løbet af otte dage; længere tid har I ikke til det. Nu fordrer jeg svar tilbage, og det skal være inden to dage fra dato af; I har ikke lov til at tage barnet uden mit ja, og det har jeg ikke sagt

Politibetjent Svenning Jensen Torp (1856–1929). Politibetjent Torp foretog en stor del af undersøgelserne i søndre værgerådskreds.

ja til til til at sætte hende. Hvis I ikke afleverer mig mit barn i løbet af 4 dage, indgiver jeg det til højere vedkommende, så skal jeg nok få mit barn. Jeg har arbejde nok, sådan at jeg kan forsørge mit barn selv, jeg forlanger ingen hjælp. Men den gang nu vil jeg have svar på det, jeg skriver. Så er det nok, når jeg får at vide, hvad grunden er, I har taget hende; det er det, jeg forlanger at få at vide«¹¹.

En anden far, hvis børn blev fjernet, anklagede værgerådet for »forfølgelser og trakasserier«¹². I nogle tilfælde søgte forældrene at få omstødt værgerådskendelser gennem henvendelse til kongen. Den normale procedure i sådanne tilfælde var den, at brevet via kabinetssekretæren og justitsministeriet gik til overværgerådet, som afviste andragendet, medmindre der kom væsentlig nyt frem i sagen. Et svensk ægtepar, bosiddende i Århus, forsøgte foruden denne udvej også at få deres to fjernede døtre hjem ved hjælp af sagfører, men heller ikke det hjalp. Pigerne var blevet anbragt på Chr. IX's børnehjem på grund af faderens drikfældighed og moderens periodiske sindssyge. Heller ikke en bønsskrivelse fra ægteparrets tidligere svenske sognepræst, der udtalte, at

det drejede sig om »gudsfruktige och aktade föräldrar«, hjalp, endsigte en attest, underskrevet af faderens arbejdskammerater bl. a. på, at det ikke var rigtigt, at han drak mindst 1 pægl brændevin om dagen på værkstedet. Værgerådet iværksatte gentagne gange undersøgelser i sagen, og det konstateredes, at der var et ejendommeligt misforhold mellem forældrenes ønske om at få børnene tilbage og deres faktiske interesse for dem. Således kunne forstanderen på børnehjemmet oplyse, at forældrene end ikke huskede børnenes fødsels-dage, at faderen aldrig havde besøgt dem på hjemmet, og at moderen kun havde gjort det, så vidt han huskede, en gang i løbet af det sidste år¹³.

I et enkelt tilfælde blev søndre værgeråd udsat for en far med en vis slagkraft i argumentationen. Det drejede sig om en vanrøgtssag, der var anmeldt anonymt. Værgerådsformanden lod sin hyppigst anvendte undersøger, politibetjent S. Torp foretage afhøringer i sagens anledning. Den anmeldte var en enkemand med fem børn i alderen 4-13 år; han boede sammen med en enke og dennes 16-årige datter i enkens lejlighed. Vidner kunne fortælle, at børnene i høj grad blev forsømt; især var det galt med renligheden. En tømrersvend, der havde arbejdet i lejligheden en dags tid, kunne oplyse, at børnene ingen forplejning havde fået i den tid, og en kvinde fra ejendommen hævdede, at børnene somme tider stod og rodede i gårdens skraldespand for at finde noget spiseligt. Enken var udearbejdende, hvorfor hendes datter om dagen skulle sørge for børnene, et arbejde, hun efter beboernes opfattelse passede slet. Politibetjenten afhørte børnenes far samt enken, og de afviste anklagen som værende ondsindet sladder. Han tog ligeledes lejligheden i øjesyn og konstaterede, at børnenes soveværelse var et loftsrum uden kakkelovn, udstyret med to senge. Sengetøjet bestod af en hoben snavsede pjalter.

Værgerådsformanden rekvirerede skoleattester på de tre ældste børn. Ifølge disse gjorde de to ældste, piger på 11 og 13 år, begge indtryk af at være stærkt forsømt fra hjemmet. De var snavsede, og den yngste havde ved flere lejligheder været fyldt med utoj; om den ældste hed det videre, at hun var en god lille pige, men ofte nedtrykt og mismodig. Den yngste, mentes det, fik utilstrækkelig føde i hjemmet, idet hun ofte virkede træt og sløv. Endelig udtaltes det om en 9-årig dreng, at han var flink og velbegavet, men også han gjorde indtryk af at være forsømt fra hjemmet.

Faderen blev indstævnet til møde for værgerådet; her stemplede han samtlige oplysninger som løgn og opspind og anmodede om yderligere vidneafhøringer, idet han opgav navnene på to mænd, han ønskede afhørt. Da disse havde afgivet deres forklaring, begge i den anklagedes disfavør, opsøgte et kvindeligt værgerådsmedlem hjemmet. Hun erklærede i sin rapport, at de to

mindste børn opholdt sig på en madras i loftsværelset, da hun kom. De var upåklædte, endog uden linned, og sengetøjet var ubeskriveligt snavset. Aldrig havde værgerådsmedlemmet set så elendige og forsømte børn; den ældste havde en slags udslet over hele kroppen.

Samtlige vidner indkaldtes nu til et nyt værgerådsmøde, hvor også faderen var tilstede. Deres forklaringer afveg ikke væsentligt fra, hvad der tidligere var oplyst, men de var udbygget med flere ubehagelige detaljer. De vigtigste blev afgivet under ed. Sagen blev udsat, da der ønskedes yderligere afhøringer i den langstrakte sag.

Få dage efter mødet modtog værgerådsformanden en 15-siders skrivelse fra den anklagede far. Den var enestående i sin karakter og betegnede et højdepunkt for forældrereaktioner mod værgerådsarbejdet i perioden. Brevet var velformuleret og byggede på studier af børneloven. For det første beskæftigede faderen sig med forholdene omkring vidneafhøringen; denne del af redegørelsen formede sig tillige som et personligt angreb på politibetjenten. Principielt hævdede brevskriveren, at det var en besynderlig fremgangsmåde at lade T. afhøre alle vidnerne, hvorpå disse blev indkaldt til værgerådsmøde. »Den vidneafhøring, der fandt sted ved sidste værgerådsmøde, er nemlig efter min formening ikke en pibe tobak værd, da vidnerne jo på forhånd var afhørt og bundet ved de udtalelser, de var fremkommet med over for hr. T, når han har besøgt dem for at udfrutte dem. Det hele indskrænkede sig jo da heller ikke til andet end en bekræftelse af, hvad de havde fortalt hr. T. . . . Ganske vist står der også i nævnte § »Hertil kan politiets medvirkning fordres«¹⁴, men jeg kan stadig ikke se det ganske berettigede i, at hr. T. *altid* afhører vidner i værgerådssager. Det er da vist også en fremgangsmåde, der er særlig speciel for Århus. . . .«

Brevskriveren erklærede videre, at T. havde sagt til ham: »Dersom De ikke kan se, at Deres børn bliver i allerhøjeste grad forsømt, så er det på tiden, De får øjnene op herfor, og Deres børn bliver taget fra Dem.« Dermed havde betjenten efter brevskriverens opfattelse både ageret værgeråd og overværgeråd på en gang og truffet sin beslutning. Han kunne ikke frigøre sig for en fornemmelse af, at det til syvende og sidst ville blive betjentens rapporter, som ville gøre udslaget, når beslutning om fjernelse skulle tages.

Faderen skrev i det følgende, at han, nu da handsken var kastet, som han udtrykte sig, ville »forsøge at bryde en lanse med værgerådet og dets arbejdsmetode . . .«. Det var hans agt efter sagens afslutning at føre klage gennem presse og justitsminister. Han anmodede om en udskrift af hele anklagematerialet, så han kunne blive i stand til at udarbejde en redegørelse. Han mente, det ville blive let at rukke ved de edsfæstede vidneudsagn. »Jeg

Frederiks Allé 140. Huset svarede til hovedparten af datidens bebyggelse i gaden. Gadens beboere tilhørte for de flestes vedkommende arbejderklassen. Ca. 49 pct. var mandlige arbejdere, 6 pct. var kvindelige arbejdere med egen husholdning, mens 8 pct. opføres som enker. Selvstændige handlende og håndværksmestre udgjorde 24 pct., der næsten alle boede ved deres butik eller værksted.

er ofte . . . blevet opfordret til at sætte mig ind i, hvad værgerådene egentlig foretager sig og på hvilken måde, der arbejdes i henhold til den gældende lovgivning.« En sidste trumf havde faderen at spille ud. Som omtalt havde han haft besøg af et kvindeligt værgerådsmedlem i sagens anledning. »Jeg kunne . . .«, skriver han, »bogstavelig talt ikke være bekendt at byde fru Y inden for, da hun mødte i en frygtelig usoigneret tilstand, uden overtøj og hat, meget snavset og i et par kludesco. Ved hånden havde hun et 4-5 år gammelt barn, der ligeledes var i højeste grad snavset både i ansigtet, på hænderne og ikke mindst i klæderne. Barnet så virkelig også meget forkomment og forsømt ud. Der var sikkert her anledning til for værgerådet at foretage en undersøgelse over for fru Y's barn af tilsvarende art, som hun tilsigtede hos mig. . . . For så vidt fru Y skulle nægte rigtigheden af ovenstående, skal jeg af husets beboere føre de fornødne vidner til bekræftelse af min påstands rigtighed«. Sagen fandt kort efter sin afslutning, da faderen flyttede til en bedre lejlighed med sine børn. Her blev han opsøgt af værgerådets læge-medlem, som fandt

forholdene klart forbedrede, selv om børnene endnu bar tegn på at have været udsat for umiskendelig vanrøgt. Lægen foreslog sagen afsluttet med en påmindelse til faderen samt beskikkelse af en tilsynsværge; endvidere burde de to mindste børn efter hans opfattelse indtil videre underkastes månedligt lægetilsyn. Det er overvejende sandsynligt, at lægens råd blev fulgt, men forholdet er ikke belyst, da sagen ikke oftere blev fremlagt i et værgerådsmøde. Det fremgår af værgerådsformandens påskrift på et af aktstykkerne, at han ønskede faderen indkaldt til et privat møde¹⁵.

Efter det oplyste er der ingen tvivl om, at det var særdeles påkrævet med et værgerådsindgreb over for hjemmet, men faderens indvendinger var ikke uden vægt. Søndre værgeråds formand handlede næppe i lovens ånd, når han i så udstrakt grad, som det var tilfældet, lod undersøgelserne foretage gennem politiet.

FORHOLDET TIL PRESSEN

Det eneste presseorgan, som – bortset fra enkelttilfælde¹⁶ – har efterladt sig spor i værgerådernes arkiv, er »Demokraten«, som den gang med sine ca. 6.000 abonnenter var byens største dagblad.

Som det fremgår s. 87 anmeldte bladet ofte sager til værgerådene. For de mere betydelige sagers vedkommende omtales forholdet i en artikel i avisen, hvorefter udklip og følgebrev tilstilledes det værgeråd, under hvilket sagen sorterede. Denne fremgangsmåde blev således fulgt i et tilfælde fra 1906. Under overskriften »Tung tilværelse« skrev Demokraten den 5. marts: »Vi vil her omtale et arbejderhjem . . . i en af disse mange nyrejste, rødmurede bygninger, der udvendig ser godt ud, men som dog ofte inden i rummer megen fattigdom«. Efter denne indledning hed det videre: »Skyggernes flader har bredt sig ud. Trods skumringen kan jeg skelne tæppets renlige hvidhed henne på den ene seng. Over for mig sidder arbejderkonen. Hun er kun 34 år; men hendes bleghed, de hule kinder, de fremstående kindben, det tørre hår, hele hendes magerhed og så hendes triste monotone stemme gør altsammen et langt ældre indtryk«. Videre fortaltes der om forholdene i hjemmet, og en lille pige på 6 år, et af de fem børn, citeredes for en bemærkning om, at hun hellere ville på børnehjem end være hjemme, fordi faderen drak og aldrig kom med penge. »På moderens arme sidder det mindste af børnene. Trods sine 14 måneder kan det slet ikke støtte på benene. Det er drankerens sørgelige afkom. Det vejede kun tre pund, da det kom til verden. Dog er det vokset til. I skumringens mørke glinser dets dødblege hoved som en livløs elfenbenskugle, så isende koldt og dødt ser det ud. Kun de små øjne synes levende, de funkledede uro-

Redaktør Marius Simonsen
(1869–1939). Fra 1901
redaktør af *Demokraten*
og rejste som sådan en
række børnesager. Selv var
han medlem af søndre
værgeråd og formand for
Himmelbjerggårdens til-
synsråd. Medlem af byrådet
1906–25, af folketinget
1918–31 og af landstinget
1932–1939.

ligt...« Her var ikke tale om nøgtern social reportage; det gjaldt om at engagere. Nogen egentlig fordømmelse af faderen i hjemmet forekom ikke. »...ingen ved jo heller, hvad der har bragt denne ulykkelige stakkel til at suge brændevinsgiften i sig. Det er måske arv. Hans fader drikker også...«¹⁷.

I andre tilfælde kunne avisen være meget aggressiv over for forældre, der handlede ilde mod deres børn. I forbindelse med anmeldelse af en mishandlings sag skrev bladet: »Lille Valborg er fyldt de fire somre og skulle være barn efter sin alder, men se på det stakkels barns tårevædede ansigt, og du har for dig en lille menneskesjæl, som ikke har slået sine øjne op nogen morgen uden i angst og rædsel for, hvad dagen måtte bringe af lidelse og smerte. Du erindrer måske kaptejn Dreyfus' lidelser under fangeopholdet på Djævløen, og hvem har ikke gyst ved tanken om de sjælelige og fysiske smerter, denne mand har udstået, og dog er der ikke tvivl om, at lille Valborg har lidt mere, thi under hele sin tilværelse har hun fra den, som er hendes moder, kun mødt *had, had*

og *atter had*. Til afstraffelse af dette barn har moderen i sit værge tre tortur-redskaber, *en krykke, en knut og en pisk . . .*«¹⁸.

Værgerådet lod hjemmet undersøge af to læger, hvoraf den ene var medlem af rådet. Undersøgelsen viste mærker af slag på den lille pige, men børnene i hjemmet syntes ikke at vise tegn på forsømmelse, og ernæringsstilstanden var god. Deres konklusion var, at der ikke kunne være tvivl om, at moderen, der var invalid, straffede børnene for hårdt; hun tildeltes en advarsel. I rapporten noteredes det endvidere, at den omtalte pige ikke på nogen måde viste tegn på skyhed i sin omgang med moderen; tværtimod var hun ret påtrængende og plagsom. Moderen hævdede, at hun til afstraffelse kun havde brugt den flade hånd eller en lille tynd kæp¹⁹. Demokraten havde med sin artikel sat sindene i bevægelse. Tre dage senere måtte avisen bringe en ny artikel om sagen, da faderen til de pågældende børn fik vanskeligheder på arbejdspladsen på grund af omtalen af hans forhold. Avisen undskyldte forældrene ud fra moderens legemlige handicap og begge forældrenes sørgelige barndom. Nogen egentlig retræte var der ikke tale om; bladet fastholdt således et krav om, at den 4-årige Valborg ufortøvet måtte fjernes fra hjemmet, et krav, som efter værgerådsundersøgelsens resultat næppe var rimeligt²⁰.

I nogle tilfælde var Demokraten – i en tid der var fattig på pressecetik – noget hårdhændet i sin fremfærd. En arbejdsmand havde således den oplevelse at læse i avisen med navns nævnelse, at hans 11-årige søn blev mishandlet af husholdersken; hun skulle bl. a. have sparket ham. Faderen fik besøg af en undersøger fra værgerådet, over for hvem han erklærede, at han ikke havde haft nogen mistanke om, at drengen blev mishandlet. Han vidste, at sønnen for omkring 14 dage siden havde fået et par lussinger. Arbejdsmanden erklærede videre, at drengen var en usædvanlig samvittighedsfuld og omhyggelig lille fyr, men noget pirrelig, antagelig fordi han led af »en svaghed i hovedet«, så der ofte flød væske ud af hans øre. Drengen selv udtalte, at husholdersken havde slået ham på ørerne to gange, men ellers havde hun ikke gjort ham noget. Han havde ved disse to lejligheder skreget noget op, fordi hans dårlige øre var meget ømt. På det grundlag måtte værgerådet henlægge sagen. Det oplystes under afhøringerne, at en kvinde, som boede i ejendommen, havde foranlediget artiklen skrevet, idet hun havde henvendt sig til redaktør Simonsen og fortalt ham, at husholdersken ofte havde pryglet drengen. Faderen gav ikke udtryk for noget nag til avisen, men nøjedes med at beklage, at husbeboerne ikke havde henvendt sig til ham i stedet for til bladet²¹.

Ligeledes bragte Demokraten ved en lejlighed en artikel om en familie, der levede under dårlige forhold. Journalisten havde ikke ved sit besøg fundet nogen hjemme, men han viderebragte rygter fra naboer om, at faderen i

hjemmet var drikfældig²². En påfølgende værgerådsundersøgelse viste, at lejligheden var særdeles ringe, men at den 12-årige søn i hjemmet var pænt holdt, ren og velklædt, skønt forældrene var fattige og svagelige. Vedrørende faderens påståede drikfældighed kom der ingen holdepunkter frem. Sagen blev henlagt uden værgerådsindgreb²³.

Ud over gennem anmeldelser at formidle kontakt mellem værgerådene og deres klientel varetog Demokraten også den mere traditionelt pressemæssige opgave at kritisere værgerådene, når forholdene indbød dertil. En tjenestepige henvendte sig en dag til redaktør Simonsen og meddelte, at to børn i et hjem, hvor hun havde været ansat, var udsat for vanrøgt. Redaktøren viderebragte anmeldelsen til søndre værgeråd, som han selv var medlem af. Der blev iværksat en undersøgelse mod tjenestepigens tidligere arbejdsgiver. Han var velstillet, uddannet på en højere læreanstalt og tilhørte et statuslag, som ellers ikke kom i forbindelse med værgerådene. Han havde to børn, en pige på 2 år og en dreng på 6 måneder. Det ældste barn, hævdede tjenestepigen, lå fastspændt i sele fra kl. 19 aften til den følgende dag kl. 11–12 formiddag; derpå skulle det sove til middag mellem kl. 14 og 16–17 eftermiddag. Det var således kun oppe af sengen fire–fem timer i døgnnet; endvidere blev det forsømt både med hensyn til renlighed og ernæring. Det mindste barn lå som regel fra om aftenen til næste dags middag uden at blive skiftet, hvilket havde medført et kraftigt tilfælde af hudløshed. Et andet vidne erklærede, at hun ofte om natten havde hørt forældrene rulle vuggen med det mindste barn ud i køkkenet eller på toilettet, fordi det skreg.

Børnenes far var meget utilbøjelig til at udtale sig om forholdene, og han optrådte hidsigt over for undersøgeren, en politibetjent. Dagen efter denne afhøring indfandt han sig imidlertid på politistationen, hvor han var mere imødekommende. Han indrømmede tilstedeværelsen af selen, idet han hævdede, at den var en nødvendig sikkerhedsforanstaltning, som skulle tjene til at hindre barnet i at falde ud af sengen. Ligeledes erklærede han, at ægteparret under tiden sidst på natten havde rullet vuggen med den urolige mindste ud i køkkenet eller badeværelset, så de selv kunne få en smule søvn. I 2–3 måneders alderen havde dette barn haft en slem tarmkatarr, og det var derfor noget uroligt om natten. I øvrigt erklærede faderen, at hvis han skulle have sine forhold undersøgt, skulle det være gennem en læge. En sådan besøgte hjemmet og fandt forholdene tilfredsstillende, ligesom han accepterede selen.

Værgerådsformanden sendte efter dette anmeldelsen tilbage til redaktør Simonsen med det svar, at han efter det foreliggende ikke mente at have anledning til at foretage sig yderligere i sagen. Den var, mente han, pustet op af hussladder, og fra anden side var der givet familien særdeles gode vidnesbyrd.

Redaktøren svarede imidlertid, at han ved gennemlæsning af rapporterne havde fået sin opfattelse af forholdene bestyrket, og han kunne ønske at vide, hvem der havde givet familien det gode skudsmål. Værgerådsformanden sendte derpå sagen til gennemgang hos lægemedlemmet af værgerådet, idet han skrev: »Mig forekommer det hele postyr ret overdrevent; det synes mig for en stor del at bero på en konflikt mellem den folkelige opfattelse af, at små børn skal være »mellem hænder« og et mere moderne syn på rationel barnepleje. Men måske ser en læge anderledes derpå – og nogen fejl har vel også forældrene«.

Lægen svarede, at han forekom det på det foreliggende grundlag, at forældrene var usædvanlig ligegyldige over for deres børn, men dog mente han, at der herfra var et skridt til forsømmelse og vanrøgt. Han konkluderede, at der efter hans opfattelse ikke var anledning for værgerådet til at skride ind. Hvad der hidtil var sket, måtte være advarsel nok til forældrene om at passe bedre på i fremtiden.

Nu kom der i Demokraten en stort opsat, trespaltet artikel²⁴. Sagen refereredes på grundlag af tjenestepigens forklaringer i et malende sprog, isprængt antydninger: ». . . en gang imellem trøstede fru en lille whisky . . .« Efter gennemgangen af sagen sluttede artiklen: »Men der skete intet. *Værgerådet blev ikke en gang sammenkaldt til møde om sagen*, skønt det er over en måned siden, anmeldelsen skete. Nu er der nogen, der går og skumler over, at det vist ikke kan nytte at henlede værgerådets opmærksomhed på børn, der formentlig vanrøgttes, når forældrene må henregnes til »fine« folk, og manden bærer et fint navn samt er akademisk uddannet. Men så er der jo da i al fald »simple« og fattige folks børn tilbage, og foreløbig anser vi det desværre for håbløst at forsøge at gendrive en sådan opfattelse«.

Sagen blev forelagt i næste værgerådsmøde, hvor formanden refererede den. Simonsen fastholdt sin anskuelse af forholdene, men erkendte, at sagen ikke frembød tilstrækkeligt grundlag for værgerådsindskriden, en opfattelse, som vist tør kaldes modsætningsfyldt²⁵.

I et andet tilfælde rettedes kritikken mod nordre værgeråd. Den pågældende sag drejede sig om forholdene hos en drikkædlig håndværker og hans gravide hustru. En juleaften havde faderen forladt hjemmet, efterladende hustru og tre små børn. Nogle dage senere fik kvinden veer, og naboerne ringede til Demokraten. Bladet refererede, hvad der var sket derefter: »Vi henvendte os til værgerådet i går med opfordring til at tage sig af børnene. Formanden, borgmester Drechsel, var ikke hjemme, og sekretæren . . . ville gerne hjælpe, men – ja, nu skulle han se, om der kunne gøres noget. Men der skete intet. Skulle da virkelig i en stor by som Århus en syg forladt kone og hendes stakkels børn ligge hjælpeløse?« Videre fortaltes der om en forgæves henvendelse til

fattiginspektøren, »som ikke havde lov til at sende bud i byen, om folk ville have hjælp!« Derpå henvendte avisen sig til politiassistent A. Hauerbach (1866–1944), som klarede sagen hurtigt og effektivt derved, at han lod kvinden køre til Fødselsanstalten og børnene til kommunens optagelseshjem. »Det er undertiden velgørende at træffe på en mand, der kan handle hurtigt, og særligt i sådanne tilfælde«²⁶.

Som det fremgår, nød Demokraten stor tillid blandt folk, når der skulle gøres en indsats til værn for de svage. Den omtalte tjenestepige gik til bladet med sin anmeldelse, ikke til værgerådet; naboerne til den fødende kvinde ringede til Demokraten, og der var flere paralleltilfælde. En mor, som havde fået et af sine børn anbragt i et plejehjem på landet gennem værgerådet, mødte en dag plejemoderen i Århus med det pågældende barn ved hånden. Sammen med sin datter tog hun barnet fra plejemoderen og lod datteren gå med det til Demokratens redaktion for om muligt ad den vej at udvirke dets forbliven i byen²⁷.

FORHOLDET TIL OFFENTLIGE OG PRIVATE INSTITUTIONER

Under behandlingen af de enkelte sager kom værgerådene i forbindelse med forskellige institutioner. Den hyppigste kontakt i så henseende var med overværgerådet, når fjernelsesbeslutninger skulle godkendes. Som det fremgår (s. 84) skete dette ikke altid. Godkendelse blev således nægtet i en sag, der begyndte med, at en kvinde henvendte sig til Kvindehjælpen, idet hun ikke kunne magte sin datter. Denne havde tilbragt nogle nætter hos sin kæreste. Kvindehjælpen leder, fru E. Schepelern (1876–1937), havde udtalt, at det kun var muligt for foreningen at gøre noget, såfremt pigens blev anbragt på et af optagelseshjemmene, hvilket moderen erklærede sig indforstået med. Fru Schepelern henvendte sig derpå til formanden for nordre værgeråd og udvirkede, at pigens øjeblikkelig blev anbragt på Kvindehjælpen optagelseshjem, Banegårdsgade 19, ved politiets foranstaltning²⁸.

Sagen blev fremlagt i næste værgerådsmøde, hvor formandens beslutning om den midlertidige anbringelse godkendtes. Mor og datter fremstod og erklærede, at de begge ønskede forbindelsen med Kvindehjælpen afbrudt og datteren tilbage til hjemmet. En medarbejder for Kvindehjælpen fremtrådte ligeledes; hun gav udtryk for, at pigens i højeste grad trængte til at forblive på hjemmet, hvilken opfattelse bl. a. begrundedes ud fra en samtale med pigens kæreste. Han havde erklæret, at pigens, før hun blev forlovet med ham, havde stået i forhold til andre mænd og mange gange været beruset. Værgerådet

vedtog enstemmigt at indstille pigen til forbliven under Kvindehjælpen. Hertil svarede overværgerådet imidlertid, at hendes forhold ikke var af en sådan karakter, at der kunne gribes ind efter børneloven; hvis der kunne blive tale om indgreb, måtte dokumenterede oplysninger om hendes forhold til andre mænd end kæresten og om hendes beruselse fremlægges, og selv i så fald ville der næppe kunne tilvejebringes noget resultat, da pigen var 17½ år²⁹.

I et andet tilfælde afslog overværgerådet at inddrage en pige, ligeledes på 17 år, under forsorgen, idet justitsministeriet (efter at have konsulteret overværgerådet i sagen) havde afslået at meddele hende tiltalefrafald i en tyverisag, således at hun havde fået en dom på 40 dages fængsel. Overværgerådet anbefalede i stedet at henlede Fængselshjælpens opmærksomhed på pigen³⁰.

Et svagt punkt i de århusianske værgeråds administration af børneloven var behandlingen af tilfælde, hvor der fremstilles børn med tiltalefrafald³¹. Det skete i en del tilfælde, at sådanne børn kun blev meddelt en advarsel, skønt justitsministeriet havde fastslået, at beskikkelse af tilsynsværge var den mildeste foranstaltning, som kunne anvendes i sådanne tilfælde³². Det var ikke rimeligt blot at meddele en advarsel, da meningen med tiltalefrafald jo netop var, at den pågældende skulle slippe for straf mod at blive inddraget under effektiv børneforsorg. Hvis der senere kom en sag mod et barn, der havde fået denne lempelige behandling, kom fejlen ofte for dagen, og overværgerådet gjorde indsigelse³³.

Alvorligere kontroverser mellem overværgerådet og værgerådene i Århus var sjældne, men de forekom. Således havde nordre værgeråd i et tilfælde indstillet en usædelig pige til anbringelse i tjenesteplads i et privat hjem i Århus. Overværgerådet dekretede i stedet, at hun skulle anbringes på et af Kristelig forenings hjem i København. Værgerådet besværede sig over denne afgørelse og opnåede, at overværgerådet gik med til det først foreslåede arrangement. Der skete imidlertid det, at der opstod en intim forbindelse mellem pigen og hendes arbejdsgiver, uden at der tilsyneladende blev etableret et forhold. På denne baggrund måtte værgerådet indstille, at pigen alligevel måtte blive overført til Kristelig forening. Overværgerådet accepterede, idet institutionen samtidig fandt anledning til at udtale sin beklagelse af, at værgerådet ikke i tide havde forviset sig om det pågældende private hjemms karakter. Denne »næse« ville nordre værgeråd ikke modtage. Det meddeltes overværgerådet, at situationen havde udviklet sig på en måde, der ikke kunne forudses; hjemmet havde været genstand for undersøgelse, inden arrangementet kom i stand. Udover disse saglige betragtninger udtalte værgerådet nogle principielle. Det var indforstået med, at dets indstillinger kunne omstødes af overværgerådet, men der eksisterede ikke mellem de to institutioner et forhold, der kunne

Ellen Schepelern
(1876-1937). Formand for
Kvindehjælpen 1906-37;
medaljen er fortjenst-
medaljen i guld, som
fru Schepelern modtog i
1922 for sit sociale arbejde.

berettigede overværgerådet til at meddele det lokale værgeråd irettesættelser eller reprimander. Man erindrede om, at værgerådsmedlemmerne frivilligt havde påtaget sig deres hverv, og de kunne frasige sig det efter forogtbe- findende. Det var med urette, når overværgerådet på grundlag af et enkelt fejlskøn udtalte en sådan bebrejdelse.

Hvad selve sagen angik, svarede overværgerådet, at det følte sig ilde berørt ved, at der var foretaget dette fejlskøn i betragtning af, at anbringelsesfor- holdet måtte betragtes som ekstraordinært; det var rådets opfattelse, at den pågældende arbejdsgivers karakter ville være blevet belyst bedre ved en mere indgående undersøgelse. Med hensyn til de principielle betragtninger over forholdet mellem de to institutioner erklærede rådet, at selv hvis der var tale om sideordnede institutioner, kunne den ene myndighed med rimelighed udtale en beklagelse af, at den var blevet ledet til at medvirke til et misgreb af den

anden myndighed. Det var i øvrigt overværgerådets opfattelse, at det havde givet sin mening til kende i en hensynsfuld form, og at det alene var værgerådet, der havde betegnet denne som en rettesættelse eller reprimande³⁴.

Værgerådene havde hyppig kontakt med byrådet, specielt dets fattigudvalg. Det var fortrinsvis finansielle problemer parterne imellem, det drejede sig om, et område, der ikke er behandlet i denne sammenhæng. På et tidligt tidspunkt efter børnelovens ikrafttræden opstod der imidlertid et problem af en anden karakter. Sagen var den, at søndre værgeråd i et tilfælde, hvor det var nødvendigt med øjeblikkelig anbringelse af nogle børn, ved politiets foranstaltning havde sendt dem til fattiggården³⁵. Fattigudvalget protesterede heftigt, men værgerådet hævdede, at det ikke havde haft nogen anden udvej. Overværgerådet blev tilskrevet af begge parter, og denne institution mente med værgerådet, at fattigvæsenet var pligtig til at modtage børn i sådanne hastesager³⁶. Sagen kom til debat i byrådet, hvor det af borgmester Drechsel fastsloges, at det kun drejede sig om rene undtagelsestilfælde³⁷. Der var i byrådet enighed om, at anbringelse på fattiggården var uhensigtsmæssig, og det fremhævedes af Jul. Andersen, tillige medlem af nordre værgeråd, at problemerne ville løse sig af sig selv, når det nye børnehjem (Chr. IX's) blev etableret³⁸.

Med institutionen Kvindehjælpen havde værgerådene ligeledes regelmæssig forbindelse. Foreningen sendte en del anmeldelser til rådene, og i nogle tilfælde blev sagen fulgt energisk op. I januar 1914 modtog Kvindehjælpen en pige, som i løbet af en måned ville fylde 18 år. Hun var formentlig blevet anbragt af værgerådet som en foreløbig foranstaltning. I et påfølgende værgerådsmøde var der enighed mellem Kvindehjælpen, pigens forældre og værgerådet om, at pigen burde indstilles til forbliven under forsorgen. Overværgerådet omstødte værgerådets fjernelsesbeslutning under henvisning til den herskende pladsmangel på opdragelsesanstalterne, som var den eneste anbringelsesform, der kunne komme på tale, hvis forsorgen skulle udstrækkes over det 18. år. Overværgerådet udtrykte i øvrigt tvivl om sandsynligheden af, at det kunne nytte at inddrage pigen under forsorgen i betragtning af hendes alder. Da Kvindehjælpen modtog besked om overværgerådets afgørelse, henstillede institutionen til værgerådet, at det skulle formå byens fattigudvalg til at betale et månedligt beløb for hende, så hun kunne blive på optagelseshjemmet. Kvindehjælpen tilføjede: »Vi vil meget nødig, at Z får noget at vide om overværgerådets skrivelse, da hun så sikkert vil opponere imod at blive, hvilket

Falstersgade med hjørnet ved Fynsgade. I endnu højere grad end i Frederiks Allé (se side 93) var denne gade beboet af arbejdere, som udgjorde 66 pct., til gengæld kendes ikke her det store tal af selvstændige småmestre og handlende – de udgjorde 4 pct.

hun i højeste grad trænger til . . .« Fattigvæsenet afviste andragendet, idet pigen i mellemtiden var fyldt 18 år, således at hun selv måtte fremsætte en sådan begæring. I øvrigt ville hun, fortsatte fattigudvalget, hvis hun fremkom med en sådan begæring, være at anbringe på fattiggård eller hospital for fattigvæsenets regning³⁹. Et par måneder senere modtog værgerådet en skrivelse fra Kvindehjælpen, hvori det henstilledes, at sagen skulle tages op på ny, så pigen kunne »anbringes eller forblive« hos Kvindehjælpen ifølge børnelovens § 36, så hun kunne blive overført til den nye anerkendte opdragelsesanstalt, foreningen ville få i funktion fra næstfølgende august (Katrinebjerg)⁴⁰. Kvindehjælpen anførte, at pigen var upålidelig og hysterisk og i allerhøjeste grad trængte til et længere ophold. Værgerådet afviste anmodningen, idet den slet ikke harmonerede med lovens bestemmelser. Den sidste skrivelse fra Kvindehjælpen synes at vise, at institutionen, muligvis i samråd med forældrene, havde beholdt pigen og holdt skjult for hende, at der ikke eksisterede noget lovmæssigt grundlag for tilbageholdelsen⁴¹.

Forholdet til Kristelig forening kom til at forløbe så at sige gnidningsfrit. Det var i den forbindelse af betydning, at denne forening havde en repræsentant på stedet, overlærer Müller (se note 2), når forhandlinger skulle føres.

Konklusion

Den befolkningsforskydning, der fulgte industrialiseringen i Danmark, medførte en kraftig tilvækst i byerne. Der blev dannet en talrig arbejderklasse, som bl. a. på grund af utilstrækkelig social lovgivning kom til at leve under lidet tilfredsstillende forhold. I det svage milieu skete der en foruroligende stigning i børne- og ungdomskriminaliteten. Der var i sidste århundredes første halvdel på privat initiativ indledt et arbejde, der tog sigte på at inddrage udskøjede børn under opdragende foranstaltninger, men bestræbelserne var i for ringe grad præget af systematik, da der kun fandtes få og spredte lovbestemmelser, når det gjaldt fjernelse af børn fra hjemmet mod forældrenes vilje. Op mod århundredskiftet var der røre om disse problemer; dels indså man det inhumane og lidet præventive i at straffe børn i alderen helt ned til 10 år, der var grænsen efter straffeloven af 1866, dels følte det påkrævet med en samordning af de private bestræbelser for at bedre på forholdene. Hertil kom, at der rejstes krav til staten om øget støtte til arbejdet for de hjemløse og vanrøgtede børn.

Efter indgående kommissionsarbejde og rigsdagsforhandlinger gennemførtes to love, der blev led i samme reform; den kriminelle lavalder blev ved et midlertidigt lovtillæg hævet til 14 år, og den omfattende »børnelov« gennemførtes med ikrafttræden fra 1. oktober 1905. Børneloven var meget vidtgående efter datidens forhold; den præsenterede en nyskabelse, værgerådsinstitutionen, der baseredes på lokalt valgte, folkelige råd, som var uafhængige af kommunalbestyrelserne. Gennem reglerne for valg til værgerådene sikredes der sagkundskaben en betydelig indflydelse; således skulle formanden være jurist, ligesom skolevæsenet repræsenteredes gennem et medlem. Værgerådene blev tillagt vidtgående beføjelser; de kunne træffe bestemmelse om fjernelse af børn fra hjemmet mod forældrenes vilje, og for at der kunne nås en ensartet praksis, skulle fjernelsesbeslutningerne godkendes af et for hele landet fælles overværgeråd, der gennem sin formand, som tillige var overinspektør for tilsynet med opdragelsesanstalterne, stod i nær kontakt med anbringelsesstederne.

I Århus, der havde gennemløbet en vældig udvikling i det foregående 50-år, blev der etableret to værgeråd, søndre og nordre, med åen som skillelinie og hver omfattende en befolkning på ca. 30.000 mennesker. Disse råd kom til at beskæftige sig med vanartede, forsømte og vanrøgtede børn efter de ret-

ningslinier, der var afstukket i børneloven. I alt blev op mod 2.000 børns forhold undersøgt i 10-året 1/1 1905–30/9 1915. Heraf blev ca. 1/4 fjernet fra hjemmet, mens sagerne kunne henlægges uden værgerådsindgreb, dog ikke altid betingelsesfrit, i ca. 1/3 af de anmeldte tilfælde; for de resterende blev der tale om værgerådsindgreb af en mildere karakter end fjernelse. Der kunne f. eks. beskikkes en tilsynsværge for hjemmet, en konstruktiv pædagogisk mulighed, som ikke udnyttedes af de århusianske værgeråd i samme udstrækning, som det var tilfældet i København.

De århusianske værgerådsbørn kom for ca. 85 %'s vedkommende fra arbejderklassen; ca. halvdelen af det samlede antal fra ufaglærte arbejderes hjem, ca. 1/3 fra faglærte arbejderes hjem, mens så godt som ingen kom fra de klasser, fra hvilke det altovervejende antal af værgerådsmedlemmer udgik. Hvad forældrenes ægteskabelige status angår, var der forskel mellem de forskellige kategorier af værgerådsbørn. Mens forholdet var det, at under 1/3 af de vanartede børn kom fra hjem med enlig far eller mor, resten fra hjem med samlevende ægtefæller, så var fordelingen omtrent lige i kategorierne forsømte og vanrøgtede børn. For de vanrøgtede børns vedkommende skyldtes denne forskydning, at en del ugifte mødre behandlede deres spædbørn med ringe omtanke, ligesom enlige fædre som regel var uskikkede, når det gjaldt husligt arbejde. I kategorien forsømte børn, hvilket i børnelovens forstand betød børn, om hvem det kunne frygtes, at de stod i fare for at blive sædeligt for-dærvede, er forholdet mindre gennemskueligt. Det synes, som om værgerådene modtog uforholdsmæssigt mange anmeldelser mod enlige mødre (og fædre), når det toges i betragtning, at de fleste af de vanartede børn kom fra hjem med samlevende ægtefæller.

Af de børn, som blev fjernet af de århusianske værgeråd, anbragtes ca. 1/4 på børnehjem, ca. 1/4 i private plejehjem og ca. 1/3 i optagelseshjem. Af de resterende ca. 15 % anbragtes kun omkring 1/3 direkte på opdragelsesanstalter. Ca. 1/3 af de *vanartede* børn, som var fjernet fra hjemmet, endte dog inden forsorgens ophør (normalt ved 18-års alderen) på anstalter. Den store tilbageholdenhed hos de århusianske værgeråd, når det gjaldt direkte anbringelse på anstalt, kan muligvis sættes i forbindelse med den uro, der herskede omkring disse institutioner. Især fra socialdemokratisk hold rettedes der i tiden omkring børnelovens gennemførelse kraftige angreb på de mest utidsvarende af dem, angreb, som bragte flere institutionsledere til fald. En mand, som stod midt i arbejdet for børnesagen, overretsassessor C. E. Cold (1861–1916), redaktør for Børnesagens Tidende m. m. skrev i den forbindelse, at socialdemokratiet for at bevare magten over masserne måtte holde uroen vedlige gennem angreb, der skød langt over målet. Dette var således hans op-

fattelse i Flakkebjergsagen¹. På den anden side erkendte han, at de filosofisk anlagte sjældent fremkalder reformer, og at massernes inddragelse var af betydning². Da situationen var nogenlunde rolig igen, erkendte en af de mænd, der var kommet på en lederpost efter en andens fald, Ludvig Beck, at angrebene tildels havde været berettigede, idet anstalterne var groet fast i tradition³. Socialdemokraternes interesse for værgerådsarbejdet kom i Århus til orde gennem det slagkraftige organ Demokraten. Bladet bragte et større antal sager frem for værgerådene, og samtidig fulgte det kritisk værgerådsarbejdet. Om end det kunne skorte på hensynsfuldhed over for andre i sagerne implicerede, så var avisen altid rede til at varetage ulykkeligt stillede børns interesser.

Den private institution Kvindehjælpen, som bekæmpede usædeligheden i Århus, var ligeledes meget aktiv i sit forhold til værgerådene. Institutionen havde et vist held med sin anmeldelses- og pressionsvirksomhed. Således blev der fjernet 42 usædelige piger ved værgerådernes foranstaltning 1905-15, mens det tilsvarende tal for det ca. 10 gange større København var 112.

I 1922 underkastedes børneloven en væsentlig revision, således at værgerådsinstitutionen herefter mere kom til at ligne det senere børneværn.

Gennem den nye lov om værgerådsforsorg m. m. skete der en decentralisering og demokratisering af institutionen⁴. Forholdet mellem værgeråd og overværgeråd ændredes således, at værgerådernes fjernelsesbeslutninger fremover ikke automatisk skulle godkendes af overværgerådet. Dette sidste organ skulle fungere som en ankeinstans, således at en fjernelsesbeslutning kunne indankes af forældre eller værger inden 14 dage efter, at forkyndelse af fjernelsesbeslutningen havde fundet sted.

Med hensyn til valg af værgerådsmedlemmer var ændringen meget dybtgående. Værgeråd i købstæder skulle stadig bestå af 7 medlemmer, men bortset fra, at ét medlem skulle opfylde betingelserne for at kunne ansættes i et dommerembede eller for at få beskikkelse som sagfører, bortfaldt ethvert krav om særlige kvalifikationer for værgerådsmedlemmer. De skulle alle vælges af kommunalbestyrelserne efter reglerne for forholdstalsvalg. Værgerådene skulle fremover selv anbringe de børn, de fjernede fra hjemmet, på passende steder. Denne bestemmelse stillede større krav til overblikket, men gav samtidig større indflydelse over de fjernede børns skæbne og muliggjorde et langt mere frugtbart samarbejde med forældrene, end det hidtil havde været tilfældet.

Fra en begyndelse som led i en straffelovsreform havde værgerådene fået en mere social karakter, og betegnende for situationen var det, at værgerådsinstitutionen i 1924 overførtes fra justitsministeriet til socialministeriet.

NOTER OG OPLYSNINGER

FORTEGNELSE OVER ANVENDT, UTRYKT KILDEMATERIALE

Af værgerådsarkivet under Århus socialvæsens arkiv, Erhvervsarkivet, Århus, er anvendt:
Pakker med sagsakter for søndre og nordre værgeråd 1905-15.
Forhandlingsprotokoller for nordre værgeråd: 1905-07, 1908, 1909-11, 1911-13, 1913-16.
Forhandlingsprotokoller for søndre værgeråd: 1905-14, 1915-26.
Henvisninger til de enkelte sager er betegnet med S eller N for det pågældende værgeråd, årstal og sagsnummer, f. eks. N 1907-28 = sag nr. 28, 1907, nordre værgeråd.

ANVENDTE FORKORTELSER:

AP I	Axel Petersen: Samfundet og børnene, Kbh. 1904.
AP II	Axel Petersen: Det offentlige børnetilsyn, Kbh. 1905.
BJ	Bernhardt Jensen: Fra det glade Århus, Århus 1963.
BI	Børneloven v/ A. Henriques, O. J. Skjerbæk og H. F. Øllgård, Kbh. 1918.
BT	Børnesagens Tidende.
Candidati	A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: Candidati og examinati juris 1736-1936 m. m., bd. I-V, Kbh. 1954-59.
DBL	Dansk biografisk leksikon, red. af P. Engelstoft, bd. I-XXVII, Kbh. 1933-44.
Elberling	Victor Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem hundrede år 1848-1948, bd. I-III, Kbh. 1949-50.
Fortegnelse	Fortegnelse over institutioner til værn for børn og unge i Danmark v/ O. J. Skjerbæk, Kbh. 1921.
KRI-jub	Kristelig forening for børns redning 1898-1923, Kbh. 1923.
KVI-år	Kvindehjælpens årsberetninger.
LL	Larsen-Ledet: Mit livs karrusel, bd. I-X, Kbh. 1945-57.
LT	Lovtidende.
POL	Politikens Danmarkshistorie, bd. 12 v/ Vagn Dybdahl, Kbh. 1965.
RT	Rigsdagstidende.
ABF	Århus byråds forhandlinger.
1895-bet	Betænkning fra kommissionen angående statstilsyn med børneopdragelsen, Kbh. 1895.

INDLEDNING

1. POL s. 33. - 2. ibid. - 3. Schultz Danmarkshistorie bd. V, Kbh. 1942, s. 491. - 4. POL s. 35. - 5. ibid. - 6. ibid. - 7. ibid. s. 378. - 8. Dansk ungdom nr. 6, 9/11 1912. - 9. POL s. 282. - 10. ibid. s. 283. - 11. ibid. s. 278. - 12. ibid. s. 39. - 13. Schultz Danmarkshistorie, bd. V, s. 621. - 14. Lov nr. 276, 1922 og lov nr. 56, 1925. - 15. POL s. 328. - 16. POL s. 382.

I. SAMFUNDET OG BØRNEENE

1. 1895-bet s. 156. – 2. Almindelig borgerlig straffelov af 10/2 1866. – 3. 1895-bet s. 158. – 4. Lov af 11/2 1863, § 2. – 5. 1895-bet s. 159. – 6. *ibid.* s. 161. – 7. AP I s. 74, note. – 8. *ibid.* s. 120. – 9. *ibid.* s. 158 f. – 10. *ibid.* s. 159. – 11. *ibid.* s. 160. – 12. *ibid.* s. 173. – 13. *ibid.* s. 175 f. – 14. *ibid.* s. 174. – 15. KRI-jub s. 9. – 16. *ibid.* s. 4. – 17. AP I s. 182. – 18. *ibid.* s. 182 f. – 19. *ibid.* s. 183. – 20. AP II s. 9. – 21. AP I s. 148. – 22. *ibid.* s. 164 ff. – 23. *ibid.* s. 166. – 24. *ibid.* s. 167. – 25. *ibid.* s. 165 f. – 26. *ibid.* s. 167. – 27. *ibid.* s. 177. – 28. *ibid.* s. 178 f. – 29. *ibid.* s. 179, note. – 30. Nordisk fællesmøde for børnevenner, Kbh. 1905, s. 9–24. – 31. *ibid.* s. 63. – 32. AP II s. 9. – 33. 1895-bet s. 6. – 34. DBL XVII s. 379–80. – 35. *ibid.* XXIV s. 210–13. – 36. 1895-bet s. 23. – 37. *ibid.* s. 10–11. – 38. *ibid.* s. 24–32. – 39. *ibid.* s. 61–62. – 40. *ibid.* s. 63. – 41. *ibid.* s. 91–94. – 42. *ibid.* s. 109–14. – 43. *ibid.* s. 124–26. – 44. AP II s. 13. – 45. RT 1900–01, tillæg A sp. 3132. – 46. *ibid.* sp. 3115–16. – 47. *ibid.* landstinget sp. 786. – 48. *ibid.* 1901–02, folketinget sp. 292. – 49. *ibid.* sp. 293–94. – 50. *ibid.* 1904–05, folketinget sp. 44. – 51. Lov nr. 72, 1905, herefter benævnt: børneloven. – 52. Se s. 113. – 53. BT 1908–09 s. 80. – 54. Denne bestemmelse fandt anvendelse i Århus, når børn fra det katolske trossamfund fremtrådte. – 55. Lov nr. 129, 1905, ændret ved lov nr. 63, 1911. – 56. ABF 1905–06 A, s. 207–09. – 57. *ibid.* 1908–09 C, s. 376–79. – 58. Candidati, bd. II s. 300. – 59. *ibid.* s. 31. – 60. *ibid.* – 61. f. eks. BT 1906–07, s. 49–51 og 57–62 om »Tvangsopdragelse i England«. – 62. ABF 1905–06 A, s. 390–91. – 63. ABF 1905–06 B, s. 177. – 64. Elberling, bd. III, s. 219. – 65. LL, bd. VII s. 38–54, Aarhus Stiftstidende 13/6 1907, 12/5 1937. – 66. De kgl. danske ridderordener og medailler, red. af Th. Hauch-Fausbøll, Kbh. 1929, s. 239.

II. VÆRGERÅDSVIRKSOMHEDEN I ÅRHUS 1905–15

1. Den foreliggende undersøgelse er begrænset til de århusianske værgeråds virksomhed i de første 10 år under børneloven. Af praktiske grunde vil perioden 1/10–31/12 1905 blive betegnet 1905, mens perioden 1/1–30/9 1915 betegnes som 1915. – 2. Børn under 16 år måtte ikke benyttes til handel på offentlig gade, vej eller plads. Politivedtægt for Århus købstad, 1914, § 4. (Gældende fra 1/1 1898). – 3. Politivedtægtens § 4 forbød endvidere forskellige former for højroset eller fornærmelig adfærd, som forstyrrede ro og orden. – 4. § 7 i politivedtægten forbød afbrænding af fyrværkeri, skydning med bøsse, pistol og lignende på offentlige steder. – 5. Folketal 1/2 1906: 55.193, 1/2 1916: 65.858; Statistisk årbog 1920, s. 8. – 6. Der er en skævhed i dette materiale, idet de sager, som blev afgjort med fjernelse af barnet, er underrepræsenteret. Dette skyldes, at rapporterne i princippet blev sendt til overværgerådet sammen med fjernelsesindstillingen. – 7. S 1911–18. – 8. S 1908–21. – 9. S 1907–13. – 10. S 1915–32. – 11. S 1908–22. – 12. Kosmorama 1958–59, s. 204. – 13. Film magasinet 1923, nr. 9, s. 9. – 14. Gunnar Sandfeld: Thalia i provinsen, Århus 1962, s. 310. – 15. Kosmorama 1958–59, s. 205. – 16. Nu Aboulevarden. – 17. Film magasinet 1923, nr. 4, s. 6. – 18. Produceret af Palle Rosenkrantz. – 19. Sandfeld: Thalia s. 318 ff. – 20. N 1914–7. – 21. N 1915–48. – 22. S 1909–21. – 23. Vedrørende Nick Carter, se POL s. 352–53. – 24. Centralforening for Danmarks Cykle-Industriforening 1901–51, 1951, s. 30. – 25. Politivedtægten, § 38. – 26. S 1908–5. – 27. N 1911–82. – 28. Statistisk tabelværk, femte række, litra B, nr. 6, tabelafdelingen s. 38–39 og nr. 7, tabelafdelingen s. 36–37. – 29. Statistisk årbog 1920, tabel 6. – 30. N 1913–68/104. – 31. N 1910–70. – 32. N 1909–12/13. – 33. N 1911–46. – 34. N 1909–46. – 35. N 1910–72. – 36. Her citeret fra BJ s. 20. – 37. N 1907–39. – 38. N 1909–21. – 39. N 1911–18. – 40. N 1912–10. – 41. Se tillæg II. – 42. Guds gerning i vort folk, red. af J. Loft, 1913, s. 240. – 43. S 1908–11. 44. S 1914–19. – 45. N 1914–61. »Salonen« var nuværende »Sjette Frederiks Kro«. – 46. Nu Sct. Nicolausgade. – 47. S 1908–17. – 48. S 1914–22. – 49. S 1911–41. – 50. Hotel »Kronprinsen« lå i Bane-gårdsgade, indtil det i 1920'erne måtte vige for Park Allé-gennembrudet. Emanuel Sejr:

Gamle Arhus-gader II, Arhus 1961, s. 82-83. Om livet på »Kronprinsen« se BJ s. 43-47. - 51. S 1913-33. - 52. BT 1915, s. 57-68. - 53. Social forsorg 1915-16, s. 384. - 54. N 1910-38. - 55. N 1907-18. - 56. N 1909-61. - 57. S 1909-22. - 58. S 1914-40. - 59. S 1912-2. - 60. N 1908-18. - 61. N 1912-25. - 62. S 1906 - intet nr. - 63. S 1913-4. - 64. S 1906-10. - 65. N 1911-79. - 66. S 1910 - intet nr. - 67. Produktionen på Arhus glasværk i Ole Rømersgade indstilledes i 1927; Ung i Arhus II, Arhus 1965, s. 80. - 68. Oprettet omkring århundredskiftet. Før den tid blev midlertidigt hjemløse børn anbragt på fattiggården i Vester Allé; Sundhed og sygdom mens Arhus blev stor, red. af V. Dybdahl, Arhus 1963, s. 17-18. - 69. S 1914-12. - 70. N 1906-2. - 71. S 1912-27a. - 72. N 1910-32. - 73. N 1914-1. - 74. N 1914-66. 75. Bl. s. 27. - 76. N 1910-53a. - 77. N 1913-114. - 78. Lov af 3/3 1860. - 79. N 1906-37. - 80. N 1907-68. - 81. N 1908-29. - 82. N 1914-67. - 83. N 1910-11. - 84. Betegnelsen »Samlet børnetal« dækker hjemmeboende børn under 18 år. - 85. De ikke belyste afgørelser er vedrørende to børn fra søndre 1908, to fra søndre 1911, to fra nordre 1910, et fra nordre 1912 og et fra nordre 1914. - 86. N 1913-51. - 87. N 1909-22. - 88. N 1913-31. - 89. S 1910-28. - 90. N 1907-14. - 91. Afgørelsen for to børn fra nordre 1907. - 92. N 1915-38. - 93. S 1915 - intet nr. - 94. N 1908-65. - 95. N 1910-24. - 96. Lov nr. 61, 1904. - 97. Nordre værgeråds protokol 1913-16, s. 195. - 98. Jfr. børnelovens kapitel VIII. - 99. De københavnske tal fra Social forsorg 1915-16, s. 384-85. 1905 blev der etableret 5 værgeråd i København, et antal, der i 1907 udvidedes til 13; *ibid.* s. 381. - 100. Advarsel tildelt børn evt. forsorgere. - 101. Herunder betingede henlæggelser og sager, oversendt til andre myndigheder. - 102. Se s. 24. - 103. Det samlede antal børn er beregnet tilnærmelsesvis for Arhus' vedkommende, se s. 64. I de københavnske tal indgår et kvartal mere end i Arhustallene, nemlig 1/10-31/12 1915.

III. TRÆK FRA VÆRGERÅDSBØRNEENS SOCIALE BAGGRUND

1. Under betegnelsen samlevende ægtefæller er også medtaget adoptiv- og plejebørn. I gruppen af forsømte børn, er der, således som det fremgår af sammentællingen, kun medtaget de sager, hvor familiens børnetal foreligger bekendt, se s. 64. - 2. De store hærværkssager med henholdsvis 27 og 37 implicerede, se s. 33, er på grund af deres atypiske karakter holdt uden for beregningen. - 3. Det kunne i denne forbindelse være nyttigt at drage sammenligning med forholdene, som de var for de *fjernede* børn alene for om muligt at komme til klarhed over, om *anmeldernes* mistillid deltes af *værgerådene*. Denne undersøgelse er ikke foretaget. - 4. Se note 2. - 5. Der var en overvægt af offentligt ansatte blandt søndre værgeråds klientel, et forhold som, de små tal taget i betragtning, ikke indbyder til kommentering.

IV. DE FJERNEDE BØRN

1. Børneloven § 11. - 2. *ibid.* § 28. - 3. BT 1908-09 s. 45. - 4. Fortegnelse s. 7. - 5. *ibid.* s. 8. - 6. *ibid.* s. 9-10. - 7. *ibid.* s. 8-10. - 8. LT A nr. 261, 1906, s. 838. - 9. Jfr. børnelovens § 27. - 10. Børneloven § 32. - 11. LT A nr. 229, 1906, s. 754. - 12. *ibid.* 1910, nr. 6, s. 8. - 13. BT 1908-09 s. 46. - 14. BT 1909-10 s. 44. - 15. For elever i den skolepligtige alder var der naturligvis almindelig skolegang på optagelseshjemmene. - 16. BT 1906-07 s. 12-13. - 17. BT 1906-07 s. 102, rigtig paginering s. 70. - 18. BT 1906-07 s. 111, rigtig paginering s. 79. - 19. BT 1908-09 s. 3. - 20. DBL XIV s. 60-62. - 21. BT 1907-08 s. 88. - 22. BT 1911-12 s. 59. - 23. BT 1909-10 s. 74. - 24. Richard Jensen: En omtumlet tilværelse, Kbh. 1957, s. 15. - 25. *ibid.* s. 17-18. - 26. *ibid.* s. 15. - 27. *ibid.* s. 17. - 28. *ibid.* s. 18. - 29. *ibid.* s. 18. - 30. *ibid.* s. 18. - 31. BT 1905-06 s. 74. - 32. *ibid.* s. 74. - 33. *ibid.* - 34. Nordisk tidsskrift for strafferet 1914, s. 18. - 35. *ibid.* s. 19. - 36. Midlertidigt regulativ for Bråskovgårds lukkede afdeling; LT A nr. 60, 1914, s. 388. - 37. Demokraten 5-6-7-8-9-12/8 1907. - 38. Forhøret angående forholdene på pigehjemmet »Hebron«, udg. v/ justitsministe-

riet, Kbh. 1908. – 39. BT 1907-08 s. 71-72. – 40. BT 1909-10 s. 91. – 41. BT 1912-13 s. 42. – 42. KRI-jub s. 42. – 43. *ibid.* s. 61. – 44. *ibid.* s. 41. – 45. DBL II s. 300-01. – 46. KRI-jub s. 65-66. – 47. jfr. tilfældet Valdemar Jepsen i tillæg I. – 48. KRI-jub s. 70. – 49. *ibid.* s. 75. – 50. *ibid.* s. 80-81. – 51. *ibid.* s. 102. – 52. Se tillæg II. – 53. Ministerialtidende nr. 387, 1907, s. 374. – 54. Fortegnelse s. 20-21. – 55. ABF 1905-06 A, s. 247-55. – 56. *ibid.* 1907-08 A, s. 58. – 57. *ibid.* 1908-09 A, s. 175-80. – 58. *ibid.* 1908-09 A, s. 177. – 59. *ibid.* 1910-11 B, s. 120. – 60. BT 1906-07 s. 82. – 61. N 1908-64 a. – 62. N 1908-90. – 63. N 1912-65. – 64. Salmonsens Leks. XIX, s. 251. – 65. I gruppen af forsømte børn er de ti fjernede børn fra kategorien dårligt belyste sager medtaget. Da det ikke er udelukket, at der blev fjernet flere forsømte børn i denne kategori, er tallet et mindstetal. – 66. Alder her: det antal år, barnet fyldte i året for værgerådsundersøgelsens begyndelse. – 67. Ejedes af institutionen Magdalenehjemmet, der udførte et arbejde på linie med det, der blev udført af Kvindehjælpen i Århus. Magdalenehjemmet havde foruden opdragelseshjemmet Skovly også et hjem i Lyngby: Skovtofte, og tre optagelseshjem i København, hvor der dog kun var plads til 10 piger; Fortegnelse s. 11 og s. 40. – 68. På Ole Niensensvej, Kalkbrænderivej og Lindevej. – 69. Begge disse hjem stod under samme selvejende institution; Bl s. 188. – 70. Selvejende institution for børnesagen. – 71. Se note 67. – 72. Se tillæg II. – 73. Nordjyske værgeråds optagelseshjem; selvejende institution; Fortegnelse s. 36. – 74. Der var tale om børnehjem fortrinvis i Jylland, men også på øerne. – 75. Hvis fattigvæsenet ønskede at overtage forældremyndigheden over børn, hvis forældre nød vedvarende fattigunderstøttelse, kunne værgerådsinstitutionen medvirke hertil; Bl s. 151. – 76. Et barn kunne anbringes i lære eller lignende uden forældrenes vilje; Bl s. 59. – 77. Opgørelsens rigtighed afhænger af fuldstændigheden af de meddelelser, værgerådene modtog om forandringer af opholdssted. – 78. For de børns vedkommende, som var anbragt i børnehjem og plejehjem, er oplysningerne om forandring af opholdssted for ufuldstændige til, at der kan foretages en lignende opgørelse for forsømte og vanrøgtede børn. – 79. Det samlede tal er $183 \div 4$, idet overværgerådet omstodte fjernelsesbeslutningen for fire pigers vedkommende. – 80. $179 \div 2$, der fra begyndelsen gik til åndssvageforsorgen.

V. VÆRGERÅDENE OG SAMFUNDET

1. Idet de to store hærværkssager ikke er medtaget. Den ene blev i øvrigt anmeldt af politiet, den anden af kasernekommandanten. – 2. Af skolens 24 anmeldelser tegnede to overlærere, som i særlig grad syntes at have blik for ulovligheder blandt eleverne, sig for 14. Det var A. Müller (1847-1928), overlærer 1893-1918 ved Nørrebrogades skole og lokalrepræsentant for Kristelig forening, samt C. Stilling (1867-1951), fra 1907 overlærer ved den nyoprettede Finsensgades skole; Århus skolevæsen gennem 80 år v/ Chr. Buur, Århus 1930, tillæg s. 10 og 13. – 3. Tilsynet med plejebørn sorterede under sundhedskommissionen og udøvedes af plejehjemsforeningen i samråd med stadslægen; Sundhed og sygdom mens Århus blev stor, red. af V. Dybdahl, Århus 1963 s. 71. – 4. Der var tale om tilflyttere, hvis sager blev oversendt fra hjemkommunen. – 5. Kontoret var oprettet i 1905 med det formål at yde pekuniær støtte samt at fungere som oplysningscentral for de forskellige velgørenhedsforeninger; Århus vejviser 1919. – 6. Sabroes og Simonsens anmeldelser var som regel skrevet på Demokratens officielle brevpapir. – 7. KVI-år 1906-08 s. 1. – 8. S 1906-9. – 9. S 1913-34. – 10. Brevet er normaliseret, hvad angår bogstavering og tegnsætning. – 11. N 1913-125. – 12. S 1907-15. – 13. N 1913-23. – 14. Børnelovens § 14, der omhandlede bl. a. bestemmelser vedrørende vidneafhøringer. – 15. S 1914-27. I tabel 13 s. 59 er de fire af børnene optaget under rubrikken »tilsynsværge beskikket«, mens det femte, den 9-årige dreng, er placeret under henlagte. Umiddelbart efter sagens afslutning lod faderen ham, tilsyneladende uden pres fra værgerådet, anbringe i pleje. – 16. F. eks. en polemik med det radikale »Jysk Morgenblad« i 1909; N 1909-53. – 17. N 1906-15. – 18. Demokraten 28/7 1906. – 19. N 1906-45. –

20. Demokraten 31/7 1906. - 21. S 1907-3; Demokraten 4/2 1907. - 22. Demokraten 9/5 1910. - 23. N 1910-24 b. - 24. Demokraten 23/9 1909. - 25. S 1909-34. - 26. Demokraten 28/12 1912; N 1912-85. - 27. S 1914-6. - 28. I henhold til børnelovens § 11, stk. 4, der lød: »Værgerådet kan straks sætte sådanne foreløbige foranstaltninger i værk med hensyn til barnets anbringelse uden for hjemmet, som findes ikke uden fare for barnets vel at kunne udsættes, indtil overværgerådets afgørelse foreligger. Er værgerådet ikke samlet, kan formanden træffe sådan foreløbig bestemmelse, hvilken da snarest muligt forelægges værgerådet«. - 29. N 1913-106. - 30. N 1913-129. - 31. Lovens § 9. - 32. BT 1909-10 s. 47. - 33. F. eks. N 1912-69. - 34. N 1908-90. - 35. Jfr. børnelovens § 11, stk. 4. - 36. Dette princip blev fastslået af justitsministeriet i 1907; BT 1907-08 s. 54. - 37. ABF 1906-07 A, s. 290. - 38. *ibid.* s. 291. - 39. Hun led af gonorrhé. - 40. Se s. 118. - 41. BT 1914-5.

VI. KONKLUSION

1. Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen og praktisk strafferet, 1907, s. 150. - 2. *ibid.* s. 160. - 3. BT 1914 s. 58. - 4. Lov nr. 237, 1922.

LOV NR. 72 AF 14. APRIL 1905 OM BEHANDLING AF FOR-
BRYDERSKE OG FORSØMTE BØRN OG UNGE PERSONER

Kapitel I: Om de personer, på hvilke loven finder anvendelse.

§ 1

De i denne lov hjemlede opdragelses- og forbedringsmidler finde, for så vidt hensynet til de pågældendes velfærd kræver det, anvendelse på:

a) Personer under 18 år, der have begået en strafbar handling, som vidner om sædelig fordærvelse eller vanrøgt, jfr. § 9, ¹⁾ og personer under kriminel lavalder, der have begået en tilsvarende handling, der kun på grund af deres alder er straffri.

b) Børn under 15 år, som uden at have begået nogen for en ældre person strafbar handling findes at være sædeligt fordærvede, eller som på grund af forældres eller andre opdragers lastefuldhed, grove forsømmelighed eller mangel på evne til at opdrage dem eller føre det fornødne tilsyn med dem, findes at være udsatte for sædelig fordærvelse.

Under særlige omstændigheder, og i reglen kun efter forældres eller værgers begæring, kan denne regel også anvendes på unge personer mellem 15 og 18 år, navnlig når disse på grund af forsinket eller mangelfuld udvikling øjensynligt mangle den for deres alder almindelige modenhed.

c) Børn under 15 år, som af forældre eller andre opdragere mishandles, eller som hos disse lide sådan nød, at deres sundhed eller normale legemlige udvikling derved udsættes for alvorlig fare.

§ 2

For oftere gentagen skulken, fortsat betydelig dovenskab, som er barnet tilregnelig, eller meget slet opførsel i skolen kunne skolepligtige børn, når advarsler have vist sig frugtesløse, i en tid af indtil 6 måneder anbringes udenfor hjemmet, særlig i en tvangsskole (internat), hvor en sådan findes.

---

¹⁾ Om tiltalefrafald som betingelse.

Flakkebjerg-sagen

Affæren omkring Flakkebjerg institut blev (så at sige undtagelsesvis) ikke startet af den legendariske Peter Sabroc, men derimod af den socialdemokratiske folketingsmand for Fredericia-kredsen Lauritz (Laust) Rasmussen (1862–1941), byrådsmedlem i Horsens og redaktør for Horsens Socialdemokrat 1898–1918 (senere forsvarsminister hos Stauning) ¹. At han kom til at interessere sig for forholdene på Flakkebjerg udsprang af følgende:

En dag (sandsynligvis i 1906) kom den 18-årige Valdemar Jepsen til ham for at bede ham hjælpe sig med at skaffe sig nogle papirer, der var bortkommet i forbindelse med afsoning af en dom på 8 måneder i straffeanstalten Vridsløselille. Straffen havde Valdemar Jepsen pådraget sig, fordi han havde stukket ild på Flakkebjerg institut. Han fortalte sin historie til Laust Rasmussen. Hans mor havde været åndssvag, og han var af den grund vokset op på en fattiggård. Da han ikke kunne finde sig til rette ved noget arbejde, sendte sognerådet ham til Flakkebjerg, da han var 16 år. Efter en ikke særlig graverende forseelse, han havde taget en uskyldigt afstraffet dreng i forsvar, blev han om natten kl. 0³⁰ hentet op af sin seng, belagt med håndjern og tilføjet 30–40 slag tamp, så ryggen blødte. Herefter blev han anbragt i arresten, hvor han afklædt skulle opholde sig i 3 uger uden at måtte rejse sig fra den madras, hvorpå han lå med et tæppe over sig. Da han dagen efter under forhør truede med at ville rømme, fik han ekstra 15–20 slag på den ømme ryg. Senere fulgte flere afstraffelser, så en romningstur, hvorfra han selv vendte tilbage. Han forsøgte atter at rømme, men blev fanget og fik 40 slag tamp og 4 ugers liggende arrest. Blandt drengene gik der rygter om, at man kunne blive forflyttet til Vridsløselille, hvis man lavede ildebrand. Da Valdemar var fyldt 17, stak han ild på instituttet og fik sine 8 måneders forbedringshus, som til fulde svarede til hans forventninger om en mere behagelig tilværelse. Valdemar fortalte om tilsvarende skæbner på Flakkebjerg, og Laust Rasmussen blev så alarmeret, at han rejste til landsbyen for at tale med beboerne og med forstander Mortensen på anstalten. Mortensen hævdede, at drengens afstraffelse ikke havde fundet sted kl. 0³⁰, men kl. 23, og hans ryg havde ikke blødt. Det gjorde ryggen kun, når man brugte ris og gjorde det rigtigt. Ellers stemte Valdemars beretning på de væsentlige punkter. Den socialdemokratiske folketingsmand henvendte sig nu til justitsminister Alberti for at få gennemført en undersøgelse af forholdene ². Der blev foretaget omfattende forhør, og for-

hørsudskriften blev fremlagt for tingets medlemmer mellem første og anden behandling af finanslovsforslaget for 1907-08³. Forholdet var nemlig det, at der på finanslovsforslaget var optaget en bevilling til Flakkebjerg og Landerupgård (under samme bestyrelse) på 4.000 kr. Under anden behandling af forslaget fremdrog Rasmussen mange detaljer fra undersøgelsesmaterialet om prygling og mishandling af drenge på grund af småforseelser⁴. Han henstillede til Alberti om at foranledige Mortensen fjernet fra stillingen⁵. Sabroe støttede som venteligt Rasmussen i dette krav, men det var en behersket og moderat Sabroe, der fremtrådte ved denne lejlighed. Han kritiserede bestyrelsen for instituttet, fordi den end ikke havde gjort sig bekendt med undersøgelsesresultatet, ja, den bestyrelse, der sad og havde siddet i flere år, havde end ikke aflagt besøg på Flakkebjerg eller Landerupgård⁶. Sabroe fortalte videre interessante enkeltheder om forstander Mortensen på baggrund af oplysninger, han havde fået fra et bestyrelsesmedlem. J. C. Mortensen var født uden for ægteskab og opdraget i et dårligt hjem. Bl. a. på grund af dyremishandling var han som barn blevet anbragt på Flakkebjerg⁷. På den tid var instituttet ledet af »gamle Møller«⁸. Denne mand havde ledet anstalten fra dens oprettelse 1836 og helt til 1890, da han døde. »Gamle Møller« var en uhyggelig mand, derom kan der ikke herske tvivl. Selv Alberti, der kunne være noget hårdfør på andres vegne, karakteriserede Møllers ledelse som et jernregimente⁹. Sabroe kunne oplyse, at han havde brugt chambriere mod drengene¹⁰. Laust Rasmussen fortalte, at forstanderen som straf havde ladet drengene gå med en træklods om benet, slæbende i en jernlænke¹¹. Møller fattede tillid til den robuste og flittige Mortensen og fra elev avancerede denne til lærer på instituttet¹². Efter en tid ved Københavns skolevæsen vendte han 1894 tilbage til Flakkebjerg som forstander¹³. Sabroe mente, at denne uddannelse var noget ensidig¹⁴. I øvrigt tegnede han et ikke ubetinget negativt billede af forstanderen, et portræt, som stemte overens med de i debatten øvrige impliceredes. Han fastslog dobbeltheden i Mortensens personlighed; ved siden af at være et blødt gemyt var han hård og grusom og meget hidsig¹⁵. Det var ikke blot fra socialdemokratisk side, at angrebene blev ført frem. Niels Neergård fra Venstre (1854-1936) sluttede sig til kritikken efter at have læst forhørsudskriften og fældede en hård dom over Mortensens virksomhed. Neergård hæftede sig bl. a. ved den omstændighed, at forstanderen betragtede det som naturligt, at drengene blødte, når de blev slået med ris, og han sluttede herudfra, at Mortensen ikke var egnet til at være leder af en moderne anstalt¹⁶. Albertis stilling i sagen var den, at han havde ventet med at give anstalten anerkendelse, indtil strafferegulativet (se s. 74) forelå, og ydermere havde han henledt overinspektøren for opdragelsesanstalternes opmærksomhed på instituttet. Det var i øvrigt justitsministerens opfattelse, at Mortensen indimellem havde været for hårdhændet¹⁷. Det tilkom imidlertid ikke ham at ansætte eller afskedige forstandere på private opdragelsesanstalter¹⁸. Hvis det havde forholdt sig således, havde han ikke ansat Mortensen¹⁹.

Sagen fandt sin afslutning ved, at bevillingen nedsattes til 1.600 kr., og Mortensen blev afskediget af bestyrelsen med pension²⁰. Som et supplement til det portræt, der tegnedes af J. C. Mortensen ved finanslovsdebatten, tjener det billede, syndikalisten Chr. Christensen (1882–1960) tegner af ham i sine erindringer fra den tid, da Mortensen arbejdede ved det københavnske skolevæsen²¹. »Mortensen var en tyk flasket mand med deller i ansigtet, gloende onde øjne og meget tykke blodrige læber. Vi lærte ham hurtigt at kende som en ondskabsfuld pryglelærer. Når han brummende kom ind i klassen, vidste vi, at i dag vankede der tæv. Og det gjorde der . . .«²². Videre hævdede Christensen, at Mortensen var en elendig lærer. Alt blev »åndsforladt udenadsterperi«²³. Det eneste resultat af undervisningen blev blå og røde striber på drengerumperne. Disse detaljer passer særdeles godt med enkeltheder, som Sabroe bragte frem i sin karakteristik; Mortensen havde nægtet at efterkomme et ønske fra en af lærerne på Flakkebjerg om at indføre krocketpil, og i det hele hvilede der over anstalten en kedsomhedens grå hverdagstone²⁴. Også i Christensens erindringer fremtræder dobbeltheden i Mortensens væsen. Læreren udvalgte tre af klassens mest blege og magre drenge og bespiste dem med varm mad dagligt efter skoletid²⁵.

NOTER

1. Elberling II s. 150. – 2. RT 1906–07, folketinget sp. 819–24. – 3. *ibid.*, tillæg B, sp. 423–24. – 4. *ibid.*, folketinget sp. 3703–06. – 5. *ibid.* sp. 3711–12. – 6. *ibid.* sp. 3714. – 7. *ibid.* sp. 3756. – 8. C. C. Møller (1810–90); DBL. XVI s. 371–73. – 9. RT 1906–07, folketinget sp. 3754. – 10. *ibid.* sp. 3756. – 11. *ibid.* sp. 1167. – 12. *ibid.* sp. 3715. – 13. *ibid.* sp. 3757. – 14. *ibid.* – 15. *ibid.* sp. 3715. – 16. *ibid.* sp. 3699–3700. – 17. *ibid.* sp. 590–91. – 18. *ibid.* sp. 1082. – 19. *ibid.* sp. 3747. – 20. BT 1907–08 s. 42. – 21. Mortensen er ikke optaget i nogen af de gængse lærerbiografier. – 22. Chr. Christensen: En rabarberdreng vokser op, Kbh. 1964 s. 128. – 23. *ibid.* s. 130. – 24. RT 1906–07, folketinget sp. 3757. – 25. C. C. s. 133. (Da overarkivar Henry Bruun i Historiske meddelelser om København 1965, s. 154–76 har påvist, hvor upålidelige Christensens erindringer kan være, er der her foretaget en *nodtorftig* kontrol. Christensen angiver selv, at han i sit næstsidste skoleår havde viceinspektør Mortensen til klasselærer (s. 127). Da han er født i 1882 og kom i skole som 6-årig (s. 38), må det have været i 1893–94. Christensen frekventerede Jagtvejens skole (s. 43), og i Københavns vejviser findes til og med 1894 en viceinspektør J. C. Mortensen, boende på Johannevej 8II (nu Ingemannsvej), få minutters gang fra skolen. 1894 var netop det år, da Mortensen blev ansat på Flakkebjerg institut).

Kvindehjælpen

Det arbejde, som senere skulle tage form i institutionen Kvindehjælpen, begyndte med, at en ældre diakonisse en aften omkring 1905 fik fru Ellen Schepele- lern, gift med kapellan ved Frue Kirke, Frederik Schepele- lern, med ud på nogle århusianske beværtninger for at se, hvorledes de løsagtige kvinder tilbragte ti- den. Aftenens oplevelser gjorde indtryk og gav stødet til, at nogle troende kvinder indledte et arbejde for at redde de løse kvindelige eksistenser, konstante overtrædere af en betragtelig del af de ti bud¹. Fru Schepele- lern blev snart formand for foreningen, og endvidere optrådte i bestyrelsen bl. a. hendes ægte- fælle (der en kort tid omkring 1911-12 var medlem af nordre værgeråd²), sognepræsten i Johannes sogn og et par diakonisser³. Efter 10 års forløb var der af disse kun ægteparret Schepele- lern tilbage, mens andre var indtrådt i stedet for de afgåede⁴.

Kvindehjælpen førte kampen på flere fronter. Vigtig var beværtningsmissi- onen; kl. 9 om aftenen startede den, og så mange beværtninger som muligt be- søgtes inden lukketid⁵. Når damerne var kommet inden for, uddelte de med værtens tilladelse, den blev næsten altid givet, små blade, hvorved der kunne etableres en samtale med potentielle klienter blandt de unge piger på værtshuset. Endvidere sang missionærerne kristelige sange⁶. Når beværtningerne lukkede, fortsattes missionsvirksomheden på gaderne til midt på natten. Navn og adresse på unge piger noteredes, og forbindelsen med dem vedligeholdtes gennem hus- besøg.

En gang om ugen blev der aflagt besøg på Kommunehospitalets III. afdeling, hvor de kønssyge patienter befandt sig, ofte på længere ophold. Det var ikke svært at få kontakt med de til tider meget lidende kvinder, om end enkelte for- hærdede var upåvirkelige. Edel Liisberg (1885-1928), som var sekretær for Kvindehjælpen 1909-13, fortæller således, at hun havde holdt en lille tale for Amalie Hansen (navnet fiktivt). Hun fik følgende svar: »Sikke nå'et sludder – det hjælper sgu ikke at be' til Gud – Fru S(chepele- lern) har så tit sagt, jeg skulle gøre det, men det hjælper sgu ikke«⁷. »Et rart »Amen« at få på sin tale«, fort- sætter Edel Liisberg. Amalie var en hyppig gæst på afdeling III og meget dår- lig, hvilket dog ikke hindrede, at hun havde et »ypigt – ja – rent ud sanseligt udtryk midt i al sin lidelse«⁸.

Ligeledes en gang om ugen blev der aflagt besøg i fængslet⁹.

I begyndelsen samlede foreningens kvinder de løse fugle fra beværtningerne til sammenkomst i hjemmene, hvor der blev skabt hygge for dem ved kaffe, musik, oplæsning og en afsluttende andagt¹⁰. Senere henlagdes denne virksomhed til et par lejede værelser i Mejlgade 2¹¹. Det stod hurtigt klart for foreningen, at der måtte skaffes arbejde til de kontaktede kvinder. En kvinde blev anbragt på en fabrik, men hendes fortid hindrede tilpasning blandt arbejdskammeraterne. Dette medførte, at Kvindehjælpen lejede en lejlighed i ejendommen Østergade 31, hvor en arbejdsstue blev indrettet; der var mulighed for sy-, flette- og bindearbejde¹². Pladsmanglen blev hurtigt følelig, og i 1909 lejede foreningen en villa i Hasle, hvorved der til det øvrige arbejdsprogram kunne føjes havearbejde¹³. Hasle-villaen blev imidlertid solgt i løbet af sommeren, og i stedet lejedes stuehuset til Åbygård¹⁴. Her kunne der være 15 piger mod 8-9 i Hasle-villaen, hvortil kom de 16-20, der mødte på arbejde i Østergade, hvor der endvidere boede nogle få piger¹⁵. Efter en indsamling i 1910 købte Kvindehjælpen ejendommen Banegårdsgade 19 til afløsning af Østergade-lejemålet¹⁶. Her kunne der huses ca. 20 piger, hvortil kom nu 17 på Åbygård, i alt ca. 37. Sidst i 1911 indrettedes et mindre hjem på andensalen i ejendommen Banegårdsgade 22 med plads til 6, alle frivilligt optagne, altså ingen værgerådspiger¹⁷. I 1912 flyttedes pigerne fra Åbygård til villa »Skovlund« i Viby¹⁸. Kvindehjælpen havde nu plads til i alt 50 piger¹⁹. Den 17/9 1914 fulgte institutionens hidtil største initiativ. Den dag indviedes Katrinebjerg pigehjem på nuværende Katrinebjergvej, anerkendt som opdragelsesanstalt for særligt vanskelige piger²⁰. Her var der plads til 40 piger; samtidig nedlagdes hjemmet i Banegårdsgade 22, og i efteråret 1915 flyttedes der fra »Skovlund« til villa »Bredablik« i Skåde Bakker²¹. Der var altså tale om en kraftigt ekspanderende virksomhed i Kvindehjælpsens første 10-år.

På arbejdsstuerne arbejdede de optagne kvinder på akkordløn, når det lykkedes at skabe afsættelig produktion²². På hjemmene var arbejdet lagt til rette med henblik på at opdrage pigerne til at blive dygtige tjenestepiger, som kunne sendes ud i private hjem²³.

De piger, Kvindehjælpen modtog, var ofte vanskelige og særdeles udisciplinerede. Fra værgerådene i Århus kom der 43 før 1915 (se s. 83), hvortil kom værgerådspiger fra andre egne af landet. Af de århusianske piger havde flere holdt til i det berygtede koncertlokale under »Hotel Kronprinsen«²⁴. Standarden i dette forlystelsesetablisement var dalende, og i det konkurrerende Kasino i Rosenkrantzgade sang man i revyen 1914 følgende:

»Sikken de spiller og sikken den skær'
 på »Kronprinsen« med fiol og klaver.
 Hver aften, når klokken er henad ti,
 så trænger de til politi.
 Så lukkes butikken, mens værten han skr'er

Vaskedag i Kvindehjælpens optagelseshjem i Banegårdsgade 19.

under gråd fra de yndige pi'er – ja:
Jeg vil fanden ta' me' la' me'
sla' i smadder med det samme,
om jeg fatter, hvad der er i vejen her«²⁵.

Undertiden opstod der slagsmål, hvorunder servicet anvendtes som kasteskyts²⁶.

Kvindehjælpen måtte forsøge at stille et alternativ op til denne lystige tilværelse. Da dagene gik med arbejde, var det især aften timerne indtil sengetiden kl. 9, der stillede krav til ledernes opfindsomhed. Pigerne sad med håndarbejde, og underholdningen skiftede mellem højtlesning og sang²⁷. En aften legede man gætteleg og gemte fingerbøl²⁸. Vers kunne læres udenad, f. eks. Chr. Richardts »Far Nis, far Nis, her ligger jeg, alt på min grønne hose« eller andre, »der ved en morsom udførelse virker til stor glæde for hele flokken«²⁹.

Digte kunne pigerne også selv:

»Vi unge piger her på Kvindehjælpen
har frem for alt til mål på jorden sat,
at orden over alle ting skal herske – «

hed det i en af sangene ³⁰. Det var til glæde for ledelsen, når det barnlige og gode kom frem i pigerne. Det lykkedes til tider at påvirke de modtagelige sind, men i mange tilfælde kun forbigående. Det kunne hænde, at det gik gruelig galt. En morgen vækkedes Edel Liisberg af et kæmpebulder; det har antagelig været i Banegårdsgade 19. Da hun kom op på første sal, kunne hun konstatere, at alle fire dørfyldninger var slået ud, alle ruder knust, og hele korset i vinduet splintret. Jernsengen var bøjet og kakkelovnen i skår. En mængde bohaver var blevet kastet ned i gården, og de fleste piger fuldstændig vilde og besatte ³¹.

Foreningens økonomiske forhold fremgår af årsregnskaberne, optaget i årsberetningerne. De viser, at indtægterne i begyndelsen fremskaffedes ad privat vej, men efterhånden blev der ydet offentlige tilskud i stigende grad. Fra 1911 udgjorde kommunernes refusion (for værgerådspigerne) hovedposten på indtægts-siden. Følgende opstilling viser forholdene i årene 1909, 1912 og 1915, beløbene afrundet i hele hundreder:

	1909	%	1912	%	1915	%
Kommunal refusion	1.000	8	20.000	55	22.500	56
Offentlige tilskud	500	4	6.000	17	6.000	15
Private tilskud og indt.	11.500	88	10.000	28	11.500	29
	13.000		36.000		40.000	

I 1915 er regnskabet for Katrinebjerg ikke medtaget ³². De offentlige tilskud kom først og fremmest fra staten, endvidere fra byrådet, amtet og andre kommunalråd. De private indtægter kom fra mange kilder, nogle i form af årsbidrag, andre gennem indsamlinger og gaver.

Det er utvivlsomt, at Kvindehjælpen udførte et energisk og værdifuldt socialt arbejde i retning af at forhindre unge piger i at blive nedbrudt på sjæl og legeme gennem hel- og halvprostitution, der i reglen var en lidet lukrativ levevej og på grund af de hyppige kønssygdomme meget sundhedsfarlig. En politiinspektør skrev om forholdene i København, at 99 % af de løsgtige piger mellem 15 og 17 år knap havde tøj på kroppen. De levede af smørrebrød, kaffe og pilsnere og tilbragte natten på skibene. En smule kontanter, en krone eller to, fik de en gang imellem af sømændene ³³. Kvindehjælpen udførte et opslidende arbejde i et vanskeligt milieu, men indsatsen kan ikke bedømmes udelukkende positivt. En skolebestyrer skrev efter at have gjort sig bekendt med Hebron-forhørene (se s. 76), at der hos forstanderinden fremtrådte en overspændt religiøsitet i en mærkelig sentimental form ³⁴. Det samme var i udpræget grad tilfældet hos Kvindehjælpens ledere og medarbejdere, således som det hyppigt kom til udtryk i Edel Liisbergs breve ³⁵. Denne livsindstilling kunne føre til ejendommelige proportionsforskydninger: i en omtale af klienternes milieu hed det, at nogle havde været udsat for vold, f. eks. når en far havde forsøgt at drukne sit barn, hugge en økse efter hende »eller forsøgt det, som værre er« ³⁶. Ved at påvirke pi-

gerne så stærkt i kristelig retning bl. a gennem bibeltimer undgik Kvindehjælpen ikke i visse tilfælde at skabe konflikt til børnenes milieu.

I byrådet var meningene delte med hensyn til foreningens arbejdsform og resultater. I anledning af et andragende fra Kvindehjælpen om en kommunegaranti for et lån på 10.000 kr. i anledning af købet af ejendommen Banegårdsgade 19 udtalte Harald Jensen (1851-1925), at det var en løjerlig måde, bestyrelsen var sammensat på, idet den bestod af en kreds, der uden videre styrede det hele³⁷. Harald Jensen henstillede, at bestyrelsen fremover skulle vælges ordinært blandt foreningens medlemmer³⁸. I øvrigt accepterede byrådet at yde en garanti for 6.000 kr.³⁹. Ved en anden lejlighed, hvor et byrådsmedlem udtrykte tvivl om værdien af det arbejde, Kvindehjælpen udførte, erklærede by- og værgerådsmedlem Jul. Andersen, at institutionen efter hans opfattelse reddede mange⁴⁰.

NOTER

1. KVI-år 1906-08 s. 1. - 2. Journal for nordre værgeråd, pag. 1. - 3. KVI-år 1906-08 s. 1-2. - 4. *ibid.* 1914-15 s. 14. - 5. *ibid.* 1911 s. 8-9. - 6. *ibid.* 1906-08 s. 1. - 7. Gerda Mundt: *Edel Liisberg - ungdomsår og livsgerning*, Kbh. 1942 s. 75, herefter GM. - 8. *ibid.* s. 69. - 9. KVI-år 1911 s. 9-10. - 10. *ibid.* 1906-08 s. 1. - 11. *ibid.* 1913 s. 3. - 12. *ibid.* 1906-08 s. 3. - 13. *ibid.* 1909 s. 5. - 14. Nu hvilehjemmet på Kingosvej i Åbyhøj; Ung i Århus II, Århus 1965 s. 174. - 15. KVI-år 1909 s. 6. - 16. *ibid.* 1910 s. 5-6. - 17. *ibid.* 1911 s. 5 og 18. - 18. *ibid.* 1912 *passim*, 1913 s. 10-11. - 19. *ibid.* 1912 s. 8. - 20. Fortegnelse s. 9. - 21. KVI-år 1914-15 s. 5-6. - 22. *ibid.* 1906-08 s. 2-3. - 23. *ibid.* 1910 s. 12. - 24. Se kapitel II, note 50. - 25. Her citeret efter BJ s. 47. - 26. *ibid.* s. 46. - 27. KVI-år 1911 s. 13. - 28. GM s. 77. - 29. KVI-år 1911 s. 14. - 30. *ibid.* 1910 s. 12. - 31. GM s. 116. - 32. KVI-år 1914-15 s. 3. - 33. BT 1915 s. 65. - 34. BT 1907-08 s. 83. - 35. GM *passim*. - 36. KVI-år 1910 s. 8. - 37. ABF 1910-11 B s. 74. - 38. *ibid.* s. 75. - 39. *ibid.* s. 78. - 40. *ibid.* 1911-12 B s. 181.

Publikationer udgivet af Århus byhistoriske Udvalg

- BARN I ÅRHUS. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1956. 139 sider. Udsolgt.
- BARN I ÅRHUS. Anden samling. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1957. 183 sider. Udsolgt.
- ÅRHUS PROMENADE 1909–59. Redigeret af *Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen*. 1958. 244 sider. Udsolgt.
- Rasmus Nielsen*: ÅRHUS I FYRRERERNE. Ny udgave med oplysende noter af *Emanuel Sejr*. 1959. 164 sider. Kr. 10.25.
- Emanuel Sejr*: GAMLE ÅRHUSGADER. 1960. 154 sider. Udsolgt.
- Helge Søgaard*: DET ÆLDSTE ÅRHUS. 1961. 114 sider, 26 plancher. Kr. 27.50.
- Emanuel Sejr*: GAMLE ÅRHUSGADER. Anden samling. 1961. 160 sider. Udsolgt.
- FREMMEDE SER PÅ ÅRHUS. Redigeret af *Finn H. Lauridsen*. 1962. 247 sider. Udsolgt.
- ERHVERV I ÅRHUS 1735. Ved *Poul Enemark*. 1963. 80 sider. Kr. 10.00.
- Bernhardt Jensen*: FRA DET GLADE ÅRHUS. De gamle varieteer og morskabsteatre. 1963. 252 sider. Udsolgt.
- Anna Thestrup*: ELIGEREDE BORGERE I ÅRHUS 1740–1837. 1964. 136 sider og 2 udfoldstavler. Kr. 16.00.
- UNG I ÅRHUS. Redigeret af *Vagn Dybdahl*. 1964. 298 sider. Udsolgt.
- UNG I ÅRHUS. Ny samling. Redigeret af *Vagn Dybdahl*. 1965. 224 sider. Kr. 32.00.
- Bernhardt Jensen*: SOM ÅRHUS MOREDE SIG. Folkelige forlystelser fra 1890'erne til 2. verdenskrig. 1966. 248 sider. Udsolgt.
- Peder Hansen Resen*: ATLAS DANICUS. ÅRHUS STIFT. Tekst og oversættelse ved *Helge Søgaard*. 1967. 160 sider, 27 planchesider. Kr. 32.00.
- Erik Christiansen*: GENNEM ÅRHUS I TRÆSKO. Billedredaktion og oplysende noter ved *Peder Jensen*. 1967. 109 sider. Kr. 20.00.
- Ib Gejl*: UNDER VÆRGERÅDET. Forsømt og »forbryderske« børn i Århus 1905–15. 1967. 121 sider. Kr. 20.00.